

Լ. Եզեկյան

Ա. Սարգսյան

Ռ. Սարապետոյան

Հայոց Լեզու

10

Լ. Եզեկյան

Ա. Սարգսյան

Ռ. Սարապետոյան

Հայոց Լեզու

ԴԱՍԱԳԻՐԷ ԱՎԱԳ ԴԴՐՈՅԻ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵՎ ԲՆԱԳԻՏԱՍՍԱԹԵՍԱՏԻՎԱԿԱՆ ՀՈՍՏԵՐԻ

10-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆԻ ՀԱՍԱՐ

10

ՀՏԴ 373.167.1:809.198.1(075)

ԳՄԴ 81.2h g72

Ե 192

Ե 192

Հայոց լեզու 10: Ավագ դպրոցի ընդհանուր և բնագիտա-
մաթեմատիկական հոսքերի 10-րդ դասարանի դասագիրք
/Լ. Եզեկյան, Ա. Սարգսյան, Ռ. Սաքապետոյան/ -Եր.:
Մակմիլան-Արմենիա, 2009. - 208 էջ:

Խմբագիր՝ Լ. Հովսեփյան
բանասիրական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր

ISBN 978-9939-62-007-7

ԳՄԴ 81.2h g72

© Լ. Եզեկյան, Ա. Սարգսյան, Ռ. Սաքապետոյան, 2009

© Մակմիլան-Արմենիա, 2009

© Պետական գնումների գործակալություն, 2009

ՀԱՅՈՑ ԼԵՉՎԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

Հայերենը աշխարհի հնագույն լեզուներից է: Նրա ծնավորումը համընկնում է հայ ժողովրդի կազմավորմանը և գալիս է վաղնջական ժամանակներից: Խեթական և ասուրաբաբելական արձանագրությունները վկայում են, որ հայերը՝ իբրև ցեղային առանձին խմբավորումներ, Հայկական բարձրավանդակում երևացել են Զ.ա. երրորդ հազարամյակում, սակայն իբրև էթնիկ ամբողջականություն՝ Նրանք հայտնի են դառնում Զ.ա. 8-7-րդ դարերից: Այդ շրջանում ստեղծված նպաստավոր պայմանների շնորհիվ՝ Նախահայկական պարզ ցեղային միությունները և առանձին ցեղերը միավորվելով՝ ստեղծում են իրենց պետականությունը և կազմավորում հայ ժողովրդին, որին ժամանակի մի շարք ժողովուրդներ անվանել են **արմեններ**, իսկ երկիրը՝ **Արմենիա**: Այս անվանումը հետագայում տարածվել է աշխարհի շատ լեզուներում: Իսկ մեր ժողովրդի **հայ** ինքնանվանումը ավանդությունը կապում է **Հայկ Նահապետի** անվան հետ: Անցնելով պատմական զարգացման երկարատև ընթացք՝ հայերենը միշտ էլ եղել է աշխարհի առաջավոր լեզուների շարքում և համընթաց է բայլել ժամանակին: Եվ այսօր էլ մեր լեզուն բռնել է ժամանակի քննությունը: Նա առաջավոր գիտության, մշակույթի ու գրականության, հանրակրթության և բարձրագույն դպրոցի, կինոյի ու թատրոնի լեզու է:

Վարժություն 1: Սովորե՛ք անգիր Ե. Զարենցի «Մեր լեզուն» բանաստեղծությունը:

Մեր լեզուն ճկուն է ու բարբարոս,
Առնական է, կոպիտ, բայց միևնույն պահին
Պայծառ է նա որպես մշտաբորբոք փարոս՝
Վառված հրով անշեշ դարերում հին: –

Եվ վարպետներ՝ խոնարհ ու հանճարեղ,
Յղկել են այն դարեր, որպես մարմար,
Եվ փայլել է նա մերթ ինչպես բյուրեղ,
Մերթ կոպտացել, ինչպես լեռնային բար:

Բայց միշտ պահել է նա իր կենդանի ոգին, –
Եվ եթե մենք այսօր կոտորատում ենք այն մերթ –
Այդ նրանից է, որ ուզում ենք մեր
Նոր խոհերի վրա ժանգ չնքի: –

Այդ նրանից է, որ մեր այսօրվա ոգուն
Այլևս չի կարող լինել պատյան
Ո՛չ Տերյանի բարբառը նվագուն,
Ո՛չ Նարեկի մրմունջը մազադաթյա:

Եվ ո՛չ անգամ Լուու. պայծառ երգիչ
Թումանյանի բարբառը գեղջկական, –
Բայց նա կգա – լեզուն այս երկաթյա բերքի
Եվ խոհերի այս խոր ու երկրակամ...

Գիտե՞ք, որ...

Աջխարհի ժողովուրդները խոսում են շուրջ 2000 լեզուներով,
որոնց մեջ հայերեն խոսողները գրավում են 38-րդ տեղը՝ շուրջ 7
միլիոն մարդ:

Միայն 13 լեզուներով խոսում է ավելի քան 3 միլիարդ մարդ:
Դրանք են չինարենը, անգլերենը, իսպաներենը, ռուսերենը, գերմա-
ներենը, ճապոներենը, ինդոնեզերենը, պորտուգալերենը, ֆրանսե-
րենը, արաբերենը, բենգալերենը և իտալերենը: Հետևաբար, ովքեր
տիրապետում են այս լեզուներին, կարող են հաղորդակցվել մոլո-
րակի բնակչության կեսի հետ:

Կան լեզուներ, որոնցով հաղորդակցվում են տարբեր ժողովուրդ-
ներ: Այսպես՝ անգլերեն խոսում են ԱՄՆ-ում, Անգլիայում, Կանադա-
յում, Ավստրալիայում, Նոր Չելանդիայում: Գերմաներենով հաղոր-
դակցվում են Գերմանիայում և Ավստրիայում: Պատահում է նաև
հակառակը. Բելգիայում խոսում են և՛ ֆրանսերեն, և՛ ֆլամանդերեն:
Սուրանում գոյություն ունեն 117, իսկ Դադստանում՝ 60 լեզու-
ներ:

Այս առումով հետաքրքիր պատկեր ունի հայոց լեզուն. նրա
արևելահայ տարբերակը գործում է ՀՀ-ում և Իրանի հայության մեջ,
իսկ արևմտահայերենը Սփյուռքի հաղորդակցման լեզուն է:

Մեծերը՝ հայոց լեզվի մասին

Ախ, լեզուն, լեզուն, լեզուն որ լլի, մարդ ընչի՞ նման կըլի: Մեկ ազգի պահողը, իրար հետ միացնողը լեզուն ա ու հավատը... Ձեզ եմ ասում, ձեզ, հայոց նորահաս երիտասարդք, ձեր անումին մեռնեմ, ձեր արևին դուրբան, տանք լեզու սովորեցեք, ձեր լեզուն, ձեր հավատը դայի՛մ բռնեցեք:

Խաչատուր Աբովյան

***

Լեզուն է ամեն մի ժողովրդի ազգային գոյության ու էության ամենախոշոր փաստը, ինքնության ու հանձարի ամենախոշոր գրոշմը, պատմության ու հեռավոր անցյալի կախարդական բանալին, հոգեկան կարողությունների ամենաճոխ գանձարանը, հոգին ու հոգեբանությունը:

Հովհաննես Թումանյան

ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ ՅԵՂԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տարբեր լեզուներով խոսող ժողովուրդները իրար չեն հասկանում, թեև նրանց լեզուները կարող են ցեղակից լինել, այսինքն՝ ծագած լինել մեկ աղբյուրից: XIX դարի սկզբին ձևավորվեց պատմահամեմատական լեզվաբանությունը, որի նպատակն էր պարզել լեզուների ծագումնաբանական կապերը և ուսումնասիրել դրանց պատմական զարգացումը: Լեզուների ցեղակցությունը որոշվում է պատմահամեմատական մեթոդի օգնությամբ:

Համաձայն այդ մեթոդի՝ աշխարհի լեզուներն ըստ ծագման խմբավորվում են տարբեր լեզվաընտանիքներում: Որոշ բառերի թռուցիկ համեմատությունն իսկ ի հայտ է բերում դրանց ծագումնաբանական ընդհանրությունը. գինի – вино, գիշեր – вечер, միս – мясо, սիրտ – сердце, ջիլ – жила, տասը – десять, դու – ты և այլն: Առանձնացվում են հնդեվրոպական, ֆիննաուգրական, թյուրքական, չին-տիբեթական և այլ լեզվաընտանիքներ, որոնցից յուրաքանչյուրի մեջ խմբավորվում են միևնույն մայր լեզվից սերող լեզուները:

Հնդեվրոպական լեզվաընտանիքը ամենալայն տարածում ունեցողն է: Նրա մեջ մտնող լեզուներով խոսող ժողովուրդները սփռված են Հնդկաստանից մինչև Եվրոպայի ծայր հյուսիս-արևմուտքը. այստեղից էլ գալիս է լեզվաընտանիքի անվանումը: Լեզվաընտանիքները բաղկացած են լինում լեզվախմբերից, որոնք միավորում են համեմատաբար ավելի

սերտ ազգակցական կապեր ունեցող լեզուները: Հնդեվրոպական լեզվա-
ընտանիքի մեջ են մտնում սլավոնական, ռոմանական, գերմանական,
հնդկական, իրանական և այլ լեզվախմբեր: Յուրաքանչյուր լեզվախմբի
մեջ մտնում են առավել մերձավոր ցեղակից լեզուներ: Սլավոնական
լեզվախմբի մեջ են մտնում ռուսերենը, ուկրաիներենը, բելառուսերենը,
սերբերենը, չեխերենը, սլովակերենը, սլովեներենը և այլն, ռոմանական
լեզուներից են ֆրանսերենը, իտալերենը, իսպաներենը, ռումիներենը և
այլն, իրանական են պարսկերենը, թաջիկերենը, քրդերենը, աֆղանե-
րենը, բելուջերենը և այլն:

Իսկ ի՞նչ դիրք է գրավում հայերենը հնդեվրոպական լեզվաընտա-
նիքում: Պատմահամեմատական մեթոդի ամառչին նշանավոր ներկա-
յացուցիչները՝ Յ. Պետերմանը, Ֆ. Վինդիշմանը և ուրիշներ, ամառ էին
քաշում այն դրույթը, որ հայերենը պատկանում է հնդիրանյան (արիական)
լեզվախմբին: Նման եզրակացության նրանց հանգեցնում էր հայերենի ու
պարսկերենի բառային ընդհանրությունների մեծ թիվը: Իրոք, շուրջ 1600
տարվա համատեղ կյանքը չէր կարող անհետևանք անցնել. լեզուները
փոխադարձաբար պիտի ազդվեին իրարից: Թվե՞ք մի քանի օրինակներ,
որոնք իրանյան փոխառություններ են. *ազատ, ազգ, ազդ, ախոռ, ախտ,
ամբար, ամբարտակ, ամբոխ, անապատ, աշակերտ, աշխարհ, աշխատել,
առատ, արագ, արծակ, ավան, ավանդ, բախտ, բժիշկ, գանձ, գույն, գունդ,
գրպան, դույլ, դրամ, զգույշ, ժամ, ժամանակ, կարագ, կարմիր, նվագ,
շապիկ, վնաս, վտանգ, քանդել, բուռակ, քսակ, օտար, օրենք* և այլն:

Սրանք ընդամենը մի չնչին մասն են իրանական փոխառությունների,
որոնց ամբողջությունն օտար հայագետներին մղում էր հայերենը համա-
րելու պարսկերենի մի ճյուղը: Սակայն 19-րդ դարի երկրորդ կեսին պատ-
մահամեմատական լեզվաբանությունը նոր, ավելի բարձր աստիճանի է
հասնում. հատուկ ուշադրություն են սկսում դարձնել լեզուների հնցու-
նական օրենքներին, որոնց օգնությամբ հնարավոր էր տարբերել ծա-
գումնաբանական ընդհանրությունները փոխառություններից: Այդ նոր
մոտեցման կարկառուն ներկայացուցիչներից էր գերմանացի լեզվաբան
Հայնրիխ Հյուբշմանը, որը 1875թ. հրատարակած «Հայերենի դիրքը
հնդեվրոպական լեզուների շրջանում» հոդվածում ապացուցում է, որ
հայերենը հնդեվրոպական լեզուների մեջ ինքնուրույն լեզվաճյուղ է, իսկ
պարսկերենի հետ բառային ընդհանրությունները ոչ թե ծագմամբ են
պայմանավորված, այլ հետագա շրջանի փոխառություններ են: Այս
տեսակետը հետագայում լայն տարածում գտավ և այսօր ընդունված է
բոլորի կողմից: Այսպիսով՝ հայերենը հնդեվրոպական լեզվաընտանիքի
մի ամանձին ճյուղ է, ինչպես հունարենը և ավրաներենը:

ՎԱՐԺՈՒԹՅԱՒՆՆԵՐ

Վարժություն 2: Հնդեվրոպական լեզուների տոհմածառի վրա ցո'յց տվեք հայերենի տեղը:

Վարժություն 3: Հր. Աճառյանի «Արմատական բառարանից» դո'ւրս գրեք 10 բնիկ հայերեն բառ:

Վարժություն 4: Նույն բառարանից դո'ւրս գրեք պարսկերենից փոխառյալ բառեր և դրանցով կազմե՛ք նոր՝ բարդացված կամ ածանցված բառեր:

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՉԱՐԳԱՅՄԱՆ ՓՈՒԼԵՐԸ

Հայերենը անցել է զարգացման երկարատև ուղի, սակայն մեր բուն գիտելիքները նրա մասին սկսվում են 5-րդ դարից, այսինքն՝ գրերի գյուտի պահից, երբ հայերենը դարձավ գրային լեզու, և այն հնարավոր դարձավ ամրագրել գրավոր հուշարձաններում և այդպես ավանդել ապագա սերունդներին: Մինչև գրերի գյուտը հայերենն անշուշտ գոյություն ուներ և զարգացած լեզուների կարգին էր պատկանում, բանի որ Տիգրան Մեծի աշխարհակալ կայսրության, Արտավազդի օրոք սեփական թատրոն ունեցող թագավորության լեզուն էր, սակայն նրա մասին մեզ շատ քիչ բան է հայտնի: Հայերենի այդ շրջանը, որ կոչվում է **Նախագրային հայերեն**, մեզ չի ավանդվել որևէ գրավոր հուշարձանի միջոցով: Այդ պատճառով էլ մեր փաստական-նյութական գիտելիքները հայերենի այդ փուլի մասին անբավարար են: Սոսկ պատմահամեմատական և վերականգնողական այլ մեթոդների շնորհիվ հնարավոր է դատողություններ անել հայերենի նախագրային շրջանի վերաբերյալ:

Գրերի գյուտից (405թ.) մինչև մեր օրերն ընկած ժամանակաշրջանի մեջ ընդունված է առանձնացնել հայոց լեզվի զարգացման երեք շրջան.

ա) հին հայերենի,

բ) միջին հայերենի,

գ) աշխարհաբարի կամ նոր հայերենի:

Գրաբարը հայերենի հին շրջանի գրական մշակված տարբերակի անվանումն է, թեև հաճախ գործածվում է ընդհանրապես *հին հայերեն* իմաստով: Հին հայերենը հայ ժողովրդի համընդհանուր հաղորդակցման միջոցն է եղել 5-11-րդ դարերում:

Միջին հայերենը հաջորդել է գրաբարին և գործել է մինչև 16-րդ դարը: Այն կոչվել է նաև **կիլիկյան հայերեն**, բանի որ առավելաբար տարածված է եղել Կիլիկիայի հայկական թագավորությունում:

Աշխարհաբարը կամ **նոր հայերենը**, սկիզբ առնելով 17-րդ դարում, զարգացել ու վերջնականապես ձևավորվել է 19-րդ դարի առաջին կեսում և այսօր էլ հայ ժողովրդի հաղորդակցման միջոցն է: Աշխարհաբարը այսօր աշխարհին ներկայանում է երկու ճյուղով՝ **արևելահայերեն** և **արևմտահայերեն**:

Մեծերը՝ հայոց լեզվի մասին

...Գրաբարը... ոսկի է, դա լեզու չէ, այլ երկնային երաժշտություն, պերճություն, ուժ, ճկունություն, այդ ամենը նոր եմ սկսում զգալ: Եվ ինչպիսի ձախորդությունների էլ հանգիպեմ, և որքան էլ ինձ համար դժվար լինի, ես պատրաստ եմ ամեն ինչի, միայն թե իրագործեմ երազանքս՝ կատարելապես ուսումնասիրեմ այդ արքայական լեզուն:

Վահան Տերյան

***

Եթե նկատի առնենք պատմական այն բացառիկ ծանր իրադրությունը, որի մեջ Մաշտոցը կարողացավ արթնացնել հայ ժողովրդի ազգային գիտակցությունը... և նրա այդ գործը համեմատենք Պիպինոսի ու նրա զինակից Վինֆրիդի գործունեության հետ, որ նրանք կատարեցին գերմանական ժողովրդի համար, այս վերջինները «խեղճ թզուկներ» կերևան մտքի այդ հսկայի՝ Մեսրոպ Մաշտոցի համեմատությամբ:

Յոզեֆ Մարկվարտ (գերմանացի հայագետ)

ԾԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԸ

ԼԵՉՎԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՍՎՈՐՆԵՐԸ՝ ՀՆՉՅՈՒՆ, ԲԱՌ, ՆՍԽԱԳԱՍՈՒԹՅՈՒՆ, ՏԵՍՍ

Լեզուն մարդկանց հաղորդակցման հիմնական միջոցն է: Մարդիկ մտքերը ձևավորում և արտահայտում են լեզվի միջոցով: Նրանք իրենց հայտնի բոլոր առարկաներն ու երևույթները, հատկանիշներն ու գործողությունները, զգացմունքները անվանում են բառերով և բառերը տարբեր միջոցներով կապակցելով՝ միտք և խոսք են կազմում: Հնարավոր չէ առանց բառ գործածելու մտածել: Օրինակ՝ տեսել ենք մի նկար, և այն մեզ դուր է եկել: Մենք մտածում ենք. «Նկարը գեղեցիկ է»: Կարող ենք նաև բարձրաձայն ասել այդ միտքը, բայց բոլոր դեպքերում անպայման գործածում ենք բառեր: Կարող ենք «նկար» բառի փոխարեն գործածել «սա», «դա», «այս առարկան» կամ էլի ինչ-որ բառեր, բառակապակցություններ, բայց կարևորն այն չէ, թե ինչ բառ ենք գործածում, այլ այն, որ որևէ բառի գործածությունը պարտադիր է:

Բառը հնչյուն է կամ հնչյունախումբ, որն արտահայտում է կոնկրետ իմաստ և ունի առանձին՝ ինքնուրույն գործածություն: Օրինակ՝ **ա, ո, յ, ու, ծ** հնչյունները միասնաբար ձևավորում են *առյուծ* բառը, որը կոնկրետ իմաստ ունի և որպես ինքնուրույն միավոր գործածվում է խոսքում: Իմաստ կարող են արտահայտել նաև այլ հնչյունախմբեր: Օրինակ՝ **-ություն** հնչյունախումբն արտահայտում է հավաքականության իմաստ, **-արան** հնչյունախումբը՝ տեղի, **-ուհի-ն**՝ իգական սեռի և այլն: Սակայն դրանք ոչ թե կոնկրետ, թանձրացական, այլ ընդհանուր, վերացական իմաստներ են և կոնկրետանում են միայն որոշ բաղադրիչների միանալու դեպքում, ինչպես՝ *մեծություն, դասարան, աշակերտուհի* և այլն: Այդ պատճառով էլ Նշված հնչյունախմբերը ոչ թե բառեր են, այլ ածանցներ:

Ինչպես տեսանք, բառերը կազմվում են հնչյուններից: **Հնչյունը լեզվի ձայնային նվազագույն միավորն է, որը միայնակ կամ այլ հնչյունների հետ բառ է ձևավորում:** Օրինակ՝ **ծ, ա, ո** հնչյունները միանալով կազմում են **ծառ** բառը, իսկ **ու, է, օ՛** հնչյունները առանձին էլ կարող են բառի արժեք ունենալ որպես շաղկապ, օժանդակ բայ և ձայնարկություն: Այսպիսով լեզվում կան հնչյուններ և նրանցից կազմվող բառեր: Սակայն միայն հնչյուններն ու նրանցից կազմված բառերը բավարար չեն մտածելու և հաղորդակցվելու համար:

Մտածելիս և խոսելիս բառերն իրար ենք կապակցում և կազմում նախադասություններ: Օրինակ՝ «Աշակերտը մի հիանալի շարադրություն գրեց» նախադասությունը կազմելու համար անհրաժեշտ է կապակցել *աշակերտ, մի, հիանալի, շարադրություն, գրել* բառերը: Բառերը, կապակցելու համար, փոփոխում ենք անհրաժեշտ ձևերով, այսինքն՝ հոլովում ենք, դնում ենք եզակի կամ հոգևակի թվով, խոնարհում ենք և այլն: Նախադասությունը կարող է արտահայտվել նաև միայն մեկ բառով, օրինակ՝ «Գնացի»: **Նախադասությունը բառ է կամ բառերի կապակցություն, որն ունի ստորոգում, արտահայտում է ամփոփ միտք և ասվում է ավարտուն հնչերանգով:** Հիշենք, որ կան նաև նախադասություններ, որոնք չունեն նշված այս կամ այն հատկանիշները (օրինակ՝ միակազմ նախադասությունները, թերի նախադասությունները և այլն):

Այսպիսով՝ առանձնացան **հնչունը, բառը և նախադասությունը՝** որպես լեզվական միավորներ: Սակայն նախադասությունը լեզվական առավելագույն միավորը չէ: Ինչպես հնչուններից կազմվում են բառեր, բառերից՝ նախադասություններ, այնպես էլ նախադասություններից կազմվում է տեքստ: Ուրեմն նախադասությունից հետո էլ հաջորդ միավորը տեքստն է: **Տեքստ** բառը լատինական ծագում ունի (textus). Նրա նախնական իմաստն է՝ *հյուսվածք, գործվածք*: Այս իմաստն այժմ էլ պահպանվել է, օրինակ՝ *տեքստիլ (մանածագործական) արդյունաբերություն*: Որպես լեզվաբանական հասկացություն՝ տեքստը նշանակում է լեզվական միավորների հյուսվածք: **Տեքստը իմաստով և բերականորեն կապակցված նախադասությունների ամբողջություն է:** Այդ ամբողջության միջոցով էլ հաղորդվում է ասելիքը: Երբեմն մեկ նախադասությունը կարող է հանդես գալ որպես տեքստ (օրինակ՝ հայտարարություններում):

ՀԱՐՑՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Որո՞նք են լեզվի հիմնական միավորները:
2. Ի՞նչ է հնչունը:
3. Ի՞նչ է բառը և ի՞նչ հիմնական հատկանիշներ ունի:
4. Ի՞նչ հիմնական հատկանիշով են տարբերվում ածանցներն ու բառերը:
5. Ի՞նչ է նախադասությունը:
6. Ի՞նչ է տեքստը:

Վարժություն 1: Պահպանելով նշված հերթականությունը՝ տրված բառերն ըստ անհրաժեշտության բերականորեն այնպե՛ս փոփոխեք, որ ստացվեն նախադասություններ:

- ա) Ես, ընկեր, հոկտեմբեր, վերջ, վերադառնալ, արտասահման:
- բ) Դու, համար, ես, դասարան, աշակերտ, անակնկալ, պատրաստել:
- գ) Յոգնել, ճամփորդ, կանգ առնել, ժայռ, մեջ, բխել, աղբյուր, մոտ:
- դ) Ո՛վ, համար, Է, դու, այդ, չարչարանք:
- ե) Գետ, սկիզբ առնել, լեռ, կատար, ծածկել, ձյուն:

Վարժություն 2: Տրված գլխավոր նախադասությունները շարունակե՛ք ստորադաս նախադասություններով:

- 1. Ճամփորդները երեկոյան հասան աղբյուրին, ...
- 2. Հավաքվածները մոտեցան իրենց դասընկերոջը, ...
- 3. Ծատրվանից բխող փոփրացայտ ջուրը լցվում էր ավազանը, ...
- 4. Տղան անջատեց հեռուստացույցը, ...
- 5. Աշակերտները առավոտյան հավաքվել էին դպրոցի բակում, ...
- 6. Շենքերի բակերում փոքրիկ խաղաղաշտեր են կառուցվում, ...
- 7. Վայրէջքից հետո բազմությունը մոտեցավ ինքնաթիռին, ...
- 8. Աղմուկը միանգամից դադարեց, ...
- 9. Ամռանը նա հեռացավ քաղաքից, ...
- 10. Այցելեցինք վաստակավոր նկարչին, ...

Վարժություն 3: Նշե՛ք, թե յուրաքանչյուր նախադասության մեջ բերականորեն փոփոխված քանի բառ կա:

- ա) Ընկերոջս հետ քայլում էի ամառանոցային քաղաքի գողտրիկ փողոցներից մեկով, որը լցված էր ծաղկած ծառերի՝ թարմություն պարզևող բույրով և զբոսնող երիտասարդների ու օրիորդների անընդմեջ խոսք ու ծիծաղով:
- բ) Աղավնիների երանը քամիների ու մրրիկների ժամանակ պատսպարվում էր ուղղաձիգ ժայռերի զանազան ճեղքերում ու խոռոչներում, իսկ արևոտ օրերին ճախրում էր ջինջ լազուրում:
- գ) Բարձրաբերձ լեռներից փչում էր վաղորդյան սարսռեցնող զովությունը, և կնճռոտվում էր լճի վիթխարի կապույտ հայելին, արևի դեղնագօծ սկավառակը ելնում էր Այծեմասսարի խորհուրդորդ թիկունքից, և այդ պահին լիճն առկայծում էր երփնավառ ծփանքով:

դ) Գավառական փոքրիկ բաղաբի հետաքրքրասեր բնակիչների մեծ մասն այդ թուպեին գտնվում էր բակերում ու պարտեզներում, ոմանք էլ նստած էին տներում՝ լուսամուտների բաց փեղկերի առջև, ու նրանց ապշահար ու զարմացած հայացքներն ուղղվում էին անակնկալ հայտնված անցորդի կողմը:

ԲԱՌԻ, ՆԱԽԱՊԱՍՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՏԵՔՍՏԻ ԲԱՂԱԳՐԻՉՆԵՐԻ ԳՍՍԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հնչյուններից կազմվում են բառեր, բառերից՝ նախադասություններ, իսկ նախադասություններից՝ տեքստեր: Սրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր կազմության օրինաչափությունները, որոնք պետք է անպայման պահպանվեն: Բառ կազմող հնչյունների, նախադասություն կազմող բառերի, տեքստ կազմող նախադասությունների տեղափոխումից կա՛մ խաթարվում է ամբողջ կազմության իմաստը, կա՛մ արտահայտվում են ուրիշ իմաստներ: Օրինակ, եթե այլ ձևերով դասավորենք *Նամակ* բառի հնչյունները, ապա կստանանք *մական* բառը կամ *նական*, *կաման* և այլ հնչյունախմբեր, որոնք իմաստ չեն արտահայտում: Նույն ձևով, եթե *«Մարդիկ տարբեր ապրանքներ էին գնում խանութներից»* նախադասության բառերի դասավորությունը փոփոխենք, ապա կստանանք *«Տարբեր մարդիկ ապրանքներ էին գնում խանութներից»*, *«Մարդիկ ապրանքներ էին գնում տարբեր խանութներից»* նախադասությունները, ինչպես նաև *«Տարբեր գնում էին խանութից ապրանքներ մարդիկ»* և այլ բառախմբեր: Վերջիններս նախադասության իմաստ չեն արտահայտում, թեև յուրաքանչյուր բառ պահպանում է իր իմաստը: Տեքստ կազմող նախադասությունների դասավորությունը փոխելիս կա՛մ տեքստն ուրիշ իմաստ կարտահայտի, կա՛մ էլ տեքստային ընդհանուր իմաստ չի արտահայտվի: Օրինակ՝ *«Մտանք սենյակ: Հախճապակե մի ծաղկաման դրված էր սեղանին: Այն շատ գեղեցիկ էր: Սեղանի մոտ դրված էր ծիու մի բրոնզածույլ արձանիկ»*: Այս նախադասությունների մեկ այլ դասավորությամբ կարող ենք ստանալ հետևյալ տեքստը. *«Մտանք սենյակ: Հախճապակե մի ծաղկաման դրված էր սեղանին: Սեղանի մոտ դրված էր ծիու մի բրոնզածույլ արձանիկ: Այն շատ գեղեցիկ էր»*: Եթե առաջին դեպքում նշվում է ծաղկամանի գեղեցիկ լինելը, ապա երկրորդ դեպքում գեղեցիկ լինելը վերագրվում է արձանիկին, այսինքն՝ ստացվում

Է իմաստով փոքր-ինչ տարբեր մեկ այլ տեքստ: Վերը նշված նախադասությունները դասավորենք հետևյալ ձևով. «Այն շատ գեղեցիկ էր: Սեղանի մոտ դրված էր ձիու մի բրոնզաձուլյլ արծանիկ: Հախճապակե ծաղկամանը դրված էր սեղանին: Մտանք սենյակ»։ Ընդհանուր իմաստը լիովին խաթարվեց, թեև յուրաքանչյուր նախադասություն արտահայտում է իր նախկին իմաստը: Ուրեմն տեքստ կազմող նախադասությունները կապակցվում են միայն որոշակի դասավորությամբ, որը պայմանավորված է նրանց իմաստներով, դրանց տրամաբանական հաջորդականությամբ, քերականական հատկանիշներով և այլն: Կապակցական կարևոր դեր ունեն ցուցական իմաստով բառերը, գեղչումներն ու կրկնությունները, դերանունների գործածությունը, դիմավոր բայերի ժամանակային համաձայնությունը, գործողությունների կատարման հերթականությունը և այլն: Օրինակ, եթե տեքստում գործածում ենք *ևա* դերանունը կամ գեղչում ենք որևէ բառ, ապա դրանց մասին պետք է նշված լինի նախորդ նախադասություններում, այլապես իմաստն անորոշ կմնա:

Հետևաբար խոսելիս ու գրելիս պետք է հետևել, որ լեզվական միավորները ճիշտ դասավորվեն և արտահայտեն հենց այն իմաստը, որն անհրաժեշտ է տվյալ դեպքում:

ՎԱՐՅԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ինչպե՞ս են ձևավորվում բառը, նախադասությունը, տեքստը:
2. Ի՞նչ դեր ունի բառի, նախադասության, տեքստի բաղադրիչների դասավորությունը:
3. Տեքստի նախադասությունների կապակցման համար ո՞ր իրողություններն են կարևոր:

Վարժություն 4: Տրված նախադասություններն այնպե՞ս դասավորեք, որ ստացվի տեքստ:

- ա) Կառուցման համար օգտագործվել է երկու միլիոն երեք հարյուր հազար քար, որոնցից յուրաքանչյուրի միջին քաշը երկուսուկես տոննա է:
- բ) Դահլիճում բազմազան ոսկեձուլյլ զանձերի հետ գտան նաև մի քանի առագաստանավեր, որոնցով հանդերձյալ կյանքում փարավոնը իբր թե պետք է նավարկեր Նեղոսով:

- գ) Հին եգիպտացիները այն կառուցել են մեզանից մոտ հիսուն դար առաջ:
- դ) Բեռփսի բուրգը՝ աշխարհի յոթ հրաշալիքներից մեկը, գտնվում է Կահիրե քաղաքից ոչ հեռու՝ Գիզայում:
- ե) Այս ամենամեծ բուրգի պեղումներից մեկի ժամանակ՝ հազար ինը հարյուր հիսունչորս թվականին, հայտնաբերվեց մի փակված դահլիճ:

II

- ա) Նա ուսումնասիրում էր Չամբեգի գետը և հայտնաբերեց մի հոյակապ ջրվեժ, որը կոչվեց Վիկտորիա՝ ի պատիվ Անգլիայի թագուհու:
- բ) Պատահական չէ, որ բնիկների՝ այս ջրվեժին տված անունը՝ Մոգի-ռատունիա, նշանակում է շառաչող ծուխ:
- գ) Չամբիայի հարավային սահմանի մոտ՝ Չամբեգի գետի վրա, գտնվում է բնության հիասքանչ կերտվածքներից մեկը՝ Վիկտորիա ջրվեժը, որը հայտնաբերել է աշխարհահռչակ ճանապարհորդ Դավիթ Լիվինգստոնը:
- դ) Թագավորական անվանում ստացած այս ջրվեժը Աֆրիկայի բնության հրաշքներից է, որն առաջին հերթին ապշեցնում է իր չափերով:
- ե) Ջրային այդ մեծ հոսքի աղմուկը լսվում է շատ հեռվից, և ծխի նման թրթռալով՝ բարձրանում է ջրափոշին:
- զ) Հորդահոս գետը գահավիժում է հարյուր բսան մետր բարձունքից, և գոյանում է մի ջրվեժ, որի լայնությունը հազար ութ հարյուր մետր է, իսկ ջրի ծախսը մեկ վայրկյանում հավասար է հազար չորս հարյուր խորանարդ մետրի:

III

- ա) Աշխարհում շատ տարատեսակ պետություններ կան՝ մեծ ու փոքր, բայց մի քանիսն այնքան փոքր են, որ հնարավոր է տեսնել միայն քարտեզը մանրագնին ուսումնասիրելիս:
- բ) Մոնակոն գտնվում է Միջերկրական ծովի հյուսիսային ափին և հիմնվել է այսպես:
- գ) Հետագայում քրիստոնեական շրջանում, այդ հինավուրց ամրոցի փոխարեն կառուցվել է մի վանք, որն էլ անուն է տվել այս պետությանը, որովհետև լատիներեն «մոնակոս» բառը նշանակում է վանական:

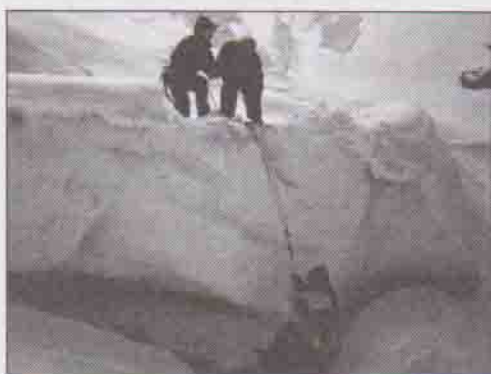

- դ) Այդ քաղաք-պետություններից մեկի՝ Մոնակոյի տարածքը մեկ և կես քառակուսի կիլոմետր է:
- ե) Դրանք քաղաք-պետություններ են:
- զ) Մեր թվականությունից առաջ փյունիկեցի վաճառականները ներկայիս Մոնակոյի տեղում ամրոց էին հիմնել:

Վարժություն 5: Այնպե՛ս շարունակեք նախադասությունները, որ քերականորեն և իմաստներով կապակցվեն, ու ստացվի տեքստ:

Ջուրը կյանքի աղբյուրն է, քանի որ.....: Թե՛ մարդիկ, թե՛ կենդանիները, թե՛ բույսերը գոյություն չէին ունենա, եթե.....: Բնության մեջ ազատորեն հոսող ջրերը նկատի ունենալով՝ մարդիկ ստեղծել են «ջրի գին» արտահայտությունը, որը նշանակում է.....: Սակայն երկրագնդի խմելու ջրի պաշարներն անսպառ չեն, և օրեցօր.....: Ասում են, թե յուրաքանչյուր սերունդ ջուրը ոչ թե ժառանգում է նախնիներից, այլ պարտք է վերցնում հաջորդ սերունդներից, ուստի.....:

Վարժություն 6: Նշվածներից ո՞ր միտքը արտահայտված չէ տրված տեքստում:

Ալպինիզմը մարզածն է: Այս մարզածնով զբաղվողները՝ ալպինիստները, բազում խոչընդոտներ հաղթահարելով, վերելք են կատարում դեպի դժվարամատչելի լեռնագագաթները: Ալպինիզմի ձևավորման սկիզբը համարվում է 1786 թվականը, երբ երկու շվեյցարացի՝ Ժ. Բալման և Մ. Պակկարը, առաջին անգամ

բարձրացան Ալպերի ամենաբարձր գագաթը՝ Մոնբլանը: Ալպեր տեղանունից էլ ծագել է մարզածնի ալպինիզմ անվանումը:

- ա) Ալպինիզմի ձևավորման սկիզբը 1786 թվականն է:
- բ) Ալպինիստները ալպինիզմով զբաղվողներն են:
- գ) Ալպինիզմ մարզածնի անունը ծագում է Ալպեր տեղանունից:
- դ) Ալպերի ամենաբարձր գագաթի՝ Մոնբլանի բարձրությունը 4810 մետր է:

Վարժություն 7: Նշվածներից ո՞ր միտքն է հակասում տրված տեքստի իմաստին:

Հին հույները հունաստանից արևելք ընկած տարածքներն իրենց աստվածուհու անունով կոչել են Ասիա: Ենթադրվում է, որ անվանումն առաջացել է ասորերեն «ասու» արմատից, որը նշանակում է արևելք: Հույները, այնուհետև հռոմեացիները Ասիա անվանում էին միայն Փոքր Ասիա թերակղզին: Հետագայում այդպես անվանվեց ամբողջ աշխարհամասը:

- ա) Ասիա տեղանունը ծագել է աստվածուհու անունից:
- բ) «Ասու» ասորերեն նշանակել է արևելք:
- գ) Ասիան հռոմեացիների գերագույն աստվածուհին էր:
- դ) Սկզբնապես Ասիա անվանվել է միայն Փոքր Ասիա թերակղզին:

Վարժություն 8: Տրված բառերը, անհրաժեշտության դեպքում քերականորեն փոփոխելով, այնպե՛ս դասավորեք, որ ստացվեն նախադասություններ, ապա՝ տեքստ:

Ափ, և, ելնել, գարուն, գետ, ողողել, շրջակայք: Հուզել, շփոթել, նայել, ու, մարդ, ալիք, պղտորել: Նկատել, մարդ, մեկ, մի, երեխա, հանկարծ, որ, ալիք, ընկնել, մեջ: Բոլոր, մտածել, մի, միև, թե, երիտասարդ, նետել, ինչ, ջուր, անել: Երեխա, իսկ, հերոսական, փրկել, արարք, շուտով, էր, մարդ, գովաբանել, երիտասարդ, խիզախ:

Մեծերը՝ հայոց լեզվի մասին

Մայրենի լեզուն մարդու հետ է միշտ: Լեզուն այն միջոցն է, որով գիտակցությունը մարմին է առնում, մտածմունքը՝ նյութականանում:

Հրաչյա Աճառյան

***

...Իմ իմացած լեզուների մեջ հայերենը բացառիկ է. նախ՝ որպես զարմանալի տրամաբանական լեզու, ապա նաև՝ իր ճկունությամբ, նոր բառեր կազմելու գյուրություններով:

Փրկողիկ Ֆեյդի (Փրակցիացի կայագետ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՄԽԻՔԱՐ ԱՆՔԱՍՏԱՅԻՆ
Գրքակրոն. Համալիր.
ԵՐԵՎԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

***

Մեր լեզուն բարձր լեռներից և խորունկ ձորերից ծնած լեզու է՝ բարձունքների ու խորութիւնների լեզու:

Մայրենի լեզվի բառերը մենք զգում ենք, ապրում, իսկ օտար լեզվինը՝ հավանում, սովորում, հիշում:

Հայոց լեզվի մեջ մարմնացած է հայ ժողովրդի հոգին: Ամեն մի բառը նրա հոգու մի կտորն է: Այդ բառերի մեջ են նյութացած, առարկայացած մեր վիշտը, զրկանքները, դառն ու զվարճալի ապրումները, մեր երազները, հույսերը, իղձերը, սերը, մեր ողջ ժողովուրդը:

Լեզուն մշակույթի ամենազորեղ մղիչն է: Մարդու ամենահավատարիմ ու անդավաճան մխիթարիչն ու սփոփիչը՝ անխոս բնութիւյան, անբարբառ տիեզերքի առջև:

Լեզուն ամենազորեղ զենքն է մարդու, որովհետև նա միացնում է նրան մյուս մարդկանց հետ:

Վահան Տեղյան

***

Հայերենը, իբրև Արարատյան լեզու, կոչվում է «Աղոթքի լեզու». այն աստվածային ճոխ ու աննման լեզու է:

Նիկողայոս Մառ (արևելագետ-ազգագրագետ)

ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ*

Աշխարհի լեզուները գրության տարբեր ձևեր ունեն: Գրությունը լինում է **գաղափարագրական**, երբ հասկացությունը կամ բառն է արտահայտվում մեկ գրանշանով, օրինակ՝ չինարենինը, **վանկային**, երբ վանկն է արտահայտվում մեկ գրանշանով, օրինակ՝ հին հնդկերենինը, **հնչյունական**, երբ հնչյունն է արտահայտվում մեկ գրանշանով:

Ժամանակակից հայերենի գրությունը հնչյունական է: Գրավոր խոսքն արտահայտվում է տառերով, կետադրական նշաններով և բացատներով կամ միջակայքերով, այսինքն՝ լեզվական միավորների միջև ըստ անհրաժեշտության բաց թողնվող տարածություններով: Մարդկության համար խոսքի գրավոր արտահայտության առաջացումը մեծ նշանակություն ունեցավ: Գրավոր խոսքի միջոցով հնարավոր դարձավ խոսքը հաղորդել տարածության և ժամանակի մեջ, քանի որ գրավոր ձևով արտահայտվածը հնարավոր է ուղարկել տեղից տեղ կամ ընթերցել տարիներ, դարեր, հազարամյակներ հետո: Եթե չլիներ խոսքի գրավոր արտահայտությունը, ապա մարդիկ իրենց բոլոր գիտելիքները, նվաճումներն ու ձեռքբերումները չէին կարողանա հաղորդել հաջորդ սերունդներին, չէր ստեղծվի նաև գեղարվեստական գրականություն, այլ կլինեին սոսկ բանավոր ստեղծագործություններ, իսկ բանավոր տեղեկությունները, ինչպես հայտնի է, ժամանակի ընթացքում փոփոխվում են, աղավաղվում կամ ընդհանրապես կորչում: Այժմ՝ 21-րդ դարում, երբ կատարվել են գիտատեխնիկական մեծ նվաճումներ, ոչ միայն չի նվազել գրավոր խոսքի դերը, այլև, ընդհակառակը, ավելի է մեծացել:

Գրավոր հաղորդակցման արդյունավետ իրականացման համար մշակվել են գրության որոշակի կանոններ: **Այդ կանոնների ամբողջությունը ուղղագրությունն է:** Ուղղագրական դժվարություններ սովորաբար առաջանում են այն դեպքում, երբ տարբերություններ կան արտասանության և գրության միջև, օրինակ՝ **նուրբ** բառի վերջում արտասանվում է **փ**, որը գրվում է **բ** տառով: Ժամանակակից հայերենում ուղղագրական դժվարություններն ավելի շատ առնչվում են բաղաձայնների գրությանը, քանի որ վեց ձայնավորներից երեքը (ա, ի, ու) գրության և արտասանության տարբերություններ չունեն, իսկ մյուս երեքի (է, ը, օ) գրության ու արտասանության տարբերությունները համակարգային են, ընդհանուր սկզբունքով որոշված, այլ ոչ թե առանձին-առանձին վերաբերում են տարբեր բառերի:

* Ուղղագրական դժվարություն ներկայացնող բառերի ցանկերը տրվում են դասագրքի հավելվածում:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐժՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Գրության ի՞նչ ձևեր են գործածվում աշխարհի տարբեր լեզուների համար:
2. Ի՞նչ դեր ունի գրավոր հաղորդակցումը:
3. Ի՞նչ է ուղղագրությունը:
4. Սովորաբար ե՞րբ են առաջանում ուղղագրական դժվարություններ:

Վարժություն 1: Տրված բանաստեղծությունից առանձնացրե՛ք այն բառերը, որոնցում բաղաձայնների գրության և արտասանության տարբերություններ կան:

Բարությանը է լցված առավուտը,
ցորենը, որ ճերմակ արյուն ունի,
և բամին՝
արտի միջով անցնող,
որ քիմքը ծաղկոտել է սարում:

Բարությանը է լցված երկինքը,
նռնենին, որ կարմիր երանգ ունի,
և իմ Հակոբ հորեղբայրը,
որ ոչ մի տող չի կարդացել
իմ երգերից:

Բարությանը է լցված վանդակը,
թուփակը, որ կանաչ փետուր ունի,
և տղան, որ վանդակի դուռը փոքրիկ
իբր պատահաբար
բաց է թողել:

Բարությանը է լցված իմ գրիչը,
այս թուղթը, որ ճերմակ լուսանցք ունի,
և պոետը, որ առավուտ շուտ
մի փոքրիկ, շատ փոքրիկ
երգ է գրել...

Արևշատ Ավագյան

Վարժություն 2: Յուրաքանչյուր տողում գտե՛ք այն բառը, որի արտասանությունն ու գրությունը տարբեր են:

1. կախարդ, թակարդ, գագաթ, սյունազարդ
2. անդունդ, թունդ, նյարդ, ճարմանդ

3. ինքնուս, դաղձ, հունձ, ագատամիտ
4. ծանծաղ, մանգաղ, մայրուղի, օդամուղ
5. հաղարջ, նարինջ, թուրինջ, ընդառաջ
6. արծաթահյուս, նրբահյուս, ծաղկահյուս, նախշահյուս
7. դասացուցակ, ապրանքացուցակ, հարցացուցակ, կարգացուցակ
8. դիմապակի, հախճապակի, սրբապատկեր, սարահարթ
9. լուսաբաց, ծառասունկ, գանգակածաղիկ, արդյունարար
10. ծաղկաստան, Հայաստան, վարդաստան, բուրաստան

Վարժություն 3: Յուրաքանչյուր տողում բաղաձայնի գրության և արտասանության տարբերությունն ունեցող բանի՞ բառ կա:

1. գվարթաձայն, ողկույց, կարգավորել, վարգել
2. թմբուկ, դարբին, աղբյուր, վերջնական
3. բացօթյա, ջրհեղեղ, ուխտատեղի, բրդատու
4. արփի, բարձրացնել, գավազան, կարկտաբեր
5. ծխնելույզ, նավթատար, նույնքան, հախճասալիկ
6. երդիկ, ամբարիշտ, համակարգիչ, ասֆալտապատ
7. արդարամիտ, խղճալ, մարգարե, շեղջ
8. վարագույր, ջնարակ, խնձորենի, շաքաթօրյակ
9. ուրց, դաղձ, հարց, վարձ
10. օդապարիկ, տորմիդ, ծխնի, կարապ
11. մայրուղի, բարձրաձայն, սյունազարդ, ծառատունկ
12. հյուսիսային, արդարություն, կաթնագույն, խրձակապ
13. անշեղորեն, տնակ, զարդատուփ, պարգևել
14. գործարկում, սրբապատկեր, շրջափակում, վարդապետ
15. հրաշագեղ, առաստաղ, ատաղձագործ, փայտփորիկ
16. սրբակենցաղ, ինքնուսույց, բացօթյա, արձակուրդ
17. ածխահանք, ազդագիր, ագահաբար, առաջնորդ
18. դուստր, լռակյաց, ամբողջություն, պախուրց
19. հատված, քնարական, պղտոր, տաղտկալի
20. պանդուխտ, աշխարհընկալում, հղկել, հանճար

Վարժություն 4: Գրե՛ք հինգ պարզ ընդարձակ նախադասություն, որոնցում չլինի բաղաձայնի գրության և արտասանության տարբերությունն ունեցող ոչ մի բառ:

ՉԱՅՆԱՎՈՐՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ժամանակակից հայերենում **ա, ի, ու** ձայնավորների գրությունն ու արտասանությունը համապատասխանում են, ուստի ուղղագրական դժվարություններ չեն առաջանում, օրինակ՝ *այգի, իմաստ, ուրախ* և այլն: Ուղղագրական դժվարությունները հիմնականում առնչվում են **է, ը, օ** ձայնավորների գրությանը:

Է – Ե

Է հնչյունը բառասկզբում հիմնականում գրվում է **է** տառով, իսկ բառամիջում և բառավերջում՝ **ե** տառով, օրինակ՝ *էջ, էական, էլեկտրական, սեղան, ափսե* և այլն: Բառամիջում և բառավերջում **է** տառը գրվում է այն դեպքում, երբ արմատի սկզբնատառ է, օրինակ՝ *անէական, էլեկտրաէներգիա, մանրէ* և այլն: Բառասկզբում գրվում է **ե** տառը, երբ արտասանվում է **յե**, օրինակ՝ *երեկո, երկիր, երկաթ* և այլն: **Եմ, ես, ենք, եք, են** (ևսև *չեմ, չես, չենք, չեք, չեն*) օժանդակ բայերը գրվում են **ե** տառով, որը կարդացվում է **Է**: Ճիշտ գրելու համար երբեմն անհրաժեշտ է լինում պարզել բառի բաղադրիչները, օրինակ՝ *առօրեական* բառում գրվում է **ե**, որովհետև կազմված է *առ-օր-յա-ական* բաղադրիչներից, և, ըստ շեշտափոխական հնչյունափոխության կանոնների, բառակազմության ժամանակ **յա**-ն դարձել է **ե**: Նույն ձևով՝ *գործունյա – գործունեություն, քրիստոնյա – քրիստոնեություն* և այլն:

Օ – Ո

Օ հնչյունը բառասկզբում հիմնականում գրվում է **օ** տառով, իսկ բառամիջում և բառավերջում՝ **ո** տառով, օրինակ՝ *օգուտ, օրորել, կարոտ, երեկո* և այլն: Բառամիջում և բառավերջում **օ** գրվում է այն դեպքում, երբ այն արմատի սկզբնատառ է, օրինակ՝ *անօգուտ, մեղմօրոր, ՆԱՏՕ, ՅՈՒՆԵՍԿՕ* և այլն (վերջին երկու հապավումներում **օ**-ն օտար լեզվի բառերի սկզբնատառ է): Բացառություն է **ով** (հոգնակին՝ *ովքեր*) բառը, որի բառասկզբի **ո**-ն կարդացվում է **օ**: Բառասկզբում արտասանվող **վօ**-ն գրվում է **ո** տառով, իսկ բառամիջում արտասանվող **վօ**-ն՝ **վո** տառակապակցությամբ, օրինակ՝ *ոզնի, ոսկի, որակ, բանվոր, հնձվոր* և այլն: Բառամիջում արտասանվող **վո**-ն գրվում է **ո** տառով, եթե նրանով սկսվող արմատը հաջորդում է ձայնավորին, օրինակ՝ *ամենաորակյալ, լեզվաոճական, հնաոճ, մարդաորս* և այլն: Բառասկզբում **վո** գրվում է

օտար լեզուներից անցած բառերում *վոլտ, վոլտեթոլ, վոլֆրամ, վոկալ, Վոլոդյա, Վոլգա, Վորոնեժ, Վոզնեսենսկի, Վորոշիլով* և այլն:

Անցյալում փոխառված **Ռդիսևս, Ռոմիզդ, Ռոմիզդուխտ** բառերը գրվում են **ռ** տառով:

Ք

Ը ձայնավորը բառասկզբում գրվում է միայն **դ, մ, ն** բաղաձայններից առաջ և **ըստ** բառում, օրինակ՝ *ըղձալի, ըմպանակ, ընթացք* և այլն: Բառամիջում **ը**-ն գրվում է, եթե արմատի սկզբնատառ է, օրինակ՝ *դասընկեր, օրըստօրե, արագընթաց* և այլն: **Ը**-ն բառամիջում գրվում է նաև այն դեպքում, երբ արմատի սկզբնատառ չէ, սակայն այդ բառում ուրիշ ձայնավորներ չկան, օրինակ՝ *շըխկ, խը՛շշ, ճը՛ռռ* և այլն: Եթե բառի մեջ կան մեկից ավելի ձայնավորներ, և բոլորը՝ **ը**, ապա գրվում է միայն վերջինը, օրինակ՝ արտասանվում է *շըրը՛խկ*, բայց գրվում է *շրը՛խկ*: Նույն ձևով՝ *չրը՛խկ, թրը՛խկ, դրդըզ* (նաև՝ *Ղրդըզստան*): *Այտընյան, Չալքիսյան* ազգանունների մեջ ավանդաբար գրվում է **ը**: Բառավերջում լավող **ը**-ն գրվում է, օրինակ՝ *սառը, դառը, խառը, մարդը, գիրքը* և այլն: Մյուս դեպքերում բառասկզբում և բառամիջում լավող **ը** ձայնավորը համարվում է գաղտնավանկի վանկարար և չի գրվում, օրինակ՝ *(ը)զգույշ, ն(ը)կար, սան(ը)ր* և այլն: Գաղտնավանկի **ը**-ն գրվում է վանկատման և տողադարձի ժամանակ, օրինակ՝ *գըն-դակ, ըզ-գույշ* և այլն: Գաղտնավանկի **ը**-ն կարող է գրվել նաև բանաստեղծական տողի չափը պահելու համար, ինչպես.

Անպատում վըշտով վերըստին նայեց

Իմ ես մեծ սըրտին՝ աշխարհից էլ մեծ....

Հովհաննես Թումանյան

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ժամանակակից հայերենում ո՞ր ձայնավորների գրությունն ու արտասանությունը չեն տարբերվում:
2. Ժամանակակից հայերենում ո՞ր ձայնավորների գրությունն ու արտասանությունը կարող են տարբերվել:
3. Ո՞ր դեպքերում է բառամիջում գրվում **է** տառը:
4. Ո՞ր դեպքերում է բառամիջում գրվում **օ** տառը:
5. Ո՞ր դեպքերում է բառամիջում գրվում **ը** տառը:

Վարժություն 5: Նշե՛ք, թե որ շարքերի բոլոր բառերում է գրվում է:

1. ան....անալ, առ....ջ, դող....րոցք, ելն....ջ
2. երբև..., էլեկտրա....ներգիա, գուց..., ան....լանելի
3. ինչև..., լայն....կրան, Սևանհ....կ, ան....
4. հն....աբան, ա....րողպրոց, այժմ....ական, աշտ....
5. միջօր....ական, ովն..., շարունակ....լի, երթև....կ
6. մանր....աբան, որև..., լուսն....ջք, երևանջ....կ
7. ջր....ջք, փողփող....ջ, գեղուղ....շ, գոմ....շ
8. վայր....ջք, մարմար..., գրեթե..., երբևից....
9. էմալ..., ինչևից..., ծովահ....ն, չ....ինք
10. ողբ....րգակ, ափս..., դող....րոցք, ամենա....ական
11. հ....կ, ջ....կ, հ....ն, ա....կ
12. լայն....կրան, բազ..., առ....ջ, հր....շ,
13. փողփող....ջ, հյուկ..., միջօր..., նախօր....
14. ան....ական, առօր....ական, քրիստոն....ական, վայրկ....նական
15. տար....րք, հով....կ, որևից..., վեր....լք
16. Վարդգ....ս, վայր....ջք, երբև..., գործուն....ություն
17. հն....աբան, ան....անալ, մանր..., ուրև....

Վարժություն 6: Նշե՛ք, թե որ շարքերի բոլոր բառերում է գրվում օ:

1. ազգ....գուտ, զարդա....ղ, այս....ր, ան....գնական
2. ան....րեն, հն....տի, ամեն....րյա, աման....րյա
3. ան....թևան, ան....թ, ան....ղնաշար, ան....րակ
4. արծաթագ....ծ, բաց....րյա, բաց....թյա, բն....րրան
5. գիշերուզ....ր, գիշեր....թիկ, թիկն....թոց, բախտ....րոշ
6. կես....ր, հանապազ....րյա, հանր....գուտ, հ....գուտ
7. ան....րեն, օր....րել, հանապազ....րո, մեղմ....րեն
8. միջ....րե, մի....րինակ, ոսկեզ....ծ, տն....րեն
9. վաղ....րոք, վաղ....րդայն, ...վնէ, սառն....րակ,
10. օրեց....ր, ապ....րինի, նախ....րե, հն....րյա
11. օրըստ....րե, աշխ....ր, արփիագ....ծ, երիզ....րո

Վարժություն 7: Նշե՛ք, թե որ շարքերի բոլոր բառերում է գրվում ը:

1. այլ....նտրանք, ամենա....նտիր, ան....նդհատ, ան....ստզյուտ
2. ան....նկեր, գահ....նկեց, ակ....նբախ, ան....նդունելի
3. դաս....նթաց, առ....նթեր, ինքն....ստինքյան, խոչ....նդոտ

4. ան...նդունակ, ակ...նդետ, արագ...նթաց, գիրկ...նդխառն
5. դաս...նկեր, համ...նդիանուր, հակ...նդդեմ, կոր...նթարդ
6. համ...նթաց, գույն...զգույն, համ...նկնել, լուս...նկա
7. ակ...նթարթ, առ...նչվել, երկ...նտրանք, անակ...նկալ
8. հատ...նտիր, հյուր...նկալ, մեկ...նդմիշտ, մերթ...նդմերթ
9. նախ...նտրել, որոտ...նդոտ, օր...ստօրե, մի...ստմիջե
10. մեջ...նդմեջ, շր...խկ, սր...նթաց, ձեռ...նտու
11. մթ...նկա, չ...խկ, ունկ...նդիր, հնդկ...նկույզ

Վարժություն 8: Արտագրե՛ք՝ ըստ անհրաժեշտության լրացնելով օ, ո, է, ե, ղ տառերը:

Լուս...նկա երեկո է: Չեփյուռը օր...ր է ասում մեղմ...րեն խ...շացող ծառերին: Լուսնի արծաթագ...ծ շողերի ներքո փռված է Սևանա լիճը, և մերթ...նդմերթ լսվում է խայտացող կոհակների փխորժալուր ճողփյունը: Երևում են Սևանհ...կի լույսերը, որոնք հեռվից թրթռում են թվում: Մեղմ...ր...ր քամուց սոսափող ծառի ներքո՝ գույն...զգույն ներկված նստարանին, նստած են երկու նախկին դաս...նկերներ՝ ...սկանը և Վարդգ...սը: Նրանց արձակուրդները համ...նկել են, և նրանք, թողած հանապազ...րյա գործերը, եկել են հանգստյան տուն՝ փոքր-ինչ վայելելու հյուր...նկալ բնության հրաշալիքները: Վարդգ...սը հն...աբան է, իսկ ...սկանը՝ գյուղատնտ...ս: Նրա աճեցրած բարձր...րակ խաղողի տեսակները հայտնի են ամբողջ երկրում: Երկու ...նկերները մի ակ...նթարթ կտրվել են առօր...ական հոգսերից և ան...ացած դիտում են ակ...նապարար տեսարանը՝ կոր...նթարդ լեռների ուրվագծերը, լուսինը մերթ...նդմերթ շղարշող ամպերը, արծաթափայլ լիճը: Քամու մի վայրկ...նական սառը հպում սթափեցնում է նրանց, և վեր...սկսվում է ընդհատված գրույցը:

Արտաշես Սարգսյան

Վարժություն 9: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով է կամ ե:

Քրիստոն...ական, այժմ...ական, երբև..., ան...անալ, աշտ..., միջօր..., առ...ջ, հն...աբան, առօր...ական, գեղուղ...ջ, գոմ...ջ, գրեթե..., հյուկ..., ջր...ջք, դող...րոցք, էլև...ջ, երբևից..., զարկ...րակ, ուրևից..., էլեկտրա...ներգիա, ինչև..., ինչևից..., լայն...կրան, մանր..., մանր...աբան, միջօր...ական, նախօր..., որև..., էմալ..., որևից..., վայր...ջք, վայրկ...նական, ուրև..., փողփող...ջ:

Վարժություն 10: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրա-
ժեշտության գրելով **օ** կամ **ո**:

Կես....ր, ազգ....գուտ, օրեց....ր, աման....րյա, ամեն....րյա, մի....րինակ,
այս....ր, ան....թ, ան....ղնաշար, ան....րակ, ան....գնական, գիշեր....թիկ,
հ....գուտ, ան....թևան, ան....րեն, ապ....րիկ, սառն....րակ, արծաթագ....ծ,
բն....րրան, հն....րյա, գիշերուզ....ր, ոսկեզ....ծ, թիկն....թոց, հանա-
պագ....րոք, հանապագ....րյա, հանր....գուտ, հնա....ճ, միջ....րե, վաղ....րոք,
տն....րեն, օր....րել:

Վարժություն 11: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրա-
ժեշտության գրելով **ը**:

Չատ....նտիր, ակ....նքախ, համ....նկնել, ակ....նդետ, ամենա....նտիր,
հյուր....նկալ, այլ....նտրանք, անակ....նկալ, ան....նդհատ, ան....նդունելի,
ան....նդունակ, ան....ստգյուտ, առ....նթեր, ակ....նթարթ, առ....նչվել,
արագ....նթաց, գահ....նկեց, գիրկ....նդխառն, գույն....զգույն, դաս....նթաց,
մերթ....նդմերթ, դաս....նկեր, երկ....նտրանք, նախ....նտրել, ինքն....ստիկ-
յան, լուս....նկա, խոչ....նդոտ, կոր....նթարդ, համ....նդհանուր, համ....ն-
թաց, ձեռ....նտու, մեկ....նդմիշտ, մթ....նկա, որոտ....նդոստ, սր....նթաց,
ունկ....նդիր, օր....ստօրե:

ՉԻՇԵՐ

Սխալ է՝ հոգեբարձու:

Ճիշտ է՝ հոգաբարձու:

Սխալ են՝ օրեկան, ամսեկան:

Ճիշտ են՝ օրական, ամսական, նաև՝ տարեկան:

Սխալ են՝ հուններեն, չիններեն:

Ճիշտ են՝ հունարեն, չինարեն:

Սխալ են՝ ի օգուտ, ի շնորհիվ:

Ճիշտ են՝ հօգուտ, շնորհիվ:

ԵՐԿԻՆՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ Յ ԶԱՅՆԱԿԱԴՊԻ ՈՒՂԱՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Երկինյուն է կոչվում յ-ի և որևէ ձայնավորի արտասանական միասնությամբ կազմված կապակցությունը, այսինքն՝ յ-ն և այդ ձայնավորը պետք է լինեն միևնույն վանկում, օրինակ՝ *Հայաստան* բառում կա **յա**, այլ ոչ թե **այ** երկինյունը՝ *Հա-յաս-տան*: Ժամանակակից հայերենի երկինյուններն են՝ **այ, յա, էյ, յէ, ույ, յու, օյ (ոյ), յօ (յո), յի, յը**, օրինակ՝ *կայծ, մատյան, Չեչթուն, հայելի, լույս, սյուն, Նոյ, յոթ, գնայի, հայր* և այլն: Բառամիջում և բառավերջում, ըստ ընդունված կանոնների, երկինյունների **է, օ** հնյունները գրվում են **ե, ո** տառերով, օրինակ՝ *արդյոք, հե՛յ, թեյ* և այլն: Բառասկզբում **յէ** երկինյունը գրվում է **ե** տառով, օրինակ՝ *ելակ, երկաթ* և այլն: Բառամիջում **յէ** երկինյունը գրվում է **ե** տառով, եթե այդ երկինյունով սկսվում է ձայնավորին հաջորդող արմատ, օրինակ՝ *ամենաերկար, երկրեերկիր, կիսաեգրափակիչ* և այլն:

Երկինյունների արտասանությունն ու գրությունը հիմնականում համընկնում են, և ուղղագրական դժվարություններ մեծ մասամբ առաջանում են ոչ ճիշտ արտասանության հետևանքով, օրինակ՝ *արյունծ*-ը սխալ արտասանվում է *այրունծ, սյունակ-ը՝ սունյակ* և այլն, և դա էլ պատճառ է դառնում սխալ գրության:

Որոշ տարբերություններ կան միայն **յո** և **յա** երկինյունների գրության ու արտասանության միջև:

ՅՈ

Յո երկինյունը հետևյալ բառերում գրվում է **իո՝ ամբիոն, աքսիոմ, Բյուզանդիոն, բրաբիոն, գիլիոտին** (գլխատելու սարք), **էքսկուրսիոն, իդիոմատիկ** (դարձվածային), **հետիոտն, մարմարիոն, մեդալիոն, միլիոն, շամպինիոն** (սունկի տեսակ), **չեմպիոն, պանսիոնատ, ռադիո, Սրապիոն, տրիլիոն, օրիորդ**: **Յո** երկինյունը գրվում է **իո** նաև **-ցիոն**-ով ավարտվող բառերում, օր.[՝] **ավիացիոն, ինդուկցիոն** և այլն:

Ակորդեոն, ամեռքա, թերթեմ, լեգեոն, Նապոլեոն, քամելեոն բառերում **յո** երկինյունը գրվում **եո**:

ՅԱ

Յա երկինյունը մի շարք դեպքերում գրվում է **իա** տառերով.

1. հետևյալ բառերում՝ **ալելուիա, ակացիա, բամիա, գիմնագիա, դաստիարակ, գինկոմիսարիատ, Էներգիա, էքսկուրսիա, խավիար,**

կրիա, հեքիաթ, միլիարդ, մումիա, սերիա, Սիսիան, սոցիալական, փասիան, քիմիա, օլիմպիադա, օվկիանոս (աստիճանաբար տարածվում է դաստիարակ և օլիմպիադա բառերի իա-ով արտասանությունը)։

2. տեղանուններում **Անգլիա, Գերմանիա, Իտալիա, Կիլիկիա** և այլն։

3. արական անձնանուններում **Ազարիա, Անանիա, Բենիամին, Եղիա, Եղիազար, Երեմիա, Սուբիաս** և այլն (կան որոշ բացառություններ՝ *Վոլոդյա, Իլյա, Կոլյա, Վանյա* և այլն)։

4. իգական **Մարիամ** անձնանվան մեջ, իսկ իգական մյուս անուններում գրվում է **յա՝ Ամայա, Արաքսյա, Օֆեյյա** և այլն։ **Ասյա, Սոֆյա, Վիկտորյա** բառերը որպես իգական անուններ գրվում են **յա-ով**, իսկ որպես աշխարհագրական տեղանուններ՝ **իա-ով՝ Ասիա** (աշխարհամաս), **Սոֆիա** (Բուլղարիայի մայրաքաղաքը), **Վիկտորիա** (ջրվեժ, լիճ և այլն), իգական **Լիա, Լիանա, Մարիա** անձնանունները գրվում և արտասանվում են **-իա-ով**։

5. **Անդրեաս, իդեալ, հրեա, սեանս** բառերում գրվում է **եա**։

Յ

Բառի իրար հաջորդող ձայնավորների մեջև սովորաբար արտասանվում է **յ** հնչյունը, որը կոչվում է **յ** ձայնակապ։ **Յ** ձայնակապը գրվում է միայն **ա-ից** և **ո-ից** հետո, երբ նրանց հաջորդում է ձայնավոր, օրինակ՝ *երեկոյան, Իսրայել, Միքայել, Նայել* և այլն։ Բացառություն են **Աիդա, արխաիկ** (հնաբանական), **բառբաբ** (վարազածառ), **բոա** (վիշապօձ), **կակաո, կաուչուկ, կոալա** (պարկավոր արջ), **կոալիցիա, Նահիրի, պոեզիա, պոեմ, պոետ, Ուկրաինա** բառերը, որոնցում **ա-ին** և **ո-ին** հաջորդում է ձայնավոր, սակայն նրանց միջև **յ** չի արտասանվում և չի գրվում։ Բաղադրյալ բառերում, եթե **ա-ով** կամ **ո-ով** ավարտվող բաղադրիչին հաջորդում է ձայնավորով սկսվող արմատ, ապա ձայնավորից առաջ **յ** չի գրվում, օրինակ՝ *ամենաարագ, կինոաստղ* և այլն։

Բառավերջի արմատական **յ-ն** և՛ ուղիղ ձևերում, և՛ քերականական փոփոխություններ կատարելիս ու բաղադրյալ բառեր կազմելիս գրվում է, օրինակ՝ *Ալեքսեյ – Ալեքսեյի, թեյ – թեյել – թեյաման, Սերգեյ – Սերգեյի, լիցեյ – լիցեյի* և այլն։

ՀԱՐՅԵՐ ԵՎ ՎԱՐՃՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է երկինջուկը:
2. Որո՞նք են ժամանակակից հայերենի երկինջուկները:
3. Ո՞ր երկինջուկների գրության և արտասանության միջև կարող են տարբերություններ լինել:

Վարժություն 12: Արտագրե՛ք և ընդգծե՛ք երկինջուկներ ունեցող բառերը:

Սևանը թողել, հեռացել է այս ժայռերից: Վաղուց է հեռացել, և ժայռերը հիմա մի տեսակ օտար են թվում ջրերից ազատված ավազե հարթության վրա: Ժայռերից մեկի ողորկ մակերեսին ուրարտական շրջանի սեպագրեր են. «Ռուսա Առաջին արքան չորս աշխարհ ծովի այս կողմից, տասնինը աշխարհ ծովի այն կողմից գրավեց ու միացրեց իր տերությանը և ի նշան դրա՝ կառուցեց Թեյշեբա աստծու այս տաճարը»:

Տաճարը, հասկանալի է, չկա, իսկ սեպագրերը մաշվել են քամուց, ժամանակից, անձրևներից, ոչ շատ առաջ՝ նաև Սևանի ալիքներից: Տաճարը եղել է բարձունքի վրա՝ շրջապատված պարիսպներով, որոնց հետքերը դեռ մնում են: Ժայռերի տակ ջրերից ազատված հարթությունն աստիճանաբար լցվում է նոր շինություններով: Կապույտ գույնի երկարուկ մի ավտոբուս մեկնվել է ավազների և բավական խղճալի տեսք ունի. անիվները հանած են. նման է ձիու, որի չորս ոտքն էլ կտրված է: Նախկին ավտոբուսը հիմա շինարարների խորտկարանն է, և հավանորեն նրանցից մեկն էլ կարմիր յուղաներկով գրել է ավտոբուսի ճակատին. «Սրճարան Ռուարտու»: Ես նայում եմ Ռուսա Առաջինի սեպագրերին, հետո՝ ավտոբուսին և տխուր ժպտում ժամանակների այս կոկտեյլի վրա. նույն քառակուսի կիլոմետրի վրա կայացել է տարբեր դարաշրջանների երկու պարծենկոտի հանդիպումը, մեկը՝ արքա, մյուսը՝ հավանորեն վարորդ. միայն թե, ավստ՛ս, որ ավտոբուսը երկար մեկնված չի մնա այս ավազներին. անիվներ կոխեն, կտանեն մի ուրիշ տեղ, որտեղ պետք լինի:

Վարդգես Պետրոսյան

Վարժություն 13: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով յո, իո կամ եո:

Միլ.....ն, ամբ.....ն, հետ.....տն, ամ.....բա, ակորդ.....ն, ավիաց.....ն, արդ.....ք, տրիլ.....ն, աբս.....մ, Բյուզանդ.....ն, բրաբ.....ն, գիլ.....տին, սենսաց.....ն, պանթ.....ն, էքսկուրս.....ն, թ.....րեմ, ինդուկց.....ն, լեզ.....ն, կոալից.....ն, մարմար.....ն, միլ.....նավոր, մուլտիպլիկաց.....ն, շամպին.....ն, չեմպ.....ն, պանս.....նատ, ռադ.....ցանց, քամել.....ն, օր.....րդ:

Վարժություն 14: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով յա, իա կամ եա:

Անց.....լ, հեք.....թ, ալելու....., եղ.....մ, Ամալ....., ակաց....., Անան....., առօր....., Արաբս....., կր....., բամ....., Բեն.....մին, Բուն.....թյան, դաստ.....րակ, եղ....., ս.....նս, Երեմ....., կղզ.....կ, Երմոն....., էքսկուրս....., իդ.....լ, Լ.....րո, խավ.....ր, Կիլիկ....., հր....., Մար.....մ, Ագար....., միլ.....րդ, միմ.....նց, մոււմ....., Սիս.....ն, Սուբ.....ս, վայրկ.....ն, փաս.....ն, օվկ.....նոս, Օֆել.....:

Վարժություն 15: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով ու, ույ կամ յու:

Չգ.....շ, ալ.....ր, աղբ.....ր, ողկ.....զ, աղ.....սակ, առ.....ծ, ատամնաբ.....ծ, արդ.....նք, արծաթահնչ.....ն, ար.....ն, բ.....լ, գ.....ժ, գ.....ժել, դաշ.....ն, դաշ.....նա-հարել, դ.....զն-ինչ, ս.....նակ, երև.....թ, աշխ.....ծ, զգ.....շանալ, ընկ.....զ, թ.....ն, թ.....նավորել, համբ.....ր, համբ.....րել, հար.....ր, հ.....ր, հնչ.....ն (գոյակ.), հնչ.....ն (ածակ.), ձ.....թ, ձ.....ն, ձ.....լարան, մակաբ.....ծ, մեղմահնչ.....ն, մ.....ս, մշակ.....թ, մշակ.....թային, ողջ.....ն, ողջ.....նել, պա.....սակ, փ.....թաջան, երև.....թական:

Վարժություն 16: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով յ:

Է.....ական, արխա.....իկ, հա.....ելի, բա.....ոբաբ, բո.....ա, գա.....խոն, Է.....ակ, կա.....ուչուկ, Է.....ություն, թե.....ել, թի.....ակ, Իսրա.....ել, մի.....ակ, լի.....ություն, ինա.....ել, կակա.....ո, Ռաֆա.....ել, ուխտադրու.....ծ, կո.....ալա, կո.....ալիցիա, հա.....ելազարդ, հի.....անալ, մի.....այն, մի.....անալ, մի.....ասին, Միքա.....ել, Նա.....իրի, Նա.....ել, պո.....եմ, պո.....ետ, ձի.....արշավ, ռա.....ունդ, Սերգե....., վա.....ել, վա.....ելել, տի.....եզերք, Ուկրա.....ինա, տրամվա.....:

**Վարժություն 17: Որոշե՛ք, թե որ բառերում է բաց թողնված երկ-
հնչյուն, իսկ որ բառերում մեկ հնչյուն:**

Դ....զև-ինչ, ատամնաբ....ժ, ուխտադր....ժ, Օֆել...., ան....շ, զգ....շ,
ար....ն, արդ....ք, թռչ....ն, սր....նք, Ռաֆա....լ, դեղոր....ք, անագոր....ն,
Ն....իրի, գա....սոն, դաշ....նահարել, բ....ժարան, երև....թական, Միքա....լ,
հեք....թ, Եղ...., մշակ....թային, փ....թաջան, ալելու....:

Գիտե՞ք, որ...

Անգլիացի մեծ բանաստեղծ լորդ Զորջ Բայրոնը 1817–20 թվականներին ապրել է Վենետիկում, Ս. Ղազար կղզու Մայրա-
վանքում հայերեն է սովորել Հ. Ավգերյանի մոտ և նրա հետ
հրատարակել «Քերականութիւն անգլիերեն–հայերէն (1817թ.) և
«Քերականութիւն հայերէն–անգլիերեն» (1819թ.) դասագրքերը,
օգնել է անգլերեն–հայերեն և հայերեն–անգլերեն թարգմանական
բառարանների ստեղծմանը (1821), որոնց առաջաբանը գրել է
ինքը: Նա հատվածներ է թարգմանել նաև Խորենացուց և Լամբ-
րոնացուց:

Մեծերը՝ հայոց լեզվի մասին

*Սկսել և շարունակում եմ հայոց լեզվի ուսումնասիրությունը...
Սա մի հարուստ լեզու է, և լիովին փոխհատուցվում են սովորողի
չարչարանքները: Հայերի առաքինությունները խաղաղասիրության
արգասիք են, իսկ արատները՝ բռնադատման հետևանք: Հայոց
լեզուն ավելի խոր ուսումնասիրություն է պահանջում ավելի գրա-
վիչ գառնալու համար:*

*Ճոխ է հայոց լեզուն, և առատորեն կվարձատրվի նա, ով
կուսումնասիրի այն:*

Չորջ Բայրոն (անգլիացի բանաստեղծ)

ՔԱՂՍՉԱՅՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ժամանակակից հայերենում գրության ու արտասանության տարբերություններն առնչվում են **բ - պ - փ, գ - կ - ք, դ - տ - թ, ձ - ծ - ց, ջ - ճ - չ, ղ - խ, վ - Ֆ, ռ - ռ, հ** հնչյունների, ինչպես նաև **կրկնակ բաղաձայնների** գրությանն ու արտասանությանը: Թեև հանդիպում են սխալներ, որոնք առնչվում են **գ - ս, ժ - շ, մ - ն** հնչյունների գրությանը, սակայն դրանք սխալ արտասանության կամ մեկ այլ կից հնչյունի ազդեցության հետևանք են: Օրինակ, եթե **անբասիր** բառը գրվել է **մ**-ով, ապա դա **ն**-ին հաջորդող **բ**-ի ազդեցության հետևանք է. **ն**-ն արտասանվել է **մ** և այդպես էլ գրվել է: Ուղղագրական և ուղղախոսական կանոններով նախատեսված չէ, որ գրվի **ն**, սակայն կարդացվի **մ**:

բ - ր - օ

ր-ի և **փ**-ի գրության ու արտասանության տարբերություններ չկան, օրինակ՝ *պատգամ, պար, փարոս, փրփուր* և այլն:

բ-ի գրությունն ու արտասանությունը որոշ դեպքերում տարբեր են:

Մի շարք արմատներում և նրանցից կազմված բառերում **ր**-ից, **մ**-ից, կամ ձայնավորից հետո արտասանվում է **փ** հնչյունը, սակայն գրվում է **բ** տառը՝ *աբխազ, Գաբրիել, դարբին, երբ, իբր, լիբբ, խաբել, Գակոբ, համբերել, համբույր, հարբել, նուրբ, շաբաթ, որբ, Սերոբ, սուրբ, սրբել, ուրբաթ, Զերոբ*:

Աղբ, աղբյուր, եղբայր, ողբ և նրանցից կազմված բառերում գրվող **ղբ**-ն կարդացվում է **խպ**:

ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Վարժություն 18: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով **բ, պ** կամ **փ**:

Եղ....այր, ա....խազ, ալեծու...., հղ....անալ, աղ....յուր, ա....շել, ար....շիռ, ար....ի, Ար....խար, համ....երել, դար....ին, ճամ....րուկ, դար....աս, դա....նեվարդ, եր...., եր....ներանգ, թար...., թմ....կաթաղանթ, ի....րև, լե....լեցուն, խա....ել, թ....րտալ, խարխա....ել, համ....ուրել, քարակո...., հար....ել, ճամ....ա, ճե....ճերմակ, ճող....յուն, շամ....ուր, ոսկեծո...., որ...., ող...., ջրար....ի, ս....րդել, ս....րթնել, սուր...., սր....ել, նուր...., ուր....աթ:

Վարժություն 19: Գտե՛ք, թե որ շարքերի բոլոր բառերում է գրվում ք:

1. աղ...յուր, եղ...այր, դար...ին, խա...ել
2. աղ..., ար...շիռ, ի...րև, եր...
3. ա...խագ, Գա...րիել, թմ...կաթաղանթ, այլծու....
4. Հակո..., Համ...արծում, համ...երել, ար...ի
5. համ...ուրել, ջրար...ի, հղ...անալ, հար...ել
6. նուր..., շա...աթ, թար..., որ...
7. ող..., եր...ներանգ, խա...շիկ, ուր...աթ
8. Սերո..., Ար...իար, սուր..., սր...ել

Վարժություն 20: Գտե՛ք, թե որ շարքերի բոլոր բառերում է գրվում փ:

1. քարակո..., ա...շել, դա...նեվարդ, սոսա...ել
2. ճամ...րուկ, լե...լեցուն, սրտատրո..., սա...որ
3. ալեծու..., ս...րդել, ս...րթնել, խա...շիկ
4. խարխա...ել, ճող...յուն, թա...անցիկ, դա...նեվարդ
5. շամ...ուր, փա...ագ, սա...րիչ, թա...թ
6. Ար...ինե, տար...ողել, անխա...ան, դար...աս
7. կառա...նարան, թ...րտալ, պար...ակվել, հղ...անալ
8. ա...սե, գամ...ռ, շամ...ուր, ոսկեծո....
9. տրո...յուն, թ...ուտ, պա...ակ, ճե...ճերմակ
10. սթա...վել, կա...կա...ել, ա...սոս, հա...շտապ

Գ - Կ - Ը

Կ-ի և **ք**-ի գրության ու արտասանության տարբերություններ չկան, օրինակ՝ կատակ, արթա, քուրք և այլն:

Գ-ի գրությունն ու արտասանությունը որոշ դեպքերում տարբեր են:

Մի շարք արմատներում և նրանցից կազմված բառերում **ր**-ից, **ն**-ից կամ ձայնավորից հետո արտասանվում է **ք** հնչյունը, սակայն գրվում է **գ** տառը՝ անգամ, ավագ, գոգ, երգ, զուգել, էգ, էզուց, թագավոր, թարգմանել, ծագել, ծեգ, կարագ, կարգ, հագնել, հոգնել, հոգի, հոգնակի, ձագ, ձիգ, ճիգ, ճրագ, ճրագու, մարագ, մարգարե, մարգարիտ, մուգ, նորոգել, շոգ, շոգի, ոգի, ոռոգել, պատարագ, պարգև, սուգ, տեգր, ուրագ, օգնել, օգուտ:

Շաղգամ բառում **ղ**-ից (արտասանվում է խ) հետո գրվող **գ**-ն արտասանվում է **կ**, սակայն աստիճանաբար տարածվում է նաև **ղգ**-ով արտասանությունը: Տարածվում է նաև **ճիգ** և նրանից կազմված բառերի (**ճգնել**, **ճգնաժամ** և այլն) **գ**-ով արտասանությունը:

ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Վարժություն 21: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով **գ, կ** կամ **ք**:

Օ....նել, ան....ամ, ավա...., մու...., գևարբու.... (ծաղիկ), գինարբու.... (խնջույք), գո....ավոր, եր...., զու....ել, հո....ի, տրտմաշու...., թա....ավոր, թար....մանել, ծա....ել, ծե...., կարա...., կար...., հա....նել, տարեր...., պար....և, հո....նել, պատարա...., ձա...., սայթա....ել, շաղ....ամ, ձա....ար, ձի...., ճի...., ճրա...., մարա...., մար....արե, մար....արիտ, նորո....ել, շա....անակ, շո...., ո....ի, ոռո....ել, սու...., վարա....ույր, ուրա...., փեղ...., փող...., փղձու...., քաշկոտու....:

Վարժություն 22: Գտե՛ք, թե որ շարքերի բոլոր բառերում է գրվում **գ**:

1. ան....ամ, ավա...., զու....ել, շո....
2. գո....ավոր, ձա....ար, ոռո....ել, տրտմաշու....
3. եր...., սայթա....ել, ձա...., շաղ....ամ
4. արտասու...., հո....ի, նորո....ել, ո....ելից
5. թա....ավոր, ճրա...., քաշկոտու...., պատարա....
6. թար....մանել, շա....անակ, պար....և, փող....
7. կարա...., ձի...., փեղ...., մար....արիտ
8. կար...., ճի...., մե...., սու....
9. հա....նել, մարա...., վարա....ույր, տե....ր
10. հո....նել, մար....արե, մու...., ո....ի
11. ծե...., ուրա...., օ....նել, տարեր....

Գ - Տ - Թ

Տ-ի և **թ**-ի գրության ու արտասանության տարբերություններ չկան, օրինակ՝ տուն, ազատ, արթնանալ, սաղարթ, որթ (խաղողի վազ) և այլն:

Դ-ի գրությունն ու արտասանությունը որոշ դեպքերում տարբեր են:

Մի շարք արմատներում և նրանցից կազմված բառերում **ր**-ից, **ն**-ից կամ ձայնավորից հետո արտասանվում է **թ** հնչյունը, սակայն գրվում է **դ** տառը՝ անդամ, արդար, արդեն, արդյոք, արդյունք, արդուկ, բարդ, բերդ, բրդել (մանրագնել), բուրդ, դադար, դդում, դրդել, երդիկ, երդում, գարդ, լաջվարդ (մուգ երկնագույն), լեդդանալ, լյարդ, խնդիր, խորդուբորդ, կարդալ, կենդանի, հաղորդել, մարդ, նյարդ, Նվարդ, որդ (ծիճու), որդի, վարդ, Վարդան, վարդապետ, Վարդգես, վրդովել, օդ, օրհորդ:

Թ հնչյունը դ տառով է գրվում նաև **-որդ, -ուրդ** ածանցներում *առաջնորդ, ժողովուրդ* և այլն, ինչպես նաև **ընդ**-ով սկսվող բառերում *ընդամենը, ընդհակառակը, ընդհանուր, ընդունակ, ընդունել* և այլն: Բացառություն են *ընդդեմ, ընդդիմություն, ընդարմանալ* բառերը, որոնք արտասանվում են դ-ով:

Խեղդել բառում դ-ից (արտասանվում է **խ**) հետո դ-ն արտասանվում է **տ**:

ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Վարժություն 23: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով **դ, տ** կամ **թ**:

Ադո.....ք, ար.....ար, ար.....են, ըն.....հանուր, ար.....յոք, կար.....ալ, ար.....յունք, ար.....ուն, բար....., բեր....., բուր....., գաղ.....նի, դա.....արել, դր.....ել, եր.....իկ, եր.....ում, շքեր....., գար....., վար....., ըն.....ամենը, ըն.....արմանալ, ըն.....ունել, թա.....երական, լեր.....անալ, վար.....ապետ, լյար....., խն.....իր, ան.....ամ, խոր.....ուբոր....., խր.....վիլակ, կեն.....անի, հաղոր.....ել, նյար....., Նվար....., լաջվար....., որ.....ի, սպր.....ել, Վար.....գես, փար.....ամ, օրիոր....., պայ.....:

Վարժություն 24: Գտե՛ք, թե որ շարքերի բոլոր բառերում է գրվում **դ**:

1. ան.....ամ, ար.....յոք, ըն.....հանուր, խոր.....անոց
2. ար.....են, բուր....., լյար....., օ.....ոց
3. բար....., ար.....ար, ադո.....ք, ար.....յունք
4. բեր....., ժողովուր....., դր.....ել, գաղ.....օջախ
5. դա.....արել, եր.....իկ, ըն.....ունել, միջևոր.....
6. եր.....ում, գար....., ըն.....ամենը, անգայ.....
7. Բար.....ուղիմես, որ.....ատունկ, լեր.....անալ, խն.....իր
8. ըն.....արմանալ, կար.....ալ, նյար....., փար.....ամ
9. հաղոր.....ել, կեն.....անի, մար.....կային, երիզոր.....
10. որ.....ի, վաղոր.....այն, խր.....վիլակ, երկան.....ամ
11. Վար.....ևան, Վար.....գես, Վար.....ան, Նվար.....
12. վաղոր.....յան, վար....., վար.....ապետ, խոր.....ուբոր.....
13. օրիոր....., սպր.....ել, օ.....ափոխիչ, ար.....ուն

Չ - Մ - Ճ

Շ-ի և **ց**-ի գրության ու արտասանության տարբերություններ չկան, օրինակ՝ *ծաղիկ, կայծ, մեծ, ցորեն, հարց, ուրց* և այլն:

Ձ-ի գրությունն ու արտասանությունը որոշ դեպքերում տարբեր են:

Մի շարք արմատներում և նրանցից կազմված բառերում **ր-ից, դ-ից** (արտասանվում է **խ**) կամ ձայնավորից հետո արտասանվում է **ց** հնչյունը, սակայն գրվում է **ծ** տառը՝ **արծակ** (ևան՝ *արծակուրդ, ընդարծակ, համարծակ* և այլն), **բարծ, բարծել, բարծր, դաղծ, դարծ, դեղծ, դեղծան** (բաց դեղնագույն, խարտյաշ), **դեղծանիկ, դերծակ, դերծան** (կարի թել), **խուրծ, հանդերծ, հարծակվել, համբարծվել, համբարծում, ործ, վարծ, փործ, օծ**:

ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Վարժություն 25: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով **ձ, ծ** կամ **ց**:

Հինավուր....., ամբար.....իչ, լպր.....ուն, ան.....ուդար....., ասացվա.....ք, ատաղ.....ագործ, ար.....ակ, ար.....ան, բար....., բար.....ել, բար.....ր, փղ.....կալ, գլուխկոն.....ի, խ.....կել, դաղ....., դար....., դեղ....., դեղ.....ան, դեր.....ակ, դեր.....ան, թխվա.....ք, լվա.....ք, խուր....., կեղ.....ամ, կ.....իկ, կ.....կել, կո.....կել, հանդեր....., վար....., հանդիպակա....., հար.....ակվել, համբար.....վել, հե.....կլտալ, ձևվա.....ք, ձվա.....եղ, մագապուր....., որ.....կալ, որ....., պախուր....., վեհապան....., վր.....ին, կ.....կտուր, տր.....ակ, ուր....., փոր....., բաղ.....ր, օ.....իք:

Վարժություն 26: Գտե՛ք, թե որ շարքերի բոլոր բառերում է գրվում **ձ**:

1. ատաղ.....ագործ, դեր.....ակ, վր.....ին, ուր.....
2. բար....., ար.....ան, դեղ....., ձվա.....եղ
3. ամբար.....իչ, վար....., որ.....կալ, դեր.....ան
4. ար.....ակ, դաղ....., հանդեր....., փղ.....կալ
5. անցուդար....., հանդեր....., հար.....ակվել, ասա.....վածք
6. որ.....աբար, համբար.....վել, վար....., գլուխկոն.....ի
7. դեղ.....անիկ, թխվա.....ք, որ....., օ.....իք
8. բար.....ր, խուր....., փոր....., լպր.....ուն
9. բար.....ել, լվա.....ք, ար.....ան, ար.....ակուրդ
10. դաղ....., դար....., դեղ....., ուր.....
11. դեղ.....ան, դեր.....ակ, դեր.....ան, կեղ.....ամ
12. բար.....ունք, օ.....ագալար, երկնամեր....., մղ.....ավանջ
13. համար.....ակ, խր.....ակապ, վար.....կան, աղան.....
14. խ.....կել, խոտհուն....., բազմափոր....., բար.....րախոս
15. օ.....ածուկ, կ.....իկ, վար.....ակալ, բար.....րուղեշ

Վարժություն 27: Գտե՛ք, թե որ շարքերի բոլոր բառերում է գրվում **ց**:

1. կ...կել, հանդիպակա..., հինավուր..., կ...կտուր
2. պախուր..., տր...ակ, ցն...ուղ, ուր...
3. բաղ...ր, մոլու...ք, ապաթար..., լռակյա...
4. կո...կել, վաղան...իկ, կառամատույ..., տաղասա...
5. թափան...ել, ցն...ել, հանգու...ել, հե...կլտալ
6. ցան..., դողերո...ք, ձևվա...ք, քղան...ք
7. ընթեր...ել, ձվա...եղ, թրմփո..., թյուրիմա...ություն
8. խե...եգործ, մա...ուցիկ, մր...ակից, մազապուր...
9. փղ...կալ, որ...կալ, հե...կլտալ, ան...ողիկ
10. ար...ունք, բաղ...ու, լու...կի, հնո...

Գ - Կ - Չ

Ծ-ի և **չ**-ի գրության ու արտասանության տարբերություններ չկան, օրինակ՝ *ճանճ, պերճ, չամիչ, թռչել, դարչին, կակաչ* և այլն:

Զ-ի գրությունն ու արտասանությունը որոշ դեպքերում տարբեր են:

Մի շարք արմատներում և նրանցից կազմված բառերում **ր**-ից, **ղ**-ից (արտասանվում է **խ**) կամ ձայնավորից հետո արտասանվում է **չ** հնչյունը, սակայն գրվում է **ջ** տառը՝ **աղջիկ, ամբողջ, աջ, առաջ, առաջին, առաջ-տորդ, արջ, զիջել, թրջել** (խոնավացնել), **իջնել** (նաև *վայրեջք*), **մեջ** (նաև *միջև*), **մեջք, ողջ** (նաև *ողջույն, առողջ* և այլն), **ոջիլ, վերջ, բաջք** (դև):

ՎԱՐՉՈՒՄԻ ԳՐՈՒՄԸ

Վարժություն 28: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով **ջ, ճ** կամ **չ**:

խոխո..., ակնակապի..., աղ...ատել, դար...ին, աղ...ամուղ..., աղ...իկ, ա...պարար, ամբող..., այծենակա..., անուր..., խուր...ին, առա..., առե..., առ...և, գո...ի, ար..., բաղար..., բա...կոն, Բ...նի, բուր..., գաղ..., զեղ...ել, զի...ել, զղ...ալ, թր...ել, լա...վարդ, խառնիճաղան..., խո...կոր, գա...ա..., կտրի... (բաջ), կտրի... (կտրող), հաղար..., հար..., մար...ան, մի...և, մին...և, ող..., որ..., չղ...իկ, պ...նանք, պ...րանք, մե..., վեր..., փար..., բա...ք:

Վարժություն 29: Գտե՛ք, թե որ շարքերի բոլոր բառերում է գրվում **ջ**:

1. աղ...ամուղ..., գաղ..., զղ...ալ, թր...ել
2. աղ...իկ, Բ...նի, խառնիճաղան..., այծենակա...

3. ամբող..., գեղ...ուկ, լա...վարդ, խո...կոր
4. անուր..., զի...ել, գեղ...ել, խոխո...
5. ամա..., ակնակապի..., խուր...ին, հաղար...
6. ա..., մար...ան, մե..., մի...և
7. ամե..., մին...և, ող..., ո...իլ
8. առ...և, չղ...իկ, բա...կոն, քա...ք
9. ար..., որ..., վեր..., փար...
10. բաղար..., քար...իկ, բուր..., գա...
11. գաղ..., մի...ակ, գո...ի, ող...ույն
12. այծեղ...յուր, վեր...ակետ, եր...անկություն, դար...ին
13. քրքի..., վայրէ...ք, հար..., մի...օրեական
14. ա...պարար, հոր...որ...ել, թր...ոց, ան...րդի
15. է...միածին, Սո...ի, սո...ի, կապար...

Ղ – Խ

Խ տառը միշտ կարդացվում է **խ**, օրինակ՝ *ախտ* (հիվանդություն), *բախտ*, *դժոխք*, *դրախտ*, *խախտել*, *խխունջ*, *տախտակ*, *ուխտ* (երդում, դաշինք), *փախչել* և այլն:

Ղ տառն էլ հիմնականում կարդացվում է **ղ**, օրինակ՝ *աղ*, *խաղող*, *ղեկ*, *ճաղ*, *մաղ* և այլն:

Մի շարք արմատներում և նրանցից կազմված բառերում **խ** հնչյունը գրվում է **ղ** տառով՝ *աղբյուր*, *Աղթամար* (կղզու և վանքի անվանումը), *աղջիկ*, *աղտ* (կեղտ), *աղբատ*, *բողկ*, *գաղթ*, *դաղձ*, *դեղձ*, *դեղձանիկ*, *եղբայր*, *զեղչ*, *թուղթ*, *կեղտ*, *կողպեք*, *կողք*, *հաղթել* (ևսև *հաղթանակ*, *հաղթություն* և այլն), *հղկել*, *ճեղք*, *մաղթել*, *մեղք*, *մղկտալ*, *շաղգամ*, *շաղկապ*, *շղթա*, *ողք*, *ողջ*, *ողկույզ*, *պղտոր*, *ուղտ* (սապատավոր կենդանի), *փեղկ*, *փողք*, *քաղցր*, *սանդուղք*, *սեղմել*: **Ճաղգամ** բառն արտասանվում է նաև **ղգ**-ով:

Հովհաննես Թումանյանի հայտնի բալլադի վերնագիրը գրվում է **խ**-ով՝ «Ախթամար», քանի որ բալլադում այն մեկնաբանվում է որպես *ախ* ձայնարկության և *Թամար* անվան միացումից ծագած բառ:

ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Վարժություն 30: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով **ղ** կամ **խ**:

Տա...տակ, տա...տուկ, ա...տ (հիվանդություն), ա...տ (կեղտ), ա...քատ, ապու...տ, Ա...թամար (կղզի), բա...տ, բո...կ, թու...թ, դա...ձ,

թա...տ, դժո...ք, դրա...տ, ե...բայր, երա...տիք, հա...ճապակի, զմրու...տ, թ...կի, թու...ս, վ...տալ, ժ...տել, խա...տել, խե...ղել, ճե...ք, խրո...տ, ծա...ս, կթ...ա, կ...տար, կմա...ք, կո...պեք, նա...կին, նա...ճիր, նա...շ, ո...կույզ, թու...ս, պանդու...տ, Որմիզդու...տ, պ...տոր, ջա...ջա...ել, սանդու...ք, Վա...թանգ, վա...ճան, վա...կոտ, փա...ջել, ու...տ (դաշինք), ու...տ (կենդանի):

Վարժություն 31: Գտե՛ք, թե որ շարքերի բոլոր բառերում է գրվում խ:

1. Ա...թամար (կղզի), ապու...տ, դրա...տ, դժո...ք
2. բա...տ, ա...տ (կեղտ), բա...տակ, զմրու...տ
3. ե...բայր, ա...տ (հիվանդություն), երա...տիք, թա...տ
4. խրո...տ, ա...բատ, ծա...ս, ժ...տել
5. կ...տար, դա...ձ, կմա...ք, նա...կին
6. բո...կ, Որմիզդու...տ, պանդու...տ, ս...տոր
7. թ...կի, թու...ս, թու...ս, խա...տել
8. նա...ճիր, հա...ճապակի, ո...կույզ, ցողաթաթա...
9. ջա...ջա...ել, վա...ճան, Վա...թանգ, վա...կոտ
10. տա...տակ, փա...ջել, վ...տալ, սանդու...ք
11. բա...ել, ժ...տել, Ծահանդու...տ, հո...որտալ
12. ծա...սել, կթ...ա, շաղա...ել, ապ...տել
13. տա...տուկ, հարթու..., բա...տավոր, թ...թակից
14. ոսկրա...տ, Թումանյանի «Ա...թամարը», կո...կոտել, նա...շ

Բ – Ռ

Բառասկզբում, բառամիջում և բառավերջում գրվող **բ**-ն արտասանվում է **բ**, իսկ **ռ**-ն՝ **ռ**, օրինակ՝ *րուպե, Ռաֆֆի, արժանի, արծիվ, արհամարհել, արջ, կրծել, փարթամ, քար, ինտերնետ* (համացանց), *ինտերնացիոնալ, Ռաֆայել, ռեսին, առակ, դուռ* և այլն:

Երբեմն սխալների տեղիք են տալիս արմատի կրկնությամբ կազմված բառերը: Դրանց վերաբերյալ անհրաժեշտ է հիշել հետևյալը:

Ռ-ով վերջացող արմատի կրկնությամբ կազմված բառերում առաջին արմատի **ռ**-ն հիմնականում փոխվում է **ր**-ի, օրինակ՝ *բարբառ, գրգիռ, թրթիռ, կարկառել, մրմռալ* (կսկծալ), *սարսուռ* և այլն:

Եթե **ռ**-ով վերջացող արմատի կրկնությամբ կազմված բառերը բնաձայնական կամ նմանաձայնական են, ապա առաջին արմատի **ռ**-ն չի փոխվում, օրինակ՝ *գոռգոռալ* (սաև *ամպագոռգոռ* և այլն), *դռդռալ, խռխռալ, կռկրալ, հռհռալ, ճռճռալ, մռմռալ, փռփռալ* և այլն:

Վառվռուն բառը գրվում է **ռ**-երով:

Թրթուր, կերկերուն, մարմար, փրփուր բառերը գրվում են **ր**-երով:

Արմատի կրկնությամբ բազմապատկանություն արտահայտող բայերում պահպանվում են կրկնվող արմատի վերջին **ռ**-ն կամ **ր**-ն, օրինակ՝ *թռվռալ, ծռմռել, հուրհրալ, մարմրել, փորփրել, քրքրել* և այլն:

ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Վարժություն 32: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով **ր** կամ **ռ**:

Թ....թռալ, թ....վռալ, ա....համարիել, բա....բառ, հու....թի, ինտե....նացիոնալ, կա....կամել, կե....կե...ուն, կ....ճիկ, կ....ունկ (թռչուն), կ....ունկ (գարշապար), վա....վռուն, կ....ծել, կ....ճտացնել, ճ....ճ....ալ, մա....մա...., պա....կել, սա....սուռ, ս....թս....թալ, փ....փու...., փ....փ....ալ:

Վարժություն 33: Արտագրե՛ք՝ ըստ անհրաժեշտության լրացնելով **ր** կամ **ռ** տառերը:

Ժամանակները խա....ն են ու խ....թին.
Ինչ-որ տագնապ է ամպն իր հետ տանում,
Ինչ-որ սա....սուռ կա անտառի շու....թին,
Ինչ-որ խո....հուրդ կա, որ չեմ հասկանում:

Ժամանակները խա....ն են ու խ....թին.
Հողմը ննջում է, հովն ըմբոստանում,
Ինչ-որ հա....աչ կա քա....ափի շու....թին,
Ինչ-որ բողոք կա, որ չեմ հասկանում:

Համր Սահյան

Վ – Ֆ

Ավտո, հարավ, նավթ և նրանցից կազմված բառերում (*ավտոմեքենա, հարավային, նավթամուղ* և այլն) գրվող **վ**-ն արտասանվում է **ֆ**:

Մյուս դեպքերում **վ**-ի և **ֆ**-ի գրությունն ու արտասանությունը համընկնում են, ինչպես՝ *Աղվանք, ասֆալտ, Աֆղանստան, գովք, թավշյա, խոովք, սֆինքս, փլավ* և այլն:

Վարժություն 34: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով վ կամ ֆ:

Թա....շյա, Աղ....անք, աս....ալտ, ա....տո, Ա....ղանստան, խռո....ք, հարա...., Նա....թ, տա....իղ, վոլ....րամ, կարտո....իլ, կաթ....ածահար, հո....տաշուշան, թո....չանք, ա....տոմատ, Խոսրո...., Նզո....ք, հա....ք:

2

Աշխարհ, ընդհանուր, խոնարհ, խորհուրդ, Հովհաննես, ճանապարհ, շնորհ և նրանցից կազմված բառերում (*աշխարհագրություն, խոնարհաբար, խորհրդատու, Հովհաննիսյան, ճանապարհորդ, շնորհալի* և այլն) բառամիջում և բառավերջում գրվող **հ**-ն չի արտասանվում կամ թույլ է արտասանվում: **Արհամարհել** բառում առաջին **հ**-ն արտասանվում է, երկրորդը՝ ոչ:

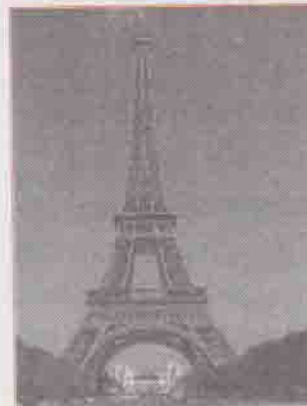
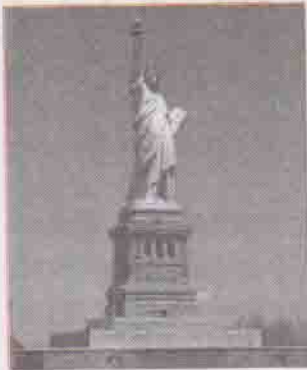
Վարժություն 35: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով հ:

Հայթ....այթել, աշխար....ակալ, աշխար....այացք, ապաշխար....ել, արհամար....ել, ար....ավիրք, խոնար...., խոր....ել, խոր....ուրդ, հեղ....եղ, հեղ....եղուկ, ճանապար....որդ, Նախագա...., Նշխար...., շնոր...., ընդ....ուպ, սուր....անդակ, հագիվ....ագ, կտավ....ատ, քամա....րել, պատե...., հոպ....ուպ, խոտ....արք:

ՀՐԵՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՇՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ժամանակակից հայերենի ո՞ր բաղաձայնները գրության և արտասանության տարբերություններ ունեն:
2. Ո՞ր բառերում է **փ** հնչյունը գրվում **բ** տառով:
3. Ո՞ր բառերում է **ք** հնչյունը գրվում **գ** տառով:
4. Ո՞ր բառերում է **թ** հնչյունը գրվում **դ** տառով:
5. Ո՞ր բառերում է **ց** հնչյունը գրվում **ձ** տառով:
6. Ո՞ր բառերում է **չ** հնչյունը գրվում **ջ** տառով:
7. Ո՞ր բառերում է **խ** հնչյունը գրվում **ղ** տառով:
8. Ո՞ր բառերն են **ր**-ի կամ **ռ**-ի գրության ու արտասանության դժվարություններ առաջացնում:
9. Ո՞ր բառերում է **ֆ** հնչյունը գրվում **վ** տառով:
10. Ո՞ր բառերում գրվող **հ**-ն է թույլ արտասանվում:

Վարժություն 36: Արտագրե՛ք՝ ըստ անհրաժեշտության լրացնելով բաց թողնված տառերը:

Փարիզի նշանավոր կոթողներից է երկնամու... էյֆելյան աշտարակը, որը դարձել է ֆրանս...այի յուր...րիսակ խոր...րդանիշներից մեկը: Այս աշտարակը կառուցվել է Գուստավ էյֆելի նախագծով: Աշխար...ահռչակ էյֆելի նախագծերով կառուցվել են բազմաթիվ շինություններ, որոնցից առավել ուշագրավ է Նյու Յորքի «Ազատություն» ար...անի մետաղյա կմա...քը:

Աշտարակի կառուցումը կատարվել է ա...շեցուցիչ ճշգրտությամբ. այն տևել է երկու տարի, երկու ամիս, երկու օր: Զրապարակային բացումը կատարվել է հազար ութ հար...ր ութսունի...ը թվականին՝ մայիսի տասնիինգին: Կառուցման ամբող... ծախսը կազմել է յոթուկես միլ...ոն ֆրանկ, իսկ աշտարակի կշիռը յոթ հազար հինգ հար...ր տո...ա է: Այնպես որ կարող ենք ասել, թե աշտարակի ամեն մի կիլոգրամն արժեցել է ընդ...ամենը մեկ ֆրանկ:

Կառույցի բար...րությունը երեք հարյուր մետր է: Իհարկե, ժամանակին նման բար...րությունը ռեկորդային էր, իսկ այս...ր այն չի զարմացնում, բայց աշտարակն իր գրավչության շնոր...իվ մնում է զբ...սաշրջիկների նախ...նտրած վայրը, և տարեկան այդտեղ մի քանի միլ...ոն մարդ է այցելում: Շինարարական տեխնիկայի վեր...լքը ստեղծեց շատ կառույցներ, բայց էյֆելյան աշտարակի հմայքը հարատևում է իր խոր...րդավոր ճ...ողական ուժով:

Ըստ Կամեսար Ավետիսյանի

Վարժություն 37: Արտագրե՛ք՝ ըստ անհրաժեշտության լրացնելով բաց թողնված տառերը:

Աշխար...ի յոթ հրաշալիքներից մեկը Քեոպսի բարձրաբեր... բուրգն է, որից չորս հար...ր մետր հեռու գտնվում է ամենամեծ ս...ինքսը: Ս...ինքսը մի հսկա քանդակապատկեր է՝ առյուծի սա...տազդու մարմնով, բայց մար...ու գլխով: Ցերեկը, երբ բար... արևի լույսը պայծառ է, երևում են ժամանակի տա...աբնույթ հետքերը, իսկ գիշերը ավելի հար...

Է թվում: Ստվերների մեկ...նդ-
մեջ փոփոխությունից թվում է,
թե ս...ինքսը հուզվում է, մտա-
ծում և զգում: Մար...ու վրա այդ
բարեղեն ուրվականը առհասարակ
հոգեցուն..., տպավորություն է
թողնում մի բանի ակ...նթարթ ան...ացնելով ու
կտրելով առօր...ական խնդիր-

ներից: Ահա բազմել է անապատի եզրին և կարծես խորասուզված է
մտքերի մեջ կամ միգուց... շառաչ...ն բամու ելև...ջներում իր վիթխարի
ականջներով որսում է անց...այի աղմուկը: Մի վա...րկյան թվում է, թե
խոր...րդավոր այս կերտվա...քը լեզու է առնելու և ասելու, որ ինքը տե-
սել է հզոր փարավոնների: Պատմելու է, որ իր ոտքերի տակով անցել են
Ալեքսանդր Մակեդոնացին, Պողոմեսոսը, Յուլիոս Կեսարը, Մարկոս Ան-
տոնիոսը, Կլեոպատրան: Նա հեռվից տեսել է Ալեքսանդր...այի այրվող
գրադարանի կայծկ...լտացող բոցերը: Վեր...ապես Նրա մոտով անցել
են արաբները, որոնք, իրենց փրփ...աբաշ նժույգներին նստած, նվաճել
են Եգիպտոսը: Նրա մոտ եղել է

աշխար...ահռչակ Նապոլ...ոնն
իր բանակով: Այդ բոլորին նա
ականատես է եղել, իսկ գիշերնե-
րը շարունակել է ժպտալ լուսնին
և արհամար...ել ժամանակը:
Չէ՞ որ բոլորը անցել են, և մնա-
ցել է ինքը՝ որպես հավերժի
խոր...րդանիշ:

Ըստ Կամսար Ավետիսյանի

ԵՎ (Ա)-Ի ՈՒՂՂՍՊՐՈՒԹՅՈՒՆԵ

Հայերենում մեծատառ և չկա, ուստի մեծատառի անհրաժեշտության դեպքում գրվում է **ԵՎ** տառակապակցությունը:

Բացի **ևեթ**, **ևս** բառերից՝ բառակազմում միշտ գրվում է **եվ** տառակապակցությունը, ինչպես՝ *Եվա*, *Եվգինե*, *Եվրոպա*, *Եվրո* (ղրամական միավոր), *Եվրոպական*, *Եվրոպացի* և այլն: Եթե բառակազմության ժամանակ բառակազմում **եվ** ունեցող բառերին սկզբից ավելանում է նոր

բաղադրիչ, պահպանվում է գրության նույն սկզբունքը՝ **եվ**, օրինակ՝ *արևմտաեվրոպական, համաեվրոպական* և այլն:

Բառամիջում գրվում է **եվ**, եթե **ե**-ին հաջորդող **վ**-ն արմատի սկզբնատառ է, օրինակ՝ *ագեվագ, գերեվարել, գինեվաճառ, դափնեվարդ, կարեվեր, հոգեվարք, ոսկեվագ, ոսկեվարս* և այլն: **Վ**-ին նախորդող **ե**-ն սովորաբար **ի+ա=ե** հնչյունափոխության հետևանք է, օրինակ՝ *տարի+ա+վերջ=տարեվերջ*, բայց՝ *հոգի+ա+վոր=հոգևոր*: Հետևաբար **-վոր**-ով կազմված բառերում գրվում է **և**, ոչ թե **եվ**, որովհետև **-վոր**-ը վերջածանց է, այլ ոչ թե արմատ, օրինակ՝ *ագևոր, ալևոր, ոգևորել, ոսկևորել* և այլն:

Վանկատման ժամանակ գրվում է **եվ**, երբ **ե**-ն և **վ**-ն պատկանում են տարբեր վանկերի, ինչպես՝ *հա-րե-վան, ա-գե-վոր, ա-լե-վոր* և այլն:

Տողադարձի ժամանակ գրվում է **եվ**, երբ **ե**-ն պետք է մնա վերևի տողում, իսկ **վ**-ն անցնի հաջորդ տող, օրինակ՝ *երե-վան, տերե-վաթափ* և այլն: Այլապես գրվում է **և**, օրինակ՝ *Ե-րևան, տե-րևաթափ, տե-րև* և այլն:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՄԱՐԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Մեծատառի անհրաժեշտության դեպքում ինչպե՞ս է գրվում **և**-ը:
2. Ո՞ր բառերի սկզբում է գրվում **և**:
3. Բառամիջում ե՞րբ է գրվում **եվ** տառակապակցությունը:
4. Վանկատման և տողադարձի ժամանակ ո՞ր դեպքում է գրվում **եվ**:

Վարժություն 38: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով և կամ եվ:

Հար....ան, ագ....ագ, գեր....արել, գին....աճառ, դափն....արդ, ...րոպացի, կար....եր, կար....որ, համա....րոպական, հոգ....արք, ոսկ....ագ, սերկ....իլ, վաղը ....եթ, հոգ....իճակ, ուղ....որ, իջ....անել, եղ....նի, այլ....ս, ուղ....ճար:

Վարժություն 39: Արտագրե՛ք՝ ըստ անհրաժեշտության լրացնելով և կամ եվ:

Անձր....ում էր: Մի ալ....որ հոգ....որական շտապում էր հար....ան գյուղը: Իրենց գյուղի գին....աճառը՝ Գ....որգը, նրան հայտնել էր, որ այնտեղ մագաղաթյա մի հինավուրց մատյան կա: Այդ կար....որ լուրն իմանալով՝ հոգ....որականը, որը գյուղի քահանան էր, իսկույն ....եթ

պատրաստվել էր գնալու: Հիմա նա հ...իհն քայլում էր սերկ...իլի ծառերի տակով՝ ուշադրություն չդարձնելով մաղող անձր...ին: Նրա պրպտող հոգին թ... էր առել, ալեկոծվել. մի՞թե դա այն մատյանն է, որն ինքը երկարատ... որոնումներից հետո այդպես էլ չէր գտել:

Վերջապես տեղ հասավ: Հարցուփորձով գտավ այն տունը, որտեղ պահվում էր մատյանը: Երկհարկանի տուն էր՝ օղակած... շրջապատված ոսկ...ազ խաղողի որթատունկերով ու լայնատեր... ծառերով: Հյուրընկալ տանտերը, որը ար...ամ դեմքով պարթ...ահասակ մի մարդ էր, հոգ...որականին ներս հրավիրեց: Իմանալով նրա գալու պատճառը՝ տանտերը պատմեց, որ այդ մատյանը երկրորդ աշխարհամարտից հետո արևմտա...րոպական մի երկրից բերել է իր պապը: Նրան էլ այդ մատյանը տվել էր թշնամու գնդակից կար...եր խոցված մի հայրորդի, որը հոգ...արքի մեջ խնդրել էր մատյանը հասցնել Հայաստան:

Երբ տանտերը բերեց մատյանը, հոգ...որականի սիրտը թրթռաց. դա հենց այն իհն ավետարանն էր, որն ինքը ապարոյուն որոնել էր շատ վայրերում: Տանտերը ոգ...որությամբ հայտնեց, որ ինքը որոշել է մատյանը հանձնել Եր...անի Մատենադարանին:

Մի բանի օր հետո տանտերն ու քահանան ակներ... գոհունակությամբ վերադառնում էին տուն. մագաղաթյա մատյանը օթ...անել էր հազարավոր ձեռագրերի մոտ և արդեն հոգատար ձեռքերում էր:

Արտաշես Մարգարյան

ԿՐԿՆԱԿ ԲԱՊԱՅՈՅՆՆԵՐ ՈՒՂՂՍՊՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մի շարք բառերում այս կամ այն բաղաձայնը արտասանվում է տևական, ուստի գրվում է կրկնատառ:

Կրկնակ բաղաձայն ունեն մի շարք արմատներ ու նրանցից կազմված բառեր՝ *աբբա* (կաթուղիկ վանահայր), *անդորր*, *Աննա*, *Աբիլլես*, *բալլադ*, *բերրի*, *Բուդդա*, *Ելլադա*, *Էմմա*, *ինն* (*ինը*), *կեցցե՛*, *կտտանք* (տանջանք), *մրրիկ* (այսինքն՝ հողմ, իսկ *մրիկ*-ը հացաբույսերի հիվանդությունն է), *Վիեննա*, *տարր*, *տոննա*, *Րաֆֆի*, *Օթելլո*, *ֆինն* և այլն:

Կրկնակ բաղաձայն ունեն մեծ թվով բնաձայնական բառեր՝ *բզզալ*, *դռռալ*, *խշշոց*, *ճռռալ*, *տզզալ*, *ֆշշոց* և այլն:

Կրկնակ բաղաձայններ են լինում այն բաղադրյալ բառերում, որոնց բաղադրիչներից մեկն ավարտվում է այն նույն բաղաձայն հնչյունով, որով սկսվում է հաջորդ բաղադրիչը, ինչպես՝ *այբբենարան*, *աննահանջ*, *աննման*, *աննպատակ*, *երեսարբիչ*, *երկկենցաղ*, *երկկողմ*, *երրորդ*, *ընդդեմ*, *չորրորդ* և այլն:

Բաղաձայնների կրկնությունն է առաջանում բառակազմության ժամանակ տեղի ունեցած հնչյունափոխության հետևանքով, ինչպես՝ *արճիճ – արճճե, (զնին) – զննել, թուլթ – թթենի, ծնունդ – ծննդական, հովիվ – հովվական, նինջ – ննջել, պտույտ – պտտահողմ, ուղիղ – ուղղական, (փթթիթ) – փթթել, (քնին) – քննել, օրոր – օրրան* և այլն:

Ե բաղաձայնի կրկնությունն է առաջանում ն-ով ավարտվող բազմավանկ բառերի հոգնակին **-ներ** վերջավորությամբ կազմելիս, ինչպես՝ *նստարան – նստարաններ, պատճեն – պատճեններ, սեղան – սեղաններ* և այլն:

Բաղաձայնների կրկնությունն է առաջանում **ս, դ, ն** հնչյուններով ավարտվող բառերին **ս, դ, ն** հոդերն ավելացնելիս, ինչպես՝ *գլորուսս, վարսս, լյարդդ, ծնունդդ, դելֆինն, քանոնն* և այլն:

Երբ հատկացուցիչը գործածվում է հատկացյալի փոխարեն, կարող է կրկնակի հոդ ստանալ, և բառավերջում գրվում է կրկնակ բաղաձայն, օրինակ՝ *Այս հաղթանակը մեր ողջ դասարանինն է, այլ ոչ թե միայն իմը* (այսինքն՝ դասարանի հաղթանակն է. *հաղթանակն* ստորոգելիի փոխարեն գործածվել է նրա հատկացուցիչը՝ *դասարանի*):

Բառասկզբում (երբեմն էլ բառամիջում) իրար հաջորդող նույն բաղաձայնների միջև արտասանվում է գաղտնավանկի **ը** ձայնավորը՝ *զգվել, դդում, զզվել, լլկել, խխմել* (խոնավանալ և փափկել), *խխունջ, ծծումք, կկոցել, կկու, շշմել, շշուկ* և այլն:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ո՞ր բառախմբերում է լինում կրկնակ բաղաձայն:
2. Բաղադրյալ բառերում ե՞րբ է լինում կրկնակ բաղաձայն:
3. Հոգնակիի կազմության ժամանակ ո՞ր դեպքում է առաջանում կրկնակ բաղաձայն:

Վարժություն 40: Արտագրե՛ք՝ ըստ անհրաժեշտության լրացնելով մեկ կամ կրկնակ բաղաձայն:

Միջօրեի անդո...ն էր: Ամառային բարկ արևը տաքացնում էր, ծաղկից ծաղիկ էին թռչում թիթեռները, օդը լցված էր մեղունների բ...ո-
ցով: Երեխաները, որոնք քիչ առաջ լողում էին գետում, պառկել էին առափնյա քարերին: Լսվում էր գետի մեղմ խ...ոցը: Հեռվում տա...ո-
րոշվում էին ու...աբերձ ժայռերը: Գետից քիչ այն կողմ՝ փ...ուն բու-

սականության մեջ, խաղում էին մի քանի աղջնակներ, որոնք նոր էին փոխադրվելու չո....որդ դասարան: Նրանցից մեկը՝ Ա....ան, մի ....ունջ էր տեսել ու աչքերը արևից ....ոցած՝ նայում էր, թե ինչպես է նա դանդաղ սողում տերևի վրայով:

Հանկարծ լսվեց մի ճիչ.

– Օ՛ձը, օ՛ձը:

Բղավորը ի....ամյա Է....ան էր, որը ....ենու տակ մի օձ էր տեսել և հանկարծակիի եկած ճչացել էր ու քարացել տեղում: Օձն էլ անշարժ էր ու կարծես մանրագ....ին ուսումնասիրում էր իրենից ի....ը-տասը մետր հեռու կանգնած աղջկան: Գետափին պառկած տղաներից մեկը՝ Հովհա....եսը, իսկույն վեր թռավ և վերցնելով կողքին դրված երե....րբիչը՝ նետեց օձի վրա: Մինչ օձը կկարողանար ֆ....ալով դուրս սողալ ի....ված սրբիչի տակից, երեխաները արդեն շատ հեռվում էին:

Արտաշես Սարգսյան

Վարժություն 41: Արտագրե՛ք՝ կետերի փոխարեն ըստ անհրաժեշտության գրելով մեկ կամ կրկնակ բաղաձայն:

Բե....ի, անդո...., Աքի....ես, բա....ադ, տա....որոշել, Ե....որդ, չո....որդ, Է....ա, մ....իկ (հողմ), ցորևամ....իկ, մանրագ....ին, տա....ական, տո....ա, խորաք....ին, օ....ան, ֆի....ական:

ՄՅՈՒՄ ԲԱԳՅՈՒՅՆՆԵՐԻ ՉՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ինչպես պարզ դարձավ նախորդ դասերից, բաղաձայնների մի մասի գրությունն ու արտասանությունը որոշ դեպքերում տարբեր են, և այդ հնչյունները ճիշտ գրելու համար անհրաժեշտ է իմանալ որոշակի կանոններ: Սակայն երբեմն հանդիպում են մյուս բաղաձայնների գրությանն անչվող սխալներ, որոնք ոչ թե կանոններով են նախատեսված, այլ պարզապես ոչ ճիշտ արտասանության կամ այլ հնչյունների արտասանական ազդեցության հետևանք են: Դրանք հիմնականում վերաբերում են **մ-ն, ժ-շ, գ-ս** բաղաձայններին: Այդպիսի սխալներից խուսափելու համար պետք է հիշել բառերի ճիշտ գրությունը:

Մ-ն. *ամբաստանել, ամբար, ամբարձիչ, ամբարիշտ, ամբարտավան, ամբիոն, ամբոխ, ամբողջ, ամպ, ամփոփ, ամֆիթատրոն, բամբակ, բամբուկ, ըմբոստ, ըմբռնել, ըմպանակ, թմբլիկ, թմբուկ, համբավ, ճամփա, շամփուր, Սամվել, սիմֆոնիա, սմբակ, սուսամբար, փամփուշտ անբասիր, անբավ, բանբեր, Դուշանբե, Մանվել* և այլն:

Ժ-2. ապառաժ, գույժ, դժխեմ, դշխո, դրժել, երաժշտական, երաշտահավ, ժուժկալ, խոժոռ, խոշոր, հուժկու, նաժիշտ, օժտել և այլն:

Չ-ս. ավտորուս, բազպան, բզկտել, համհարգ, մզկիթ, նարգիզ, որպես, որպեսզի, ֆիզկուլտուրա և այլն:

ՀԱՐՅԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ո՞ր բաղաձայններն ունեն գրության ու արտասանության՝ ուղղագրական կանոններով նախատեսված տարբերություններ:
2. Հատկապես ո՞ր բաղաձայններն են հաճախ գրության սխալների տեղիք տալիս:
3. Ի՞նչ պատճառով են **մ-ն, ժ-2, զ-ս** բաղաձայնները երբեմն սխալ գրում:

Վարժություն 42: Արտագրե՛ք՝ ըստ անհրաժեշտության լրացնելով բաց թողնված տառերը:

Ի՞նչ անհուն ու ան...նդգրկելի է գիտելիքների ծովը: Ահա ներս էր մտնում անտիկ գրականության դասախոսը՝ պրոֆեսոր Արամյանը, և լսարանը լցվում էր Հոմերոսով ու Սոֆոկլեսով, Էսքիլեսով ու Սոկրատեսով: Հին ու հրաշալի մի արվեստ էր հառնում պատմության թ...թռացող մշուշներից՝ լի տանջա...ուկ մարդու ազնիվ ձ...տումներով, հանապազ...ոյա տառապանքներով, խոր...ին ատելությամբ, վեհ սիրով:

Արամյանը քայլում էր լսարանում, մերթ...նդմերթ կանգ առնում, զ...ող հայա...թով ակ...նդետ նայում լռել...այն ունկ...նդրող ուսանողներին՝ ճ...նելով հասկանալ՝ ը...բռնեցի՞ն իր ասածները, թե՞ իզուր էր իր ոգ...որությունը: Մի...ահասակ Արամյանը՝ ազնվական դիմագծերով, ա...բասիր հա...ուստով, ասես հին աշխար...ից հայտնված մի փիլիսոփա ու ճարտասան էր, որ ճեմել էր Սոկրատեսի հետ, Դիոգենեսի հետ զրու...ցի նստել նշանավոր տակառի շվաբում, մասնակից դար...ել Արթիմեդի հայտնագործություններին: Նա շերտ առ շերտ հետ էր տանում պատմության մութ վարա...ույրը, և ուսանողների աչքերի առա... հինավուր... բաղաբներ էին նկարվում, խար...լվող պարիսպներ, գահ...նկեց լինում թա...ավորներ, և գահ բարձրանում արյունար...ու բռնակալներ:

- Իսկ հիմա լսենք Հոմերոսին,- այնպես անակ...նկալ ու կտրուկ էր հնչում նրա խոսքը, որ առօր...ա ամեն ինչից կտրված ուսանողները ակամա նայում էին դռան կողմը. գուցե ուր որ է նե՞րս կմտնի Հոմերոսը:

Եվ սկսվում էր արկածալից ու առե...ծվածային ճա...փորդությունը
ոյու...ազն Ողիս...սի հետ:

Անակ...նկալ զանգը կտրում էր պրոֆեսորի ոգ...որության թելը, և
նա, հի...ասթափված նայելով զանգի ձայնից աշխուժացած ուսանող-
ներին, հեռուներում թողնելով սիրելի հերոսներին, դուրս էր գնում, որ
հաջոր... ժամին նոր հերոսներ բերի լսարան, հաղոր...ակից անի նոր
իրադար...ությունների:

Հատ Լիպարիտ Սարգսյանի

**Վարժություն 43: Գտե՛ք, թե յուրաքանչյուր շարքի որ բառում է
բաց թողնված և տառը:**

1. ա...բարիշտ, ա...բարտավան, ը...բոստ, ա...բավ
2. բա...բակ, բա...բուկ, ա...բասիր, սի...ֆոնիա
3. սուսա...բար, ճա...ապարի, ա...բար, ը...պանակ
4. ա...բաստանել, ա...բողջ, թ...բլիկ, ա...բարբառ
5. ա...բացատրելի, ճա...փորդ, հա...բավ, թ...բուկ,
6. ա...բարձիչ, ա...բիոն, ը...բռնել, ա...բարեկիրթ
7. ա...եորա, ա...բնակ, ա...փոփ, ս...բակ
8. հա...բավ, ա...ֆիթատրոն, հա...պատրաստից, հա...բերություն

ԲՍԳՍԳՐՅԱԼ ԲՍՏԵՐԻ ՈՒՂՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Բաղադրյալ բառերում պահպանվում են ձայնավորների և բաղա-
ձայնների ուղղագրության ընդհանուր կանոնները: Բաղադրյալ բառերի
ուղղագրական առանձնահատկություններն առնչվում են նրանց բա-
ղադրիչների միասին, անջատ կամ գծիկով գրվելուն: Բաղադրյալ բառերը
ճիշտ գրելու համար անհրաժեշտ է հիշել հետևյալ կանոնները:

1. Կրկնավոր բարդ բառերը գրվում են գծիկով, օրինակ՝ *արագ-
արագ, գույն-գույն, երկու-երկու, զույգ-զույգ* և այլն: Բաղադրիչներից
մեկը կարող է հնչունափոխված լինել, ինչպես՝ *բարակ-մարակ, մանր-
մունր, պարապ-սարապ, կաս-կարմիր, լեփ-լեցուն, ճեփ-ճերմակ* և այլն:

2. Հիմնականում անջատ են գրվում **առ**-ով կազմված կրկնավոր
բաղադրյալ բառերը, օրինակ՝ *ժամ առ ժամ, տող առ տող, բառ առ բառ*
և այլն: Սրանց մի մասը կարող է գրվել նաև միասին, ուստի գրության
երկու ձևերն էլ ճիշտ են համարվում, օրինակ՝ *դեմառդեմ, միառմի,
փոխառփոխ* և այլն:

3. Միևնույն խոսքի մասին պատկանող բառերից կազմված բաղադրյալ բառերը, որոնց բաղադրիչները միմյանց նկատմամբ հոմանշային, հականշային, առնչակից հարաբերություն ունեն, կամ փոխադարձաբար մեկը բնութագրում է մյուսին, գրվում են գծիկով, օրինակ՝ *ամառ-ձմեռ, ասել-խոսել, ուտել-խմել, գիշեր-ցերեկ, գրական-գեղարվեստական, հյուսիս-արևմուտք, տուն-թանգարան* և այլն:

4. Տարբեր ժողովուրդներ ու պետություններ անվանող բաղադրիչներով կազմված բառերը գրվում են գծիկով, օրինակ՝ *հայ-ռուսական, չին-տիբեթական, անգլո-ամերիկյան, գերմանա-իտալական* և այլն:

5. **Տեր, մելիք, բեկ, միրզա** և նման բաղադրիչներով կազմված ազգանունները հիմնականում գրվում են գծիկով, օրինակ՝ *Տեր-Գրիգորյան, Մելիք-Մուսյան, Միրզա-Ավագյան* և այլն: Սակայն կան այնպիսի ազգանուններ, որոնք միասնական են արտասանվում և գրվում են միասին, ինչպես՝ *Բեկնազարյան, Մելիքսեթյան, Միրզախանյան* և այլն:

6. Մի շարք անուններ ավանդաբար գրվում են գծիկով, ինչպես՝ *Գամառ-Զաթիպա, Խնկո-Ապեր, Նար-Դոս, Սայաթ-Նովա* և այլն:

7. Հոդակապով միացած բաղադրիչները գրվում են միասին, օրինակ՝ *գիտահետազոտական, դրամահիրային, ռազմածովային, բառաբերակա-նական* և այլն:

8. Եթե բաղադրիչներից առաջինը որոշիչ է, երկրորդը՝ որոշյալ, ապա բաղադրիչները գրվում են առանձին, օրինակ՝ *ալ կարմիր, բաց կանաչ, թղթակից անդամ, Նոր Չելանդիա, Հեռավոր Արևելք, Փոքր Ասիա* և այլն: Այսպիսի տեղանուններից ծագած ածականները գրվում են միասին, ինչպես՝ *Նորչելանդական, հեռավորարևելյան, փոքրասիական* և այլն:

9. Եթե բաղադրիչներից մեկը բերականական բարացած ձև է, ապա բաղադրիչները գրվում են միասին, օրինակ՝ *ամսեամիս, գյուղեգյուղ, երկրեերկիր, աշխարհեաշխարհ* և այլն:

10. Եթե բաղադրիչներից մեկը ինքնուրույն իմաստ ունեցող հոլովված բառ է, ապա բաղադրիչները գրվում են առանձին, օրինակ՝ *գյուղից գյուղ, ձեռք ձեռքի, ուս ուսի* և այլն: Սրանց հետ չպետք է շփոթել գծիկով գրվող այն բառերը, որոնց բաղադրիչներից մեկը հոլովվել է այլ բառի կապակցվելու համար, օրինակ՝ *«Նա եկել է հեռու-հեռվից»*:

11. Բառասկզբի **ի** բաղադրիչը հիմնականում առանձին է գրվում, ինչպես՝ *ի շահ, ի ծնե, ի լուր* և այլն: **Իզուր, իհարկե, իսպառ** բառերում **ի**-ն գրվում է միասին: **Իմիջիայլոց** բառը գրվում է նաև **ի միջի այլոց**,

թեն տարածված է միասին գրությունը: Բառամիջում **ի** ունեցող կրկնավորները գրվում են միասին, օրինակ՝ *հեհին, փոխնիփոխ* և այլն:

12. **Ինչ** դերանունով կազմված և անորոշություն արտահայտող բառերը գրվում են գծիկով՝ *ինչ-որ, փոքր-ինչ, դույզն-ինչ, ինչ-ինչ*: Անորոշություն արտահայտող և գծիկով գրվող *ինչ-որ* դերանունը հիմնականում կապակցվում է գոյականներին, օրինակ՝ *ինչ-որ մարդ* և այլն: Իսկ *ինչ* դերանունը և նրա հետ գործածվող *որ* շաղկապը (թարմատարը) գրվում են առանձին և կապակցվում են բայերին, օրինակ՝ *Ինչ որ խոստացել էր, կատարեց*:

13. Անշատ են գրվում **դա, դը, դե, դել, վան, ֆոն, ալ, էլ** և նման բաղադրիչներով կազմված օտար անունները, օրինակ՝ *Լեոնարդո դա Վինչի, Լյուդվիգ վան Բեթհովեն, Յարուն ալ Ռաշիդ* և այլն:

14. Միասին են գրվում **ըստ, ց, գ** բաղադրիչով կրկնավոր բաղադրյալ բառերը, օրինակ՝ *օրըստօրե, ինքնըստինքյան, օրեցօր, տարեցտարի, հետզհետե* և այլն:

15. Բառասկզբի **ընդ, ց, գ** բաղադրիչները գրվում են միասին, օրինակ՝ *ընդամենը, ընդառաջ, ընդարձակ, ցտեսություն, ցպահանջ, զգեստել* (զետին տապալել) և այլն: **Առ** բաղադրիչը հիմնականում գրվում է միասին, ինչպես՝ *առայժմ, առմիշտ, առնվազն, առձեռն* և այլն: Որոշ քարացած կառույցներում **առ**-ը գրվում է առանձին, օրինակ՝ *առ Աստված, առ այն* և այլն:

16. Միաժամանակ գործածվող չափման միավորները, որոնք տարբեր չափանիշներով են բնորոշում չափը, գրվում են գծիկով, օրինակ՝ *կիլոմետր-ժամ, լիտր-վայրկյան, կիլովատտ-ժամ* և այլն:

17. Կոտորակային թվականների և հարյուրից բարձր բաղադրյալ թվականների բաղադրիչները գրվում են առանձին, օրինակ՝ մեկ երկրորդ, երկու երրորդ, զրո ամբողջ հինգ տասնորդական, հազար ինը հարյուր քսանհինգ:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՇՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ինչպե՞ս են գրվում կրկնավոր բարդությունները:
2. Ինչպե՞ս են գրվում հոմանշային, հականշային, առնչակից հարաբերությամբ բաղադրիչներով բառերը:
3. Ինչպե՞ս են գրվում տարբեր ժողովուրդներ ու պետություններ անվանող բաղադրիչներից կազմված բառերը:
4. Ինչպե՞ս են գրվում հոդակապ ունեցող բաղադրյալ բառերը:

Վարժություն 44: Գտե՛ք, թե յուրաքանչյուր շարքում միասին գրվող բանի բառ կա:

1. (հինգ) վեց, (մաս) մաս, (հատիկ) հատիկ, (գյուղե) գյուղ
2. (հյուսիս) արևելյան, (չին) տիբեթական, (մի) բանի, (վայր) էջք
3. (կես) օր, (ծայն) տալ, (դեմ) դիմաց, (դափ) դատարկ
4. (դուռ) լուսամուտ, (բառա) տետր, (օրեց) օր, (ի) շահ
5. (մերձ) արևադարձային, (հարավ) կորեական, (դաշտ) ու ձոր, (մեկ) մեկ
6. (առ) այժմ, (շնա) գայլ, (ծառից) ծառ, (մուգ) կարմիր
7. (հլու) հնազանդ, (երկրե) երկիր, (դանդաղ) ընթաց, (կողք) կողքի
8. (ցուցահանդես) վաճառք, (ճեփ) ճերմակ, (դափնե) պսակ, (փոքր) ինչ
9. (շերտ) շերտ, (ուս) ուսի, (այ) կարմիր, (ց) պահանջ
10. (հեռու) մոտիկ, (պատե) պատ, (գոռում) գոջուն, (արթայից) արթա

Վարժություն 45: Գրե՛ք «Չբոսայգում» վերնագրով փոքրիկ շարադրություն՝ գործածելով գծիկով գրվող առնվազն տասը բառ:

Վարժություն 46: Փակագծում տրված բաղադրիչը գրե՛ք միասին, անջատ կամ գծիկով:

1. մեծ (մեծ), բսան (ութ), լեփ (լեցուն), մուգ (կանաչ)
2. հարավ (արևմուտք), հինգ (վեց), ռուս (թուրքական), փունջ (փունջ)
3. բազմ (երանգ), վաղուց (ի) վեր, ծառ (ու) ծաղիկ, շուտ (շուտ)
4. հուր (հրեղեն), վառ (կարմիր), թեթև (քաշային), դեմ (դիմաց)
5. աշխարհ (ընկալում), ծովից (ծով), ոսկե (դարյան), թև (առնել)
6. հայ (հունական), ծափ (ծիծաղ), բրոնզի (դար), գանգ (ոսկր)
7. դիցուք (թե), բարե (բար), տարեց (տարի), տարուց (տարի)
8. գազ (օջախ), փոխ (զիջում), ի (հարկե), հագած (կապած)
9. ծիլ (ծաղիկ), կիսով (չափ), ի (տարբերություն), սարն (ի) վեր
10. տուն (թանգարան), ծառից (ծառ), բար (կոծել), հարյուր (հինգ)
11. հազար (հարյուր) վեց, դույզն (ինչ), անցնող (դարձող), մի (մի)
12. դռնե (դուռ), լայն (լայն), հազիվ (թե), ձեռք (տալ)
13. ի (զուր), հարավ (կորեական), մի (փոքր), ձեռքից (ձեռք)
14. աղամ (որդի), երկու (երրորդ), ինչ (որ) մեկը, մեկ (ընդ) միշտ
15. գնալ (գալ), հյուր (ընկալություն), դյուր (ընթեռնելի), մի (բանի)
16. լույս (ընծայել), ինչ (ինչ), առ (սվազն), գիշեր (ու) ցերեկ

17. ամեն (ոք), առ (և) տուր, փայտ (փորիկ), ի (շահ)
18. շաքար (ավազ), գույն (զ) գույն, մեն (միայն), թավալ (զլոր)
19. կապտա (կանաչ), բուժ (թույր), մաս (մաքուր), ամեն (ինչ)
20. քանի (քանի), հարյուր (քսան) հինգ, ամպ (հովանի), ականջ (օղ)

Մեծերը՝ հայոց լեզվի մասին

Հայ լեզուն է այն սարսափելի ուժը, որի ընդդեմ տկար են նաև միլիոնավոր բարբարոսների ավիանները: Լեզուն է ազգությանց դրոշակը, լեզուն է նոցա որպիսության և վիճակի հայտարարը:

Միքայել Նայբանդյան

* * *

Հայոց լեզու, դու մեր անկողոպտելի գանձը եղար, մեր անընկճելի հայրենիքը: Մեր ժողովուրդը կորցրեց գահ և թագ, զորք և իշխանություն, ավեր եղան և ավար մեր բերդերն ու քաղաքները, ավար եղան մեր ինչքն ու գույքը, բայց դու մնացիր միայն կանգուն, մնացիր հազիթական: Յնցուտի հագավ մեր ժողովուրդը, բայց դու ծիրանիով ծածկեցիր նրա հոգին, թշնամին ջախջախեց նրա սրունքները, դու թևեր տվիր նրան՝ ժողովրդին:

Ավետիք Իսահակյան

ԲԱՌԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Լեզվում կան հնչյուններ, բառեր, բառերից կազմված նախադասություններ: Օրինակ՝ «Ներկայացումն ավարտվեց:» նախադասությունը կազմված է **Ներկայացումն** և **ավարտվեց** բառերից, իսկ այդ բառերն էլ՝ **ն-ե-ր-կ-ա-յ-ա-ց-ու-մ-ն, ա-վ-ա-ր-տ-վ-ե-ց** հնչյուններից: Հնչյունները, բառերը, նախադասությունները ուսումնասիրվում են լեզվաբանության տարբեր բաժիններում: Այդ բաժիններն են հնչյունաբանությունը, բառագիտությունը և քերականությունը: Քերականությունն էլ ունի երկու ենթաբաժին՝ ձևաբանություն և շարահյուսություն:

Բառագիտությունը լեզվաբանության այն բաժինն է, որում ուսումնասիրվում են բառերի ծագումը, ձևը, իմաստը, կառուցվածքը, ինչպես նաև բառարաններն ու նրանց տեսակները: Բառի հատկանիշների ուսումնասիրությունը մեծ կարևորություն ունի: Մարդիկ իրենց հայտնի բոլոր իրողությունները՝ անձերը, կենդանիները, առարկաները, զգացումներն ու զգացմունքները, հատկություններն ու գործողությունները, անվանում են բառերով: Բառերի, հատկապես նրանց ծագման ուսումնասիրությունը հետաքրքրական ու զարմանալի շատ երևույթներ է բացում մեր առաջ: Օրինակ՝ հայտնի է, որ անապատ կոչում են երկրի շոգ ու ծայրահեղ չորային շրջանները: Իսկ ի՞նչ ծագում ունի *անապատ* բառը: Եթե ուշադիր լինենք, ապա կտեսնենք, որ **-ապատ** բաղադրիչը կա նաև մի քանի այլ բառերում (օրինակ՝ *Վաղարշապատ*): Այս բառը պահլավական է (միջին պարսկերեն) և նշանակում է *շեն, քնակեյի*, իսկ **անապատ** նշանակում է *անշեն, անքնակ*: Սակայն այս ամենը պարզ է դառնում միայն մասնագիտական ուսումնասիրության շնորհիվ, ուստի ժամանակակից հայերենի համար **անապատ** բառը կազմությամբ պարզ է համարվում: *Անապատ* է կոչվում նաև այն մեկուսի վայրը՝ մենաստանը, որտեղ առանձնացած ապրում են ճգնավորները: Ուրեմն այս նույն ձևն ունեցող բառով անվանվում են երկու հասկացություններ՝ երկրագնդի չորային վայրերը և ճգնավորների մենաստանները: Սակայն այս ամենով չի սպառվում **անապատ** բառի ուսումնասիրությունը: Պետք է որոշել նաև նրա իմաստային-ոճական նրբերանգները, գրության ու արտասանության ձևերը և այլն: Բառերի այսպիսի բազմազան հատկանիշները, ինչպես նշվեց, ուսումնասիրվում են **բառագիտություն** բաժնում:

ՀԱՐՅԵՐ ԵՎ ՎԱՐՇՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Որո՞նք են լեզվաբանության հիմնական բաժինները:
2. Ո՞րն է բառագիտության ուսումնասիրության հիմնական միավորը:
3. Ի՞նչ է ուսումնասիրվում բառագիտության մեջ:

Վարժություն 1: Հաշվե՛ք, թե բանի բառ կա բերված բանաստեղծության մեջ:

Ժայռի կողին պղնձակուն՝

Բերդի պատեր,

Տաճարի դուռ,

Ու սուրբ գրեր հնամենի.

Բերդը չկա,

Տաճար չկա,

Բայց երգը կա այս ամենի:

Մարո Մարգարյան

Վարժություն 2: Գտե՛ք յուրաքանչյուր նկարում պատկերված առարկայի անվանումը:

Ուսադիր, արքայախնձոր, ջրհորդան, հեղույս և մանեկ, ստեղնաշար, ծխնի, չմուշկ, սիգամարգ:

Վարժություն 3: Յուրաքանչյուր կապակցության իմաստն արտահայտե՛ք մեկ բառով:

Երեք գույն ունեցող, հին ոճի, նուրբ կազմվածք ունեցող, ոսկուց ձուլված, քարից կերտված, քաղցր համ ունեցող, եկամուտ բերող, շանթի հարված ստացած, լուրջ մտածող, ձեռքով կերտված, փետուրներով զարդարված, միշտ վառվող, ինքնակրթությամբ ուսում ստացած, անունների ցանկ, աղեղի ձև ունեցող, հնությունից մաշված, ինքն իր կամքով, ընթերցել սիրող, երախտիքը մոռացող, բարձր աստիճան ունեցող:

ԲԱՌԱՊԱՇԱՐ

Ամեն մի լեզու ունի իր բառերի ամբողջությունը՝ **բառապաշարը**: Բառապաշարը թեև ամբողջություն է, սակայն քարացած չէ և ժամանակի ընթացքում փոփոխվում է: Լեզուն զարգանում է, և լեզվի մյուս բաղադրիչների հետ փոփոխվում են նաև բառերը: Այդ պատճառով էլ գրաբարի, միջին հայերենի ու ժամանակակից հայերենի միջև բառապաշարային բազմաթիվ տարբերություններ կան: Ամեն մի լեզվի բառապաշարն արտահայտում է այդ լեզվով խոսող ժողովրդի կենցաղը, մշակույթը, սովորույթները, աշխարհագրական պայմանները, հասարակական կյանքի փոփոխությունները և այլն: Օրինակ՝ Հայաստանում խորհրդային կարգեր հաստատվելուց հետո հայերենի բառապաշար մտան **բոլշևիկ**, **մենշևիկ**, **կոլտնտեսություն** և շատ այլ բառեր, որոնք արտացոլում են պատմական այդ իրադարձությունը: Խորհրդային կարգերի վերացումից հետո այդ բառերն աստիճանաբար դարձան անգործածական: Բառապաշարի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, թե տվյալ ժողովուրդն ինչ հագուստ է հագնում, ինչ ուտելիքներ է ուտում, ինչ ծեսեր ունի, մշակութային ինչ իրողություններ են նրան բնորոշ և այլն: Օրինակ՝ **խաչքարը** հայկական մշակույթի ստեղծագործություն է, և այդ բառը սովորաբար չեն թարգմանում, այլ ուրիշ լեզվով մեկնաբանում են նրա նշանակությունը:

Բառապաշարն անընդհատ հարստանում է, այսինքն՝ ավելանում են նորանոր բառեր: Ժամանակակից հայերենի բառապաշարում կա շուրջ 250000 բառ: Հարստացումը կատարվում է երկու միջոցով. լեզվում եղած արմատներով ու ածանցներով նոր բառեր են կազմվում, կամ այլ լեզուներից բառեր են փոխառվում: Այսինքն՝ բառապաշարի հարստացման միջոցներն են **բառակազմությունը** և **փոխառությունը**:

ՀԻՇԵՂ

Ինչպիսի բառ դու ասես, այնպիսին էլ պատասխան կլսես:

Հոմերոս (Հին Հունաստանի բանաստեղծ)

Մի անգամ արձակված բառը հետ չի դառնա:

Հորացիոս (հռոմեացի բանաստեղծ)

Նետերը խոցում են մարմինը, իսկ չար բառերը՝ հոգին:

Գրասիան (իսպանացի քահանա, գրող, փիլիսոփա)

ՀԱՐՑՆԵՐ ԵՎ ԱՄՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է բառապաշարը:
2. Ի՞նչ է արտացոլում բառապաշարը:
3. Ի՞նչ ճանապարհներով է հարստանում բառապաշարը:

Վարժություն 4: Աջ սյունակից ընտրե՛ք յուրաքանչյուր կապակցության իմաստն արտահայտող բառը:

1. մրգահյութից գովացուցիչ ըմպելիք	1. փեթակ
2. մեղք գործել	2. հողաթափ
3. ծաղիկ աճեցնելու ծաղկաման	3. հովել
4. գինի մատուցող անձ	4. օշարակ
5. մեկի մոտ սովորել	5. մատուկակ
6. ծարավից տանջվել, տոչորվել	6. ճարմանդ
7. հագուստի, գոտու ծայրերը միացնող օղակեռ	7. աշակերտել
8. ամառանոց եկած անձ	8. դասավանդել
9. մեղունների բույն	9. մեղանչել
10. տնային բաց ոտնաման	10. թաղար
11. դաս տալ, ուսուցանել	11. ողկույզ
12. խիտ թփերով ու ծառերով պատված տեղ	12. պապակել
13. չորանալ և կծկվել	13. իջևաս
14. ճամփորդների հանգրվանելու վայր	14. սմբել
15. մեկ ցողունին աճած պտուղների ամբողջություն	15. թավուտ

Վարժություն 5: Տրված բառերը խմբավորե՛ք հետևյալ ձևով՝
**հազուստի անվանումներ, ուտելիքի անվանումներ, սպասքի
անվանումներ, քնակավայրերի անվանումներ:**

Գյուղ, լավաշ, կարաս, շեն, պատմուճան, ավան, կուլա, տարագ, մածուն, փարջ, ջամջարակ, պարեգոտ, աղանդեր, սկահակ, քաղաք, ծիրանի:

ՓՈՒՍԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայ ժողովուրդը՝ իբրև աշխարհի հնագույն ու զարգացած ժողովուրդներից մեկը, դարեր շարունակ քաղաքական, տնտեսական, մշակութային փոխադարձ շփումների մեջ է եղել իր հարևանների հետ, և դա էլ բնականաբար առաջացրել է լեզվական փոխազդեցություններ: Դրանք առաջին հերթին արտացոլվում են բառապաշարում՝ բառային փոխառություններով:

Փոխառությունները մի լեզվից մի այլ լեզվի անցած բառերն ու քերականական իրողություններն են:

Աշխարհում չկա մի լեզու, որը հարևան լեզուներից այս կամ այն չափով փոխառություններ չունենա:

Փոխառությունները լինում են **անմիջական** և **միջնորդված**: **Անմիջական** են տվյալ բառի սկզբնաղբյուր լեզվից ուղղակիորեն վերցրած բառերը: Հայերենը բազմաթիվ անմիջական փոխառություններ ունի պարսկերենից, հունարենից, արաբերենից, ասորերենից, վրացերենից, թուրքերենից և այլն: **Միջնորդված** են այն փոխառությունները, որոնք կատարվում են ոչ թե տվյալ բառի սկզբնաղբյուր լեզվից, այլ մի ուրիշ՝ միջնորդ լեզվից: Այսպես՝ լատիներեն **ռադիո**, **էքսկուրսիա**, **կապիտալ**, **կոլեկտիվ** բառերը հայերենին են անցել ռուսերենի միջոցով, այլ ոչ թե ուղղակիորեն լատիներենից, ռուսի և միջնորդված փոխառություններ են:

Ռուսերենը փոխառել է հայերեն **մածուն** բառը, որը ռուսերենում ունի **մացոնի** ձևը: Բառի՝ վրացերենին քնորոշ **ի** վերջավորությունը վկայում է, որ փոխառությունը կատարվել է ոչ թե անմիջականորեն հայերենից, այլ վրացերենի միջոցով:

Ըստ Հ. Աճառյանի հաշվումների՝ հայերենի շուրջ տասնմեկ հազար արմատներից փոխառյալ է 4015-ը, որոնք հիմնականում հայերենին են անցել հայոց լեզվի լախաաշխարհաբարյան շրջանում: Դրանք հատկապես այն ժողովուրդների լեզուների բառերն են, որոնց հետ հայերը

տնտեսական, քաղաքական, մշակութային և այլ կապեր ու հարաբերություններ են ունեցել:

Հայերենն ամենաշատ փոխառություններ է կատարել պարսկերենից, որոնց թիվը հասնում է 1410-ի:

Պարսկերենից կատարած փոխառությունները վերաբերում են արտաքին աշխարհի, հասարակական կյանքի տարբեր իրողություններին, երկրագործությանը, վարչական, ռազմական ոլորտներին, ինչպես՝ *թուր, արմավ, կաղամբ, մանուշակ, հասմիկ, շաղգամ, պարտեզ, զենք, զրահ, թշնամի, իշխան, սեպուհ, վահան, նիզակ, պետ, բղեշխ, դար, գումարտակ* և այլն:

Հունական փոխառությունները հայերենին են անցել 3-4-րդ դարերում: Հունարենից հայերենին է անցել մոտավորապես 900 բառ, որոնք իմաստային տարբեր խմբերի են պատկանում: Հատկապես գերիշխող են կրոնական, եկեղեցական, մշակութային կյանքին վերաբերող բառերը, ինչպես՝ *եկեղեցի, կաթողիկոս, եպիսկոպոս, ակադեմիա, ամֆիթատրոն, բեմ, գավաթ, գաղափար, եթեր, երգեհոն, զեփյուռ, կիթառ, պոետ, կաթոլիկ, մատուռ, փիլոն, պատրիարք* և այլն: Հունարենից են անցել նաև բազմաթիվ անձնանուններ՝ *Անդրեաս, Բարսեղ, Կիրակոս, Հեղինե, Մինաս, Պետրոս, Պողոս, Սուբիաս, Երանոս, Վասիլ* և այլն:

Ավելի ուշ շրջանի են արաբական փոխառությունները՝ շուրջ 700 բառ, ինչպիսիք են՝ *մունետիկ, ալքիմիա, նարինջ, թուրինջ, գազար, բակլա, հինա, թաս, կողպեք, սնդուկ* և այլն:

Նորագույն շրջանում փոխառությունները հիմնականում կատարվում են ռուսերենից և եվրոպական լեզուներից:

Հայերենը ոչ միայն փոխառություններ է կատարել բազմաթիվ լեզուներից, այլև ինքը ևս փոխատու լեզու է: Հայերենից, բնականաբար հնչյունական, արտասանական զգալի փոփոխություններով, այլ լեզուների են անցել բազմաթիվ բառեր: Դրանցից են *մածուն, լավաշ, խաչքար, մատենադարան* և այլ բառեր:

ՀՄՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՃՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է փոխառությունը:
2. Հայերենում քանի՞ փոխառյալ արմատ կա ըստ Զ. Աճառյանի հաշվումների:
3. Ո՞ր լեզուներից է հայերենը հիմնականում բառեր փոխառել:

Վարժություն 6: Համեմատելով ձեզ ծանոթ օտար լեզուների հետ՝ առանձնացրե՛ք այն բառերը, որոնց փոխառյալ լինելը գիտակցվում է:

Աշխարհ, դեկտեմբեր, ապակի, երակ, պահակ, Նեկտար, փիղ, մաթեմատիկա, հարազատ, հիշատակ, օվկիանոս, էքսկուրսիա, ժամ, վարդ, լեյտենանտ, բժիշկ, այլոմ, տեխնիկա, փարթամ, պարտեզ, քիմիա, թմբուկ, շոկոլադ, հոկեյ, սպիտակ, Ֆաբրիկա, էստրադա, լոտո, վագր, չեմպիոն:

Վարժություն 7: Ռուսերենի հետ համեմատելով՝ գտե՛ք և գրե՛ք փոխառյալ տասը բառ:

Մեծերը՝ հայոց լեզվի մասին

Լեզուն ժողովրդի հոգու, բնավորության արտահայտիչն է: Կուլտուրականության առաջին պայմանը զարգացած, հարուստ ու ճկուն լեզուն է: Շքեղ շենքերը, պալատներն ու տաճարները այնքան ցայտուն կերպով չեն ցոլացնում ժողովրդի կուլտուրան, որքան լեզուն: Տնտեսական-տեխնիկական և քաղաքական-իրավական ձևերը կարելի է վերցնել, ընդունել դրսից, յուրացնել, բայց լեզուն պետք է ստեղծագործել: Այստեղ ամենից ցայտուն կերպով է արտահայտված մի ժողովրդի ստեղծագործական զորությունը:

Վահան Տերյան

ԲԱՌԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐՆ ԸՍՏ ԶԵՎԻ ԵՎ ԻՍՍՍՏԻ ՓՈՒՆԶՈՐԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ

Բառերը տարբեր հատկանիշներ ունեն և այդ պատճառով էլ դասակարգվում են տարբեր մոտեցումներով: Եթե բառերը դասակարգվում են ըստ ծագման, ապա հաշվի է առնվում, թե բառը հայերենին անցել է հնդեվրոպական մայր լեզվի՞ց, թե՞ այլ լեզուներից: Եթե բառերը դասակարգվում են ըստ կազմության, ապա հաշվի են առնվում նրանց կառուցվածքային հատկանիշները, այսինքն՝ քանի՞ արմատ կամ ածանց կա բառում: Ըստ ձևի և իմաստի փոխհարաբերության դասակարգելիս էլ հաշվի է առնվում այն հանգամանքը, թե բառերի ձևերը և իմաստները

իևչ հարաբերություն ունեն: Բերենք հետևյալ նախադասությունները.
Հաղթանակի տոնը եզրափակվեց գեղեցիկ հրավառությամբ. Նա փոխեց ձայնի տոնը: Առաջին նախադասության մեջ **տոն** նշանակում է **տոնախմբություն**, իսկ երկրորդ նախադասության մեջ՝ **ձայնաստիճան**: Հետևաբար նշված երկու բառերը նույն ձևն ունեն, սակայն արտահայտում են միանգամայն տարբեր իմաստներ: Բերենք այլ նախադասություններ. **Նորակառույց շենքի լուսամուտները տեղադրեցին: Նորակառույց շենքի պատուհանները տեղադրեցին:** Այս նախադասություններում **լուսամուտները** և **պատուհանները** բառերը տարբեր ձևեր ունեն, սակայն անվանում են միևնույն առարկան:

Այսպիսով՝ բառերը, ըստ իրենց ձևի և իմաստի, միմյանց նկատմամբ տարբեր փոխհարաբերություններ են ունենում: Մի դեպքում կարող են ձևով նույնը լինել, բայց արտահայտել տարբեր իմաստներ, մյուս դեպքում կարող են տարբեր ձևեր ունենալ, բայց նույն իմաստն արտահայտել: Բառերն ըստ ձևի և իմաստի փոխհարաբերության դասակարգելիս հաշվի են առնվում այս և մի քանի այլ ձևաիմաստային հարաբերություններ:

ՀԻՇՇԵՐ

Խթանել նշանակում է առաջ մղել: Խթանը հեծյալի կոշիկների կրունկներին ամրացվող մետաղյա հարմարանք է, որով հեծյալը թեթևակի հարվածում է ծիուն՝ նրա քայլքը կամ վազքը արագացնելու համար:

Մեղանչել նշանակում է մեղք, հանցանք գործել:

Հակամետ նշանակում է տրամադիր, հակված, միտված լինել:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԵՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ սկզբունքներով են դասակարգվում բառերը:
2. Ըստ ձևի և իմաստի դասակարգելիս ի՞նչ հատկանիշներ են հաշվի առնվում:

Վարժություն 8: Դո՛ւրս գրեք ընդգծված բառերը և խմբավորե՛ք հետևյալ չափանիշներով. ա) բառեր, որոնք ունեն նույն ձևը, սակայն տարբեր իմաստներ են արտահայտում. բ) բառեր,

որոնք տարբեր ձևեր ունեն, սակայն մոտ իմաստներ են արտահայտում:

Մեր ուղին ձգվում էր Արարատյան դաշտի՝ իրար հաջորդող գյուղերի երկայնքով: Մարտի վերջն էր: Արդեն զգացվում էր բնության զարթոնքը: Անֆալտապատ ճանապարհը, որը նոր էին վերանորոգել, գնում, ձուլվում էր մշուշոտ հեռուներին: Շեներից մեկով անցնելիս մեր մեքենան խափանվեց: Մինչ վարորդը պարզում էր խափանման պատճառը, *հյուրընկալ* բնակիչներից մեկը հրավիրեց մեզ՝ իր *հարկի* տակ հանգստանալու: Մենք անցանք մի հուշարձանի մոտով, որը նվիրված էր գյուղի ինքնապաշտպանական *մարտում* զոհվածների հիշատակին, և մտանք տուն: *Վայելեցինք գյուղական* տան բարիքները և *գեղջկական* անկեղծ խոսք ու զրույցի *անմիջականությունն* ու *մտերմությունը*: Տանտերը պատմեց գյուղի պատմությունից, իրենց առօրյայից, հողի աշխատանքից, իրենց վճարած *հարկերից* ու զանազան *խնդիրներից*: Մենք խոստացանք գյուղի *հիմնահարցերի* մասին հոդվածներ գրել և հնարավորության դեպքում նպաստել դրանց լուծմանը: Շուտով եկավ վարորդը և հայտնեց, որ կարող ենք շարունակել ուղևորությունը: Նա էլ *ճաշակեց* գյուղի անարատ բարիքներից, և մենք, խորին շնորհակալություն հայտնելով, հրաժեշտ տվեցինք բարի ու *հյուրասեր* մարդկանց:

Արտաշես Մարգարյան

Վարժություն 9: Գրե՛ք հինգ զույգ բառ, որոնք ձևով նույնը լինեն, իմաստով՝ տարբեր, և հինգ զույգ բառ, որոնք ձևով տարբեր լինեն, սակայն արտահայտեն մոտ իմաստներ:

Վարժություն 10: Կազմե՛ք նախադասություններ՝ գործածելով նախորդ վարժության բառերը:

ՀՈՄԱՆԻՑ ԲԱՌԵՐ

Բառային հոմանիշները միևնույն խոսքի մասին պատկանող բառեր են, որոնց իմաստները լիովին կամ մասնակիորեն համընկնում են: Դրանք կարող են տարբերվել ոճական կիրառությամբ, հուզաարտահայտչական գունավորմամբ, կիրառության ոլորտով ու հաճախակա-նությամբ, ինչպես նաև ուրիշ բառերի հետ կապակցվելու հնարավորություններով:

Հոմանիշների երկու տարատեսակներ են տարբերակվում **համա-նիշներ**, որոնք արտահայտում են մոտ, մերձավոր իմաստներ, և **նույնա-**

Նիշներ, որոնք արտահայտում են նույնական իմաստներ: Օրինակ՝ *մաքուր - պարզ - հասարակ - վճիտ* բառերը հոմանիշներ են, որովհետև արտահայտում են իրար մոտ հասկացություններ: Իսկ *լուսամուտ - պատուհան, մայրաքաղաք - քաղաքամայր* բառերը նույնանիշներ են, բանի որ անվանում են նույն իրողությունը: Սակայն նույնանիշներն էլ ոճականորեն տարբեր են. օրինակ՝ *քաղաքամայր-ը մայրաքաղաք-ի* համեմատությամբ ավելի բարձր ոճի է պատկանում:

Իրար հոմանիշ բառերը միասին կազմում են **հոմանշային շարք**:

Հոմանիշների շարքը բառերի, բառակապակցությունների, դարձվածքների այն խումբն է, որի մեջ մտնող անդամներն իրար կապված են հոմանշային կապերով ու հարաբերություններով: Հոմանշային շարքի մեջ մտնող միավորները հիմնականում արտահայտում են միևնույն հասկացությունը, բայց իրարից տարբերվում են կամ իմաստային նրբերանգներով, կամ ոճական կիրառությամբ ու գործածության հաճախականությամբ:

Հոմանիշների շարքում սովորաբար առանձնանում է բաղադրիչներից մեկը, որը տվյալ դեպքում հասկացությունն արտահայտող հիմնական, ելակետային բառն է: Այն ունի ընդհանուր իմաստ, ոճական առումով չեզոք է, ավելի հաճախ գործածելի և կոչվում է հոմանշային շարքի հիմնաբառ, ինչպես՝ *մազ - հեր, գես, վարս, ծամ*, կամ **հիանալի - հրաշալի, սքանչելի, զմայլելի, անզուգական** և այլն:

Հոմանշային շարքեր կարող են կազմվել գրեթե բոլոր խոսքի մասերով. առավելապես տարածված են գոյականներով, ածականներով, բայերով կազմված հոմանիշները, բայց գործածական են նաև այլ խոսքի մասերով կազմված հոմանիշներ, ինչպես՝ դերանուններով՝ **ամբողջ - ողջ - համայն - բոլոր, ուրիշ - այլ - այլևայլ**, կապերով՝ **տակ - ներքո, մասին - վերաբերյալ, բացի - գառ - առանց, փոխարեն - փոխանակ - տեղ - դիմաց**, շաղկապներով՝ **և - ու, բայց - սակայն, թեև - թեկուզ - թեպետ - թեպետև**, վերաբերականներով՝ **երևի - հավանաբար - գուցե - թերևս - ըստ երևույթին, իրոք - իսկապես - անշուշտ - արդարև**, ձայնարկություններով՝ **ա՛խ - ջան՛ - վա՛յ - ուխա՛յ** և այլն:

Հոմանիշների դերը խոսքում հիմնականում ոճական է. դրանք նպաստում են խոսքի պատկերավորությանը, հաղորդում հուզակա-նություն, խոսքը գեղեցիկ պահում միօրինակությունից, առանձին բառերի ու արտահայտությունների անհարկի կրկնություններից:

ՀԻՇԵՔ

Վտառ նշանակում է ձկների խումբ:

Պարս նշանակում է մեղունների խումբ:

Ոհմակ նշանակում է գայլերի (նաև շների) խումբ:

Չոտ նշանակում է ոչխարների խումբ:

Նախիր նշանակում է խոշոր եղջյուրավոր կենդանիների խումբ:

Չորան նշանակում է այծերի խումբ:

Բոլուկ նշանակում է խոզերի խումբ:

Ասպականի նշանակում է որսաշների խումբ:

Երամակ նշանակում է ձիերի խումբ:

Երամ նշանակում է թռչունների խումբ:

Խորդերամ նշանակում է կռունկների խումբ:

Նբողակ նշանակում է սողունների խումբ:

Ճահուկ նշանակում է աղվեսների խումբ:

Բույլ (նաև համաստեղություն) նշանակում է աստղերի խումբ:

ՎԱՐՅԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Որո՞նք են հոմանիշ բառերը:
2. Ի՞նչ տեսակների են բաժանվում հոմանիշները:
3. Որո՞նք են համանիշները:
4. Որո՞նք են սույնանիշները:

Վարժություն 11: Գտե՛ք ընդգծված բառերի հոմանիշները:

Դու ես քարը
Եվ սրբատաշ մեր պատշարը,
Չացը օրվա
Եվ նեղ ժամի մեր պաշարը,
Մեր փակ հոգին, բաց աշխարհը,
Սրբագործված մեր նշխարը,
Եվ մեր ճարը՝
Օտարամուտ ախտի դիմաց,
Խնկածավալ մեր տաճարը՝

Օտարահոտ աղտի դիմաց,
Վերադարձի մեր պատճառը՝
Մեր հարկադիր գաղթի դիմաց,
Համահավաք մեր հանճարը՝
Ազգասըվիում բախտի դիմաց...

Վարժություն 12: Տրված հոմանիշ բառերը խմբավորե՛ք ըստ ոճական երանգավորման, այսինքն՝ բարձր ոճի, չեզոք ոճի և ցածր ոճի:

1. մեռնել, վախճանվել, սատկել, հոգին ավանդել, երկինք համբարձվել, նահատակվել, մահանալ, ոտքերը ձգել, գետնի տակն անցնել, գրողի ծոցը գնալ, հրեշտակների հետ խոսել, շարքերից հեռանալ, մարտիրոսվել, կյանքից զրկվել
2. խանդավառել, սրտապնդել, ոգևորել, քաջալերել, քաջասրտել, խրախուսել, հուսադրել, թև տալ, հորդորել, գոտեպնդել

Վարժություն 13: Կազմե՛ք բառակապակցություններ տրված հոմանիշներից յուրաքանչյուրով:

1. փոթորիկ, քամի, սյուք, մրրիկ, բորան, սամում, բուք, խորշակ, գեփյուռ
2. հռհռալ, ծիծաղել, ժպտալ, խնդալ, բրբջալ, փռթկալ, կչկչալ
3. գեղանի, սիրուն, գեղասքանչ, չքնաղագեղ, վայելչատես, հաճելի, գեղեցիկ, դուրեկան, գողտրիկ, լավիկ, գրավիչ
4. հզոր, ուժեղ, առնական, քաջ, խիզախ, արի, անվեհեր, աներկյուղ, անվախ, կորովի, ամյուժասիրտ, հերոսական, կտրիճ

Վարժություն 14: Արտագրե՛ք՝ փակագծերում տրված հոմանիշներից ընտրելով իմաստով համապատասխանողը:

1. Իր (միապաղաղ, միալար) առօրյան ձանձրացրել էր նրան:
2. Գիշերվա այդ ուշ ժամին բոլորը քնած էին, և գյուղի փողոցները (ամայի, անմարդաբնակ) էին:
3. Նոր հրատարակված գրքում շատ փաստեր խեղաթյուրված էին, ուստի մասնագետները բազում հողվածներով այդ գիրքը (քննադատեցին, հանդիմանեցին):
4. Գրավոր աշխատանքը ստուգելիս նա (նշմարեց, նկատեց) ուղղագրական որոշ սխալներ:

5. Չորավարը, որը պարսպի վրայից հետևում էր հակառակորդի տեղաշարժմանը, (խորհեց, մտածեց), որ իր զինվորների դիրքավորումն էլ պետք է փոխվի:
6. Պտտածողից բռնելով՝ մարմնամարզիկն իր (ճկուն, առածգական) մարմնով մի քանի բարդ վարժություններ կատարեց:
7. Նոր ստեղծված այդ սարքի (ճառագայթումը, շողարձակումը) խիստ վնասակար է առողջության համար:
8. Հանրախանութում մանկական նոր (խմիչք, ըմպելիք) էին վաճառում:
9. Ծորակից (հոսող, հորդող) ջրի բարակ շիթը երբեմն ընդհատվում էր:
10. Ամառային (զուլալ, վճիտ) երկնքում շողում էր արևը:

Վարժություն 15: Յուրաքանչյուր շարքում գտե՛ք տողասկզբում գրված բառի հոմանիշը:

1. կտրիչ – սրիչ, բրիչ, հատիչ, կտրիճ
2. սին – դարավոր, ունայն, կասկածելի, զորավոր
3. իրագել – տեղյակ, անգիտակից, անիրական, օտարոտի
4. հակամետ – հակադիր, հակադարձ, միտումնավոր, տրամադիր
5. հաղթահասակ – ցածրահասակ, պարթևահասակ, մանկահասակ, մեծահասակ
6. հույժ – լոկ, սաստիկ, մտացածին, փոթորկուն
7. հապաղել – շտապել, միավորել, դանդաղել, խորհել
8. ադամորդի – կենդանի, թռչուն, միջատ, մարդ
9. ականակիտ – դյուրաբեկ, վճիտ, խավարչտին, հորդահոս
10. հյուն – կավագործ, երկաթագործ, ատաղձագործ, գորգագործ
11. ջնարակ – ապակեներկ, ջրհորդան, այծենակած, ըմպանակ
12. խժռովել – խորհել, մռայլվել, ժպտալ, երկմտել
13. սփոփանք – հուզմունք, կասկածանք, մխիթարություն, խիղճ
14. համբավ – բաղձանք, հռչակ, գովեստ, անձկություն
15. բողարկել – ծանուցել, ընդլայնել, հաղթահարել, թաքցնել

Վարժություն 16: Ամեն տողում գտե՛ք տրված բառի մեկ հոմանիշ:

ա) Ակակողմնորոշվել

1. հուսալքվել, շփոթվել, ակեղծվել
2. տեղեկանալ, հուզվել, շվարել
3. մոլորվել, լքել, հակադարձել

բ) Հավաքել

1. գետեղել, կուտակել, հարադրել
2. ընդարձակել, դիզել, հայտնաբերել
3. հուսադրել, անրջել, ամբարել

գ) Հուզիչ

1. անձկալի, հուսաբեկ, սրտառուչ
2. սրտամլիկ, կարոտաբաղձ, ավետաբեր
3. տաղուկալի, հոգեթրթիռ, անվերադարձ

դ) Հրաշալի

1. անդորրավետ, բնանկարային, հիանալի, կախարդական
2. աշխարհիկ, ջնաշխարհիկ, բարձրաշխարհիկ, բնաշխարհիկ
3. անսպական, ականակիտ, հոյակապ, պատկերազարդ

ե) Խիզախ

1. մոլեգին, անվեհեր, ինքնահավան, ապերասան
2. նենգ, հպարտ, արի, վես
3. անզուսպ, հայրենասկներ, կտրիչ, կտրիճ

Վարժություն 17: Գտե՛ք իրար հակադրված հոմանիշ բառերը և բացատրե՛ք դրանց իմաստային տարբերությունները:

Ես նա եմ նաև,

Որ տարբերում է պաչը համբույրից,

Ինչպես սիրողին՝ սիրահարվածից

Եվ մահացումը՝ մեռնելուց:

Իրոք,

Ի՞նչ է իմ գործը,

Եթե ոչ ջուկել

Ո՛չ թե կեղծիքը ճշմարտությունից,

Այլև տարբերել սուտը կեղծիքից,

Ճիշտը՝ ճշմարտից և ճշգրիտից,

Գուրջը՝ խղճալուց...

Իսկ երբ ես շատ եմ ինքնս ինձ նման,

Այսինքն՝ բարձր ինքնս ինձանից,

Ես տարբերում եմ մուժը մշուշից

Ու մառախուղից մեզն եմ տարբերում:

Տարբերում նաև

Բախտավորությունն ու երջանկությունն,

Ոճիր ու հանցանք:

Ու երբ ես շատ եմ ինքըս ինձ նման,

Այսինքըն՝ բարձրը ինքըս ինձանից,

Չարմանալի՛ բան,

Ես՝ Տարբերողս,

Բնա՛վ ամենքից ինձ չեմ տարբերում...

Պարույր Սևակ

ՀՍԿԱՆԻՑ ԲՈՒԵՐ

Հականիշները իրար հակադիր իմաստ արտահայտող բառերն են:

Դրանք խոսքի մեջ գործածվում են զանազան նպատակներով և ոճական տարբեր երանգներով:

Հականիշները իմաստային առումով լինում են **բացարձակ** և **ժխտական**:

Բացարձակ հականիշները ցույց են տալիս տրամաբանորեն իրար հակառակ հասկացություններ (առարկա, հատկանիշ, գործողություն), ինչպես՝ *բարեկամ – թշնամի, հարուստ – աղքատ, հարց – պատասխան, հեռու – մոտիկ, կարճ – երկար, բարձրանալ – իջնել, սիրել –ատել, ճիշտ – սխալ, արագ – դանդաղ* և այլն:

Ժխտական են այն հականիշները, որոնց զույգերի մեջ մտնող անդամներից մեկը ժխտում է, բացասում մյուսի արտահայտած հատկանիշի առկայությունը: Ժխտական հականիշները սովորաբար կազմվում են **ան-**, **ապ-**, **դժ-** և այլ ժխտական նախածանցներով, ինչպես՝ *ազնիվ – անազնիվ, վստահելի – անվստահելի, բարեխիղճ – անբարեխիղճ, ազգային – ապազգային, գոհ – դժգոհ* և այլն:

Հականիշներ են առաջանում նաև այն դեպքում, երբ միևնույն բառից նոր բառեր են կազմվում հականիշ ածանցներով կամ արմատներով, ինչպես՝ *հոմանիշ – հականիշ, վերերկրա – ստորերկրյա, ներլեզվական – արտալեզվական, ներգաղթ – արտագաղթ, մերձակետ – հեռակետ* և այլն:

Կազմության առումով հականիշները լինում են **նույնարմատ** և **տարարմատ**: **Նույնարմատ** են նույն արմատից կազմված հականիշները, օրինակ՝ *դիմավոր – անդեմ, աղմկոտ – անաղմուկ, արատավոր – անարատ, զգայուն – անզգա* և այլն:

Տարարմատ հականիշները կազմվում են տարբեր արմատներով, ինչպես՝ *մեծ – փոքր, երկար – կարճ, ուշ – շուտ, հեռու – մոտիկ, սիրել – ատել* և այլն:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Որո՞նք են հականիշ բառերը:
2. Իմաստային առումով ի՞նչ տեսակների են լինում հականիշները:
3. Կազմության առումով ի՞նչ տեսակների են լինում հականիշները:

Վարժություն 18: Դո՛ւրս գրե՛ք հականիշները և մեկնաբանե՛ք դրանց արտահայտչական երանգավորումը.

...Աղաչում եմ,–
Մի՛ վրդովվե՛ք, եթե ասեմ
Փառասերին հենց փառասեր,
Ոչ թե համեստ,
Սրիկային՝ հենց սրիկա,
Ոչ թե ազնիվ,
Յեռակային՝ հենց հեռակա,
Ոչ թե ներկա...

Պարույր Սևակ

Վարժություն 19: Յուրաբանցուր շարքում գտե՛ք տողասկզբում գրված բառի հականիշը:

1. Ժրաջան – խոժոռ, համառ, ծուլ, բիրտ
2. ուսյալ – ուշիմ, հետաքրքրասեր, անփույթ, տգետ
3. առույգ – կենսախիճ, ալևոր, տկար, կորովի
4. կարծր – կոշտ, ողորկ, փուխր, դյուրահալ
5. վեհանձն – վեհերոտ, խիզախ, մռայլ, ստոր
6. մեներգ – եղերերգ, օրհներգ, խմբերգ, պարերգ
7. երաշտային – լեռնային, դաշտային, անձրևային, ճահճային
8. գազաթ – լանջ, կատար, ստորոտ, անձավ
9. լավատես – բարետես, հեռատես, կարճատես, հոռետես
10. ջրարբի – անջրդի, ջրառատ, բերրի, փթթուն
11. բազում – բյուր, սակավ, հոծ, մերթընդմերթ
12. ըմբոստ – խիզախ, մոլեգին, հնազանդ, ազնիվ
13. ապացուցում – հիմնավորում, պնդում, մեկնաբանում, հերքում

2. Լիակատար և մասնակի համանուններ: Բառային համանուններից շատերը ուղիղ և քերականորեն փոփոխված ձևերում համընկնում են, օրինակ՝ **փող** (խողովակ) և **փող** (դրամ) բառերի եզակի և հոգնակի հոլովները ձևով նույն են՝ **փողի** և **փողի**, **փողեր** և **փողեր** և այլն: Սրանք կոչվում են **լիակատար** համանուններ: Համանունները կարող են իրենց համանունությունը պահպանել քերականական ոչ բոլոր ձևերում. օրինակ՝ **զատիկ** (քրիստոնեական տոն) և **զատիկ** (կարծրաթև միջատ) բառերը ուղղական հոլովում համանուն են, բայց սեռական հոլովում արդեն համանուն չեն՝ **զատկի** և **զատկի**: Նույն ձևով **սեր** (զգացմունք) և **սեր** (սերուցք) համանունները՝ **սիրո** – **սերի**, նաև՝ **սիրուց** – **սերից**, **սիրով** – **սերով** և այլն: Սրանք կոչվում են **մասնակի** համանուններ:

3. Բուն, նույնահունչ և նույնագիր համանուններ: Բուն են նույն ձևով գրվող ու արտասանվող համանունները, օրինակ՝ **բարակ** (ոչ հաստ) – **բարակ** (որսաշան տեսակ), **վարել** (հողը հերկել) – **վարել** (ղեկավարել, կառավարել) և այլն: **Նույնահունչ** են այն համանունները, որոնք արտասանվում են նույն ձևով, բայց գրությամբ տարբեր են, օրինակ՝ **ուղտ** (սապատավոր կենդանի. արտասանվում է *ուխտ*) – **ուխտ** (դաշինք, երդում), **աղտ** (կեղտ. արտասանվում է *ախտ*) – **ախտ** (հիվանդություն) և այլն: **Նույնագիր** են այն համանունները, որոնք գրվում են նույն ձևով, բայց տարբեր են արտասանությամբ, օրինակ՝ **հորդ** (վարար) և **հորդ** (թո հորը, արտասանվում է *հորդդ*) և այլն:

Համանունները գեղարվեստական խոսքում հաճախ են գործածվում ոճական նպատակներով. նրանցով ստեղծվում են խորիմաստ ասույթներ, հուզական տողեր, հետաքրքիր բառախաղեր և այլն, ինչպես՝

Անունս տվել ու ասել է նա.

«Ականջդ *կանչի*»:

Եվ արձագանքն է այս երգն էլ տխուր

Այդ մաշված *կանչի*:

Համո Մահյան

Լողանում են Սևանում,

Չովանում են Սևանում:

Պառկում տաքուկ ավազին

Սևանում են Սևանում:

Յուրի Մահակյան

14. ակնհայտ – ակնբախ, ծածուկ, հանիրավի, բացեիքաց
 15. փառաբանել – ներբողել, սահմուկել, սքանչանալ, պախարակել

Վարժություն 20: Գրե՛ք «Էբսկուրսիա» վերնագրով շարադրություն՝
 օգտագործելով **վաղ – ուշ, հեռու – մոտիկ, բարձր – ցածր, հիշել – մոռանալ, կորցնել – գտնել, ուրախանալ – տխրել, թրջվել – չորանալ, հոգնել – հանգստանալ** հականիշները:

ՀԱՄԱՆՈՒՆ ԲԱՌԵՐ

«Տուն վերադառնալու համար նա նստեց համար 5 ավտոբուսը»:
 Այս նախադասության մեջ առաջին անգամ գործածված **համար** բառը նշանակում է **նպատակով**, իսկ երկրորդ **համար**-ը նշանակում է **հաջորդական կարգ ցույց տվող թիվ**: Այսինքն՝ միևնույն ձևն ունեցող բառերով արտահայտվել են լիովին տարբեր իմաստներ: Այսպիսի բառերը կոչվում են համանուններ: **Համանուն են այն բառերը, որոնք ունեն նույն ձևը, սակայն տարբեր իմաստներ են արտահայտում:** Ձև ասելով՝ նկատի են առնվում բառի հնչյունական կազմը, գրությունը, արտասանությունը: Այսինքն՝ առաջին հերթին համանուն են այն բառերը, որոնք կազմված են նույն հնչյուններից և գրվում ու արտասանվում են նույն ձևով: Սակայն համանունների որոշ տեսակներ կարող են գրվել նույն ձևով, բայց արտասանվել տարբեր կերպ կամ հակառակը և այլն: Այսպիսի և մի քանի այլ տարբերությունների հիման վրա էլ առանձնացվում են համանունների տեսակները:

Համանունները լինում են՝ **1) բառային, բառաբերականական և քերականական. 2) լիակատար և մասնակի. 3) բուն, նույնահունչ և նույնագիր:**

1. Բառային, բառաբերականական և քերականական համանուններ: Եթե համանունները քերականորեն չփոփոխված, ուղիղ ձևով բառեր են, կոչվում են **բառային**, օրինակ՝ **մարտ** (տարվա երրորդ ամիսը) – **մարտ** (կռիվ, ճակատամարտ), **հոտ** (բույր) – **հոտ** (ոչխարների խումբ) և այլն: Եթե բառերից մեկը ուղիղ ձև է, իսկ մյուսը՝ քերականորեն փոխված բառաձև, ապա այդպիսի համանունները կոչվում են **բառաբերականական**, օրինակ՝ **օղի** (ոգելից խմիչք) – **օղի** (օղ բառի սեռականը), **անցավ** (առանց ցավի) – **անցավ** (*անցնել* բայի անցյալ կատարյալը) և այլն: Եթե համանուն են դարձել քերականորեն փոխված բառաձևերը, ապա այդպիսի համանունները կոչվում են **քերականական**, օրինակ՝ **ջրի** (*ջուր* գոյականի սեռական հոլովածևը) – **ջրի** (*ջրել* բայի ըղծական եղանակի բայածև) – **ջրի** (*ջրել* բայի ժխտական ձևաբայը) և այլն:

ՀԱՐՅԵՐ ԵՎ ՎԱՐՇՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ո՞ր բառերն են կոչվում համանուն:
2. Ի՞նչ տեսակներ ունեն համանունները:
3. Որո՞նք են բառային, բառաբերականական և քերականական համանունները:
4. Որո՞նք են լիակատար և մասնակի համանունները:
5. Որո՞նք են բուն, նույնագիր և նույնահունչ համանունները:

Վարժություն 21: Գտնե՛ք համանունների տարբեր իմաստներով կազմե՛ք նախադասություններ:

Աղային, օղի, հորդ, ամպեր, այրի, հարկ:

Վարժություն 22: Գտե՛ք համանունները, որոշե՛ք տեսակը:

Մի օր անապատում
Ես ուղտավոր էի...
Մի օր՝ ուխտի ճամփա
Եվ ուխտավոր էի:

Առաքելու է, ինչ էլ որ լինի,
Իր ծուխն ամ երկինք երդը նահիրյան:
Եվ ոչ մի օրով աշխարհի երթից
Գետ չի մնալու երթը նահիրյան:

Շատ է եղել, որ սրտիդ հետ,
Խորհուրդ արել, վճռել ես դու՝
Վեր կենալ մի պատեհ պահի,
Պահի խորհուրդն Աստված պահի,
Գնալ, պատմել, ով պատահի,
Գլխիդ եկած-պատահածը:

Գավթի հետ էիր թև ամած թռչում,
Ամպի մեջ էիր թևերդ թրջում:

Համո Սահյան

Վարժություն 23: Յուրաքանչյուր երեք կապակցություններից որի՞ ընդգծված բառն է համանուն մյուս երկուսի ընդգծված բառերին:

1. ձայնի տոն, հաղթանակի տոն, ծննդյան տոն
2. թաղված գանձ, պատարագի գանձ, թանգարանային գանձ
3. անարգել պատիվը, անարգել մարդուն, անարգել հեռանալ
4. ծիրանի փող, անաշխատ փող, ծախսված փող
5. գեղեցիկ վայր, վայր ընտրել, վայր գցել
6. միալար նվագարան, միալար ձայն, միալար երգ
7. կիսել և ուտել, կիսել խմել, հաց կիսել
8. փոքր-ինչ ավել, երեք ժամ ավել, կոտրված ավել
9. կարող ուժ, կարող վարպետ, զգեստ կարող
10. մանուկների պար, խմբային պար, լեռների պար

ՀԱՐԱՆՈՒՆ ԲԱՌԵՐ

Յարանուն են կոչվում այն բառերը, որոնք հնչյունական կազմով իրար մոտ են կամ նման: Օրինակ՝ **հասկացություն – հասկացողություն, մախաթ – մախաղ** և այլն:

Քանի որ հարանունները իրար բավականին նման են, երբեմն էլ մոտ են իրար իրենց արտահայտած իմաստներով, ուստի հաճախ տարբեր կիրառություններում առաջացնում են իմաստային շփոթ, այսինքն՝ մեկի փոխարեն սխալմամբ գործածվում է մյուսը, ինչպես՝ **ցուցում – ցուցմուկք, արհեստ – արվեստ, պաշտպանել – պահպանել** և այլն:

Յարանունների մի մասը իմաստային ոչ մի կապ ու ընդհանրություն չունի: Դրանք իրար նմանվում են սոսկ իրենց հնչյունական կազմով, ձևով, ինչպես՝ **սպրդել** (աչքից վրիպելով՝ պատահաբար մեջ ընկնել, վրիպել) և **սփրթնել** (գույնը գցել, գունատվել), **կոհակ** (ալիք) և **կողակ** (ձկան տեսակ) և այլն:

Յարանունների մյուս մասը կազմվում է նույն արմատից, ինչպես՝ **գործուն – գործոն, հնչուն – հնչուն, հրատարակություն – հրատարակչություն** և այլն:

Յարանուններ կարող են լինել տարբեր խոսքի մասերի պատկանող բառազույգեր, ինչպես՝ **վաղորդայն** (վաղ առավոտ) և **վաղորդյան** (առավոտյան), **առաջի** (առջևի) և **առաջին** (մեկ թվականի դասականը) և այլն:

Յարանունները չպետք է շփոթել նույնահունչ և նույնագիր համանունների հետ: Յամանունները բառի երեք հատկանիշներից գոնե մեկով՝ հնչյունական կազմով, գրությամբ կամ արտասանությամբ, համընկնում են, իսկ հարանունների դեպքում սրանցից ոչ մեկը նույնը չէ:

Հարանունները խոսքում, առավել ևս գեղարվեստական երկերում գործածվում են ոճական որոշակի երանգավորման նպատակով: Բանաստեղծական խոսքում գործածվելով տարբեր հաջորդականությամբ և տողերի վերջում՝ ստեղծում են համապատասխան ռիթմ և հանգավորում, ինչպես՝

Վտարանդի երկրում **աղոտ**,
Լուսեղ քեզ եմ երագում,
Եվ հնչում է որպես **աղոթք**
Արքայական քո լեզուն:

Վահան Տերյան

Հարանունների ոճական արժեքը նկատելի է հատկապես բառախաղեր կազմելիս և ժողովրդական ասացվածքներում, ինչպես՝ «Ուշ լինի, նուշ լինի», «Ով ալարի, ոչ դալարի», «Յան՝ հան՝ը գնացել, վան՝ վան՝ն է մնացել» և այլն:

ՀԱՐՑՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Որո՞նք են հարանուն բառերը:
2. Ինչո՞ւ է անհրաժեշտ հարանունների իմացությունը:

Վարժություն 24: Արտագրե՛ք, գտե՛ք հարանունները և մեկնաբանե՛ք դրանց իմաստային տարբերությունները:

1. Ունենալով անբասիր վարք՝ նա լավ վարկ ձեռք բերեց իր միջավայրում:
2. Այգեբացի օրերին գյուղացին այգաբացից մինչև աղջամուղջ աշխատում էր:
3. Հիացնելով իր պճնանքով՝ արքայադուստրը պցրանքով հեռացավ:
4. Շառաչուն հողմը տապալեց ծառը, և լսվեց ուժգին շառաչուն:
5. Նրա խոսքը վեճերի տեղիք տվեց, շատերն առարկեցին, և նա ստիպված տեղի տվեց:
6. Օրավուր ծաղկում էր նրա մի օրավար հողը:
7. Վերոբերյալ փաստերից պարզ է դառնում, որ ոչ ոք նրա վերաբերյալ բացասական կարծիք չի հայտնել:
8. Գուսանը բամբիշի համար բամբիռ էր նվագում:
9. Հրատարակչությունը նախապատրաստում է այդ գրքի երկրորդ հրատարակչությունը:

10. Իր արվեստանոցից ելնելով՝ նկարիչը մտավ կոշկակարի արհեստանոցը:

Վարժություն 25: Արտագրե՛ք շուտասելուկները և գտե՛ք հարանունները:

Քանի՞ նուռ կա մի բռան մեջ,
Քանի՞ հատիկ՝ մի նռան մեջ,
Քանի՞ հատիկ՝ ճաքած նռան,
Ճաքած նռան բաց դռան մեջ:

***

Վարա՛գ, գնա՛ մարագ, արի՛:
Արա՛գ գնա մարագ, արի՛,
Թե մարագում կարագ գտար,
Կարագը ա՛ռ, արա՛գ արի:

Յուրի Սահակյան

Վարժություն 26: Գետնյալ հատվածներում գտե՛ք հարանունները:

- ա) Գյուրասիրում եմ
Ձմռան վերջերին խաղողի ճուղով,
Եթե չեք ճաշել՝ կաքավի ճուղով:
- բ) Ես ուզում եմ, որ կարապը ոչ թե մեռնի,
Որ կարապը ապրի երգով.
Ես ուզում եմ, որ տարափը տեղա արտի,
Ոչ թե հզոր ծովի վրա:
Ես ուզում եմ, որ քարափը քարայծ պահի,
Ոչ թե օձեր ու մողեսներ:

Պարույր Մեակ

Վարժություն 27: Գտե՛ք հարանունները, մեկնաբանե՛ք դրանց իմաստային առանձնահատկությունները և հնարավորության դեպքում գտե՛ք դրանց հոմանիշներն ու հականիշները:

Դու մեր հաստատ Մասիս սարը՝
Վստահելի թիկունքն ես մեր,
Մեր երգերի Ծովասարը
Ու բյուրակյան ակունքն ես մեր,

Մեր արնոտված հավքի լեզուն,
 Մեր կարոտած ֆիդան յարը,
 Մեր լեփ-լեցուն հոգիների ձայնատարը,
 Մեր երգերի խա՛ղը-նոտան-ձայնատա՛ռը:
 Ձայնասըփո՛ւռը կենդանի
 Ու ձայների թանգարա՛նը,
 Մեր հայկական երգարա՛նը...
 Արտը մեզնից՝ դու ես մաճկալ,
 Հարդը մեզնից՝ ցորենը դու,
 Հարթը մեզնից՝ կատար դու սեգ,
 Լուրթը մեզնից՝ երկինքը դու,
 Շուրթը մեզնից՝ դու համբույրը,
 Յուրտը մեզնից, իսկ դու՝ կրակ,
     Իսկ դու՝ օջախ,
     Իսկ դու՝ թոնիր...

Պարույր Սևակ

Վարժություն 28: Փակագծերում տրված հարանուններից ընտրե՛ք նախադասությանը համապատասխանողը:

1. Նրա առաջարկությունը բուն քննարկումների (տեղի տվեց, տեղիք տվեց):
2. Խոսքը (վերաբերում, վերաբերվում) է միայն մրցույթի մասնակիցներին:
3. Նա իր գործին շատ լուրջ է (վերաբերում, վերաբերվում):
4. Տերմիններն օգտագործվում են գիտական (հասկացությունները, հասկացողությունները) արտահայտելու համար:
5. Այդ հասկացությունն ըմբռնելու համար (հասկացողություն, հասկացություն) պետք է ունենալ:
6. Ղեկավարությունը ամեն կերպ (խթանում, խցանում) է արտադրության ծավալների ընդլայնումը:
7. Նրանք միջոցառմանը մասնակցելու (հրավեր, հրավերք) էին ստացել:
8. Արդեն վաճառվում է գրքի երկրորդ (հրատարակչությունը, հրատարակությունը):
9. Հուզված բազմությունը (խառնվել, խռնվել) էր հրապարակում:
10. Նա զարմացած (թոթովեց, թոթվեց) ուները:

Մենիմաստ և բազմիմաստ բառեր

Մարդիկ իրենց հայտնի իրողություններն անվանում են բառերով, այսինքն՝ բառերը ծառայում են տարբեր իմաստներ հաղորդելուն: Բառերի մի մասը անվանում է մեկ իրողություն, օրինակ՝ **խնձորենի** բառը նշանակում է **խնձորի ծառ**: Սակայն կան բառեր, որոնցով խոսողը կարող է մեկից ավելի իրողություններ անվանել: Բերենք հետևյալ նախադասությունը **«Մուլթ գիշերով նա կատարեց իր մուլթ գործը»**: **Մուլթ** բառն ամառին դեպքում նշանակում է **խավար**, իսկ երկրորդ դեպքում՝ **անօրինական, վատ, դատապարտելի**:

Միայն մեկ իմաստ արտահայտող բառերը **մենիմաստ** են, իսկ մեկից ավելի իմաստներ արտահայտողները՝ **բազմիմաստ**:

Բազմիմաստ բառերն ունենում են հիմնական և երկրորդական իմաստներ: Բերված օրինակի սկզբում **մուլթ** բառը գործածվել է իր հիմնական՝ **խավար** իմաստով, իսկ հետո՝ երկրորդական իմաստով: Երկրորդական իմաստները սովորաբար հասկանալի են դառնում, երբ բազմիմաստ բառը կապակցվում է այլ բառերի: Օրինակ՝ **ոսկի** բառն ամառին հերթին ազնիվ մետաղի անվանում է, իսկ **ոսկի ձեռքեր, ոսկի աշուն** կապակցություններում արդեն արտահայտում է **շնորհալի և վառ դեղին** իմաստները:

Բազմիմաստ բառերի միջոցով հեղինակները գեղարվեստական ստեղծագործություններում ոճական զանազան հնարներ են ստեղծում, օրինակ՝

Հաշվեցե՛ք նաև մի վերջի՛ն անգամ,

Թե այդ ի՞նչ ձևով,

Ի՞նչ մեքենայի օգնությամբ բարի

Դեռ կարելի է **մարդուն մա՛րդ** պահել

Եվ կամ նո՛ր միայն **մարդուն** դարձնել **Մա՛րդ**...

Պարույր Սևակ

ՀԱՐՑՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Որո՞նք են մենիմաստ բառերը:
2. Որո՞նք են բազմիմաստ բառերը:
3. Իրար նկատմամբ ի՞նչ հարաբերություններ են ունենում բազմիմաստ բառերի իմաստները:

Վարժություն 29: Գտե՛ք գործածված բազմիմաստ բառերն ու նրանցով կազմված դարձվածքները և մեկնաբանե՛ք դրանց արտահայտած իմաստները:

Խեղճ աղքատը դառը դատի,
Դատարկ նըստի... Է՛յ աշխարհ,
Էլ ինչո՞ւ ես բարը թողնում
Քարի վըրա, քա՛ր աշխարհ:

Ավետիք Իսահակյան

Ես իմ օրերից գլուխ չեմ հանում,
Ջուկել չի լինում էլ ճիշտը ստից...
Սառնամանիքին ճյուղի պես հալվում,
Շոգ ու կրակին դողում եմ ցրտից:
Գլուխ չեմ հանում իմ անտեր գլխից,
Էն գլխից է, որ գլուխ չեմ հանում,
Չի զանազանում նա մուխը ծխից
Եվ բախտը գաղթից չի զանազանում:

Լափը տալիս են ճիշտ ժամանակին,
Երբեք չեն խաբում:
Իսկ եթե լափը ուշացավ հանկարծ,
Խեղճ հովվի գլխին շան լափ են թափում:
Շունը տիրոջը շան տեղ չի դնում:

Համո Մահյան

Վարժություն 30: Տրված բազմիմաստ բառերից յուրաքանչյուրով կազմե՛ք երկուական նախադասություն՝ բառերը գործածելով տարբեր իմաստներով:

Մութ, ընդունել, հաց, սառը, ծանր:

Վարժություն 31: Դո՛ւրս գրեք ընդգծված բառերը, նշե՛ք թե որոնք են բազմիմաստ և ինչ իմաստով են գործածվել:

Աշնան մի պայծառ *առավոտ* էր. Արարատյան դաշտի հրաշագեղ *աշունը*. փոշոտ ցանկերի միջից փայլփլում էին խաղողի *ոսկեղեն* ողկույզները, նուռն ու խնձորները, ասես հրեղեն *գնդակներ* լինեին.

հումթի այգիներից լիության անուշ բուրմունք էր խնկում. վերև՝ բաց կապույտում, հավքերի շղթան էր ձգվում, ներքև՝ ցողաթուրմ արահետներով, հայ գեղջուկի սայլերն ու ձիերն էին անցնում՝ բարձած աշևան հազար ու մեկ բերքերով:

Երկու ընկերով գնում էինք հինավուրց Արմավիրի բլրի տակով. մեր գլխի վրա ծիփում էր մեծենական սոսիներու խորհրդավոր սոսափը. երկուսս էլ լուռ էինք՝ տարված մեր տեսիլներով:

Ավետիք Բասիակյան

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐՆ ԸՍՏ ԳՈՐԾՈՒՆ ԵՎ ՈՉ ԳՈՐԾՈՒՆ ՀԱՏՎԱՆԻՇՆԵՐԻ

Հայերենի բառապաշարի ոչ բոլոր բառերն են, որ հավասարապես լայն գործածություն ունեն: Բառեր կան, որոնք շատ կենսունակ են և մարդկային գործունեության տարբեր բնագավառներում ակտիվորեն մասնակցում են հաղորդակցման գործընթացին, իսկ մյուսները, ընդհակառակը, հազվադեպ են գործածվում:

Ըստ այդմ առանձնացվում են բառապաշարի գործուն և ոչ գործուն շերտեր:

Լեզվի **գործուն** բառաշերտն ընդգրկում է ամենօրյա գործածություն ունեցող, համագործածական բառերը (*մարդ, կին, քույր, եղբայր, ընկեր, ծով, լիճ, հաց, տուն, գիշեր, ցերեկ, ուտել, խմել, բնել* և այլն):

Բառապաշարի **ոչ գործուն** շերտին են պատկանում հազվադեպ գործածվող բառերը, օրինակ՝ նեղ մասնագիտական, բարբառային բառերը, ինչպես նաև հնացած ու նոր բառերը՝ հնաբանություններն ու նորաբանությունները, օրինակ՝ *տեգ, աշտե, համաբանություն, ներերակային* և այլն:

ՀԱՐՑՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐՇՈՒԹՅՈՒՆ

1. Արդյո՞ք բառապաշարի բոլոր շերտերը հավասար չափով են գործածվում:
2. Ո՞ր բառերն են մտնում գործուն բառաշերտի մեջ:
3. Ո՞ր բառերն են մտնում ոչ գործուն բառաշերտի մեջ:

«Արժույթուն 32: Տրված բառերը խմբավորե՛ք ըստ գործուն և ոչ գործուն լինելու:

Սեղան, աթոռ, ջերմամանրեագերծում, ճանապարհ, հեռուստատեսություն, գահավորակ, լույս, ավագագտիչ, անոթազարկագրիչ, հագուստ, հողմապտուտաչափ, պահեստ, ածխածնագերծում, խաղաղություն, հատապտղաբույծ, կամուրջ, սառցատեղախախտում, մոխրաջրագատիչ:

ՀՆԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հնաբանություններն այն բառերն են, որոնք գործածվել են լեզվի զարգացման նախորդ փուլերում և հետագայում տարբեր պատճառներով դուրս են մնացել գործածությունից: Անհրաժեշտության դեպքում դրանք կարող են գործածվել արդի հայերենի բառապաշարում:

Հնաբանությունները բաժանվում են երկու խմբի՝ **պատմաբառեր** և **հնաբառեր**:

Պատմաբառեր են կոչվում այն բառերը, որոնք լեզվի զարգացման որոշակի փուլում անվանել են տվյալ ժամանակաշրջանին բնորոշ առարկաներ, երևույթներ և ժամանակի ընթացքում դադարել գործածվելուց, երբ այդ իրողությունները տարբեր պատճառներով վերացել են:

Այսպես՝ հնում գործածական են եղել **Նիզակ**, **աշտե**, **տեգ** և այլ գեներ, որոնք հետագայում փոխարինվել են նոր գեներով: Բնական է, որ այդ գեների դուրս գալու հետ գործածությունից դուրս են մղվել նաև դրանց համապատասխան անվանումները: Կամ հնում եղել են **հազարապետ**, **սենեկապետ**, **բղեշխ** պաշտոնները: Դրանց անվանումներն էլ արդեն գործածական չեն:

Պատմաբառերը հիմնականում արտահայտում են տվյալ ժամանակաշրջանին հատուկ անվանումներ:

ա) Ռազմական տարբեր հասկացությունների, գեների, սարքերի անվանումներ, ինչպես՝ *այրուծի*, *գեղարդ*, *աշտե*, *կապարճ*, *Նիզակ*, *տապար*, *սակր*, *բաբան* և այլն:

բ) Տարբեր պաշտոնների, վարչական միավորների, հասարակական տարբեր խմբերի պատկանող անձանց անվանումներ՝ *սեպուհ*, *սպարապետ*, *ախոռապետ*, *մոզպետ*, *կուսակալ*, *փոխարքա*, *կուլակ*, *զգիր*, *Նեպման* և այլն:

գ) Պետական մարմինների, հիմնարկ-ձեռնարկությունների, կազմակերպությունների և այլ անվանումներ, ինչպես՝ *լիկկայան*, *պատկոմ*, *գավիեդկոմ*, *գավլուսբաժին*, *բանգյուղտեսչություն*, *ՀՕԿ* և այլն:

Պատմաբանների դերը խոսքի մեջ ոճական է: Դրանք առավելապես գործածվում են պատմական թեմայով գրված երկերում՝ անցած պատմական ժամանակաշրջանի երանգավորում ստեղծելու, տվյալ շրջանին քնորոշ հասկացություններ անվանելու, ինչպես նաև այդ ժամանակաշրջանի և միջավայրի գործող անձանց խոսքը ոճավորելու նպատակով: Առանց պատմաբանների գործածության հնարավոր չէ պատմական թեմայով որևէ գեղարվեստական երկ ստեղծել:

Որոշ պատմաբաններ աստիճանաբար մուտք են գործում արդի գրական լեզվի բառապաշար իմաստային որոշակի փոփոխություններով, ինչպես՝ *Նախարար*, *ատենակալ*, *մարզպետ* և այլն:

Ջնաբաները այն հնաբանություններն են, որոնք արդի գրական հայերենում ունեն իրենց համարժեք ձևերը, բայց այս կամ այն նպատակներով (հատկապես ոճական) դեռևս գործածվում են: Օրինակ՝ Ե. Չարենցը իր պոեմներից մեկում գործածել է գրաբարյան **յլառն** բառը (յլառն այն վսեմ), որը գրական հայերենում ունի համապատասխան *լեռ* ձևը, մեկ այլ դեպքում՝ **մարմարիոնյա** բառը՝ *մարմարյա* բառի փոխարեն, Պ. Սևակը գրում է. «Եվ **այր** մի Մաշտոց անուն», **այր** բառը գործածվում է *մարդ՝ տղամարդ* բառի փոխարեն: Ուրեմն, ի տարբերություն պատմաբանների, հնաբաները անփոխարինելի չեն, ունեն իրենց համարժեք ձևերը ժամանակակից հայերենում: Այսօրվա գրական լեզվում հաճախ են հանդիպում գրաբարյան *զի*, *քանզի*, *մամլո*, *Նախարարաց* և այլ ձևեր, որոնց գործածությունը հանձնարարելի չէ, քանի որ կան *որ*, *քանի որ*, *մամուլի*, *Նախարարների* և այլ համարժեքներ:

Ջնաբանությունները գեղարվեստական խոսքում ունեն ոճական որոշակի արժեք. օգնում են վերականգնելու տվյալ դարաշրջանի պատմական երանգավորումը, խոսքին հաղորդում են հանդիսավորություն, հուզաարտահայտչականություն, ինչպես նաև գեղարվեստական խոսքում նպաստում են կերպարների խոսքի անհատականացմանը:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎՅՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է հնաբանությունը:
2. Ի՞նչ տեսակների են բաժանվում հնաբանությունները:
3. Ո՞ր հնաբանություններն են կոչվում պատմաբաներ:
4. Ո՞ր հնաբանություններն են կոչվում հնաբաներ:
5. Հիմնականում ի՞նչ նպատակով են գործածվում հնաբանությունները:

Վարժություն 33: Գտե՛ք հնաբանությունները, որոշե՛ք դրանց տեսակները:

Սենյակի հատակը պատած էր նախշուն բրդեղեն օթոցներով, անկյուններում դրված էին զանազան ձևերով՝ ծանր ու թեթև նիզակներ, տեգեր, գեղարդներ, ջիդաներ, աշտեներ և երկաթյա ահագին լախտեր՝ բոլորը գեղեցիկ քանդակներով զարդարած, բոլորը ոսկեհում դրվագներով ագուցած: Իսկ սենյակի այն ճակատի վրա, որ կողմը դրված էր նրա գահավորակը, պատի վրա մեխած էր մի լայն վագրի մորթի: Նրա վրայից քարշ էին ընկած զանազան գեներ. կապարճ՝ լի նետերով, աղեղ՝ լայնալիճ, տապարներ՝ երկաթյա երկար կոթով, թեթև վահան՝ ուղտի թափանցիկ կաշուց պատրաստված, ծանր ասպար՝ պողովատից շինված և խոշոր կոճակների նման բււեռներով գամված, սաղավարտներ, զրահ՝ երկաթյա մանր օղակներից գործված, պղնձյա հաստ լանջապան, զանազան թրեր, դաշույններ, վաղրներ՝ երկար ու կարճ:

Ըստ Ֆի

Վարժություն 34: Գտե՛ք հնաբանությունները, որոշե՛ք տեսակները և բացատրե՛ք դրանց իմաստները:

Այրուճի, մոգպետ, հրացան, աշտե, ծառուղի, սեպուհ, նամակ, բագին, շինություն, հեռանալ, ցորյան, լեռան, վարդ, մատուցանել, գնահատել, հատուցանել, հրովարտակ, լրագիր, ի փառս, հուշել, անսալ:

Վարժություն 35: Նախորդ վարժության հնաբանություններով կազմե՛ք նախադասություններ:

ՆՈՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հասարակական կյանքի զարգացումը առաջ է բերում նոր առարկաներ, երևույթներ ու հասկացություններ, որոնցից յուրաքանչյուրը հանդես է գալիս իր նոր անվանումով՝ բառերով կամ արտահայտություններով: Լեզվի մեջ նոր մուտք գործող բառերն ու արտահայտությունները **նորաբանություններ** են:

Նորաբանությունները հիմնականում առաջանում են երկու եղանակով:

Առաջին եղանակն այն է, երբ անհրաժեշտ է անվանել հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներում *նոր կիրառություն ստացած* առարկաներ, երևույթներ ու հասկացություններ, և այդ նպատակով կազմվում են նոր բառեր: Այսպես՝ 60-ական թթ., երբ ստեղծվեց դեպի տիեզերք

թաշող սարքը, այն պետք է ունենար իր անվանումը, ուստի և ստեղծվեցին **տիեզերանավ**, ապա նաև **տիեզերագնաց**, **տիեզերագնացություն** և նման բազմաթիվ նորաբանություններ: Նույնը նաև հեռախոսի, հեռուստացույցի, համակարգչի՝ կենցաղ մտնելուց հետո:

Հիշենք, որ նման դեպքերում մինչև ազգային համարժեք ձևերի ստեղծումը ժամանակավորապես գործածվում են որոշ փոխառություններ, որոնք հետագայում՝ համարժեք ձևերի ստեղծումից հետո, վերածվում են օտարաբանությունների (ինչպես՝ *տելեվիզոր*, *կոսմոնավտ*, *վիրտո* և այլն):

Նորաբանությունների առաջացման երկրորդ եղանակի դեպքում արդեն իսկ *գործածության մեջ եղած* և օտար բառով անվանված առարկան, երևույթը անվանվում են նոր բառերով ու արտահայտություններով, այսինքն՝ փոխառյալ ձևերի փոխարեն գործածվում են ազգային համարժեք բառերը, ինչպես՝ *հիմն* – *օրհներգ*, *ֆոնդ* – *հիմնադրամ*, *պառլամենտ* – *խորհրդարան*, *վայրուտա* – *արժույթ*, *տուրիստ* – *զբոսաշրջիկ*, *կոլտուրա* – *մշակույթ*, *պրոցես* – *գործընթաց*, *ֆունկցիա* – *գործառույթ* և այլն:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ի՞նչ է նորաբանությունը:
2. Ի՞նչ եղանակներով են առաջանում նորաբանությունները:

Վարժություն 36: Գտե՛ք նորաբանությունները և որոշե՛ք, թե դրանք ինչ խոսքի մասի են պատկանում:

Շինարար, ճանապարհ, ինքնամաղթել, լողասառույց, ժողովրդահաճո, դասագիրք, ինքնաախտագերծում, լճափ, լեզվաբաղաբականություն, ինդրահարույց, զբոսայգի, ծառագրկում, գրասեղան, լրավճարել, բարձրահարկ, կանգառ, նյութաշահադիտական, անտառային, հրաժարվել, խուճապահարույց:

Հեղինակային նորաբանություններ

Ի տարբերություն բուն կամ լեզվական նորաբանությունների՝ առանձնացվում են նաև **հեղինակային** նորաբանություններ, որոնք հիմնականում ստեղծում և գեղարվեստական գրականության մեջ կամ մամուլի ժանրերում ոճական տարբեր նպատակներով գործածում են առանձին հեղինակներ:

Այսպես՝ Գր. Նարեկացին կերտել է *ծիծաղախիտ, անմահարձան, գիսախոռիվ, անասնակենցաղ* բառերը, Հովհ. Թումանյանը՝ *քաղցրահուշիկ, հայրենատենչ, սիրանվեր, սիրատանջ, վշտակոտոր, ահեղասաստ, նրբահնչուն, զարդափայլ, ծաղկադալար, Վ. Տերյանը՝ նրբահյուս, հրդեհավառ, քնքշաբույր, անրջանք, հոգեթով, հուսաշող, լուսակարկաչ, նրբանուրբ* և այլ նորաբանություններ:

Հեղինակային նորաբանությունները գեղարվեստական խոսքում ամենից առաջ ստեղծվում են խոսքի արտահայտչականության, պատկերավորության նպատակով, իսկ մամուլի լեզվում և գիտական բնագրերում՝ նրանք ունեն նաև անվանողական դեր, այսինքն՝ ծառայում են կոնկրետ բնորոշման համար:

Նորաբանությունների թվին են պատկանում նաև **դիպվածային** բառերը: Սրանք հեղինակային այն նորակազմություններն են, որոնք գործածվում են և՛ բանավոր խոսքում, և՛ հրապարակախոսական, և՛ գեղարվեստական ոճերում, հատկապես մամուլում՝ խոսքային տվյալ իրավիճակում կյուբի թելադրանքով կամ հեղինակի որոշակի նպատակադրումով: Այս նորաբանությունները սովորաբար մեկանգամյա գործածություն են ունենում: Հենց այս առումով էլ սրանք դիպվածային կազմություններ են:

Դիպվածային բառերը սովորաբար ստեղծվում են արդեն եղած բառերի նմանողությամբ: Այսպես՝ հայերենի բառապաշարում գործածական չեն *ցրտերեն, ովություն, լեզվասպան, ամենահայ, շիրագավարի, տերյանոտ, սիրադող, անդրանիկվել* բառերը, որոնք ստեղծվել են առանձին հեղինակների կողմից այս կամ այն առիթով: Նշված բառերը որոշակի իմաստ կարող են արտահայտել միայն տվյալ բնագրում, ինչպես՝ «**Ձկնուհին**, ձկան բաց կրծքին փարված, պղպջակներ էր բարբառում շրթից» («Գրական թերթ», 4.2.1985), կամ «Երանի մարդիկ ավելի շատ զբաղվեն հողագործությամբ, քան **փողագործությամբ**» («Ոգևի», 11, 1985) և այլն:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է հեղինակային նորաբանությունը:
2. Հայ ի՞նչ հեղինակների նորաբանություններ գիտեք:
3. Ինչո՞վ են տարբերվում դիպվածային բառերը բուն նորաբանություններից:

Վարժություն 37: Գտե՛ք հեղինակային նորաբանությունները և որոշե՛ք, թե դրանք ինչ խոսքի մասի են պատկանում:

Բայց սֆինքսվեցիք լուրջամբ դժնյա,
Երբ քրիստոնյա հայ ազգն էր խաչվում:

***

Մինչ այստեղ, նայի՛ր, մի՞թե չես նողկում
Այս մեղսածովից դժոխավայրագ....

***

Էլ ինչո՞վ է հայն հնդեվրոպացեղ,
Երբ ծուլարանի հետ է խելահեղ...

Հովհաննես Ծիրազ

***

Աշխարհը շրջվեց բերանի վրա և ապա մեջքի....
ավազախրված-խեղդվող ձկան պես
և թավալ տվեց....

***

Այլ քանի գնար, պիտի որ հանգեր
Անծուխ-գտաբոց անշեջ կրակի
Եվ տառապալից մեր օրերի մեջ
Լիներ կենարար զվարթ կիրակի:

***

Հարություն տվող շունչն է զգացվում
Պոլտ թաղերում հայրենապապակ:

Պարույր Սևակ

Վարժություն 38: Հետևյալ հատվածներում առանձնացրե՛ք հեղինակային նորակազմությունները և նշե՛ք դրանց անվանողական և ոճական արժեքը:

- ա) Ու գնում էինք ոգեխումբ ու լուռ
Հետքերով ճերմակ այն ձիավորի՝
Դեպի նոր դժոխքն այս դանթեական,
Դեպի մեղքի ծովն այն մեղավորի...

Հովհաննես Ծիրազ

- բ) Նորից երգում, մորմոթում է աստվածային Կոմիտասը,
Կախարդում է ու մոգում է աստվածային Կոմիտասը...
Ամենամեծ դու նահատակ, ամենահայր, ամենահայ,
Գինու կարասն ուրիշներին, մեզ հերիք է բո մի թասը:

***

Ներսս հացադուլ է հայտարարել հիմա,
Ու սիրադուլ՝ սիրտս:
Եվ ոտներս են միայն, որ չեն հայտարարում
հրենց գործադուլը...

Պարույր Սևակ

- գ) Ես իմ անուշ Հայաստանի արևահամ բառն եմ սիրում,
Մեր հին սագի ողբանվագ, լացակումած լարն եմ սիրում,
Արևանման ծաղիկների ու վարդերի բույրը վառման
Ու նաիրյան աղջիկների հեզաճկուն պարն եմ սիրում:

Եղիշև Չարենց

ԲԱՌԱԿԱԾՄՈՒԹՅՈՒՆ

Բառակազմությունն ուսումնասիրում է լեզվի բառերի կազմության եղանակներն ու օրինաչափությունները:

Բառակազմության նպատակն է բացահայտել, թե ինչ կառուցվածք ունի և ինչ բաղադրիչներից է կազմված բառը. ինչ դեր ունեն և ինչ իմաստ են արտահայտում բառերի բաղադրիչ մասերը:

Բառապաշարի հարստացման երկու միջոց կա. առաջինը օտար լեզուներից կատարվող բառային փոխառություններն են (արտաքին միջոց), իսկ երկրորդը գրական լեզվի տվյալ փուլի բառակազմական տարբեր եղանակների շնորհիվ նոր բառերի ստեղծումն է (ներքին միջոց):

Մեր գրական լեզուն այսօր ունի բառակազմական երեք եղանակ՝ **ածանցում, բառաբարդում և հապավում:**

ԱԾԱՆԳՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԲԱՌԱԿԱԾՄՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ածանցումը բառակազմական այն եղանակն է, որի դեպքում բառահիմքին ավելանում են ածանցներ, և կազմվում են նոր բառեր, ինչպես՝ **տուն – տնակ, տնային, անտուն** և այլն: Ածանցումը՝ որպես բառակազմության գործունե եղանակ, մեծ դեր ունի մեր լեզվի բառապաշարի հարստացման գործում:

Հայերենը հարուստ է բազմաթիվ ածանցներով, որոնք առաջացել են լեզվի զարգացման տարբեր փուլերում տարբեր ուղիներով:

Ածանցների առաջացման առաջին ուղին արմատի իմաստի մթագնումն է: Օրինակ՝ **-ատ** ածանցը ծագել է **հատել** բայից, որը գործածվում է թե՛ առանձին, թե՛ բաղադրյալ բառերում, ինչպես՝ **փայտահատ**: Այս ածանցը հաղորդում է **կտրված, հատված, զուրկ լինելու** իմաստներ, օրինակ՝ **պղչատ, կիսատ, գունատ** և այլն:

Ածանցներ են առաջանում նաև քերականական վերջավորություններից, օրինակ՝ սեռական հոլովի վերջավորությունից՝ **աղ-ի**, ենթակայական դերբայի վերջավորությունից՝ **ծն-ող** և այլն: Կան նաև փոխառյալ ածանցներ, օրինակ՝ **դժ-, -ական, -ուհի** (իրանական լեզուներից), **-իզմ** (եվրոպական լեզուներից) և այլն:

Ածանցներով կազմվում են խոսքի տարբեր մասեր: Ըստ այդմ՝ առանձնացվում են գոյականակերտ, ածականակերտ, մակբայակերտ, մասամբ՝ թվականակերտ և բայակերտ ածանցներ:

Գոյականակերտ են այն ածանցները, որոնք, դրվելով տարբեր հիմքերի վրա, կազմում են գոյականներ:

Գոյականակերտ ածանցները հիմնականում վերջաձանցներ են, ինչպես՝ **-անակ** (*ժամանակ, ցուցանակ*), **-անք** (*կշտամբանք, հարգանք*), **-արք** (*գործարք, լուծարք*), **-իք** (*կեղծիք, չարիք*), **-ուհի** (*տիրուհի, ուսանողուհի*), **-պան** (*ուղտապան, ծիապան*) և այլն:

Ածականակերտ են այն ածանցները, որոնք, դրվելով տարբեր հիմքերի վրա, կազմում են ածականներ, ինչպես՝ **դժ-** (*դժգոհ, դժբախտ*), **ապ-** (*ապերջանիկ, ապաբախտ*), **տ-** (*տգետ, տմարդի*), **-ոտ** (*ժանգոտ, խանդոտ*), **-վետ** (*սիզավետ, ծաղկավետ*), **-լիկ** (*թխլիկ, կարճլիկ*), **-վուն** (*կարմրավուն, կլորավուն*) և այլն:

Թվական անուններից դասական թվականներ են կազմվում **-որորդ, -երորդ** ածանցներով (*երկրորդ, երրորդ, հազարերորդ*), իսկ բաշխական և կոտորակային թվականներ՝ **-ական** ածանցով, ինչպես՝ *երկուական, տասական, զրո ամբողջ հինգ տասնորդական* և այլն:

Մակբայակերտ են այն ածանցները, որոնք, դրվելով տարբեր հիմքերի վրա, կազմում են մակբայներ, օրինակ՝ **-բար, -պես, -որեն, -գին, -ովին, -իվ, -պատիկ** (*միասնաբար, ապօրինաբար, մոտավորապես, ջերմորեն, կարոտագին, հիմնովին, կամովին, խստիվ, մեղմիվ, հնգապատիկ, բազմապատիկ* և այլն):

Բայակերտ ածանցները մյուս խոսքի մասերը կերտող ածանցներից տարբերվում են նրանով, որ միաժամանակ բերականական վերջավորության արժեք ունեն, օրինակ՝ **-ել, -ալ, -անալ** ածանցները բայեր են կազմում այլ խոսքի մասերից (*աշակերտ - աշակերտել, գութ - գթալ, սև - սևանալ*), բայց նաև անորոշ դերբայի վերջավորություններն են: Միաժամանակ բառակազմական և բերականական դեր ունեն նաև մյուս դերբայների վերջավորությունները՝ **-ած, -ող, -իս**:

Ժամանակակից հայերենի բայի կազմության մեջ առկա են նաև **-ան-, -են-, -ն-, -չ-** սոսկածանցները (*զարմանալ, պարծենալ, մտնել, փայլչել* և այլն), **-ացն-, -եցն-, -ցն-** պատճառական ածանցները (*խաղացնել, պարեցնել, թոցնել*), **-ատ-, -ոտ-, -կոտ-, -տ-** բազմապատկական ածանցները (*կտրատել, ջարդոտել, թռչկոտել, կտրտել*) և **-վ-** կրավորական ածանցը (*սպանվել, գանգատվել, հագնվել*): Սրանք բոլորն էլ հիմնականում բերականական դեր ունեն:

Որոշ ածանցներ հանդես են գալիս մեկից ավելի խոսքի մասերի կազմության մեջ: Օրինակ՝ գոյական ու ածական են կազմում հետևյալ ածանցները՝ **-ածո՝ պահածո** և **բրածո**, **-ակ՝ գնդակ** և **գիտակ**, **-ան՝ փական** և **դուրեկան**, **-ացի՝ քաղաքացի** և **բառացի**, **-իչ՝ երգիչ** և **բուժիչ**, **-որդ՝ վարորդ** և **հաջորդ**, **-ուչ՝ տեսուչ** և **վայելուչ**, **-ուն՝ սողուն** և **փայլուն** և այլն:

Ածանցները խմբավորվում են նաև ըստ հիմքի նկատմամբ ունեցած դիրքի: Ըստ այդմ լինում են՝ **նախածանցներ**, **վերջածանցներ**, **միջածանցներ** (ներածանցներ):

Հայերենի նախածանցներից են՝ **ան-**, **անդր-**, **ապ-**, **արտ-**, **բաղ-**, **բաց-**, **գեր-**, **դեր-**, **դժ-**, **ենթ-**, **ընդ-**, **թեր-**, **հակ-**, **համ-**, **մակ-**, **նախ-**, **ներ-**, **չ-**, **ստոր-**, **վեր-**, **տ-**, **տրամ-** և այլն:

Հայերենի վերջածանցներից են՝ **-ակ**, **-ական**, **-ակի**, **-ային**, **-ան**, **-անի**, **-անոց**, **-անք**, **-ավետ**, **-ավոր**, **-ավուն**, **-ատ**, **-արան**, **-արք**, **-ացի**, **-ացու**, **-բան**, **-բար**, **-գին**, **-գործ**, **-եղ**, **-եղեն**, **-ենի**, **-ենք**, **-եստ**, **-եցի**, **-ի**, **-ին**, **-պան**, **-վետ**, **-ցու** և այլն:

Հայերենի միջածանցները բայական ածանցներն են, որոնք դրվում են բայահիմքի և վերջավորության միջև. դրանք են՝ **-ան-**, **-են-**, **-ն-**, **-չ-**, **-ացն-**, **-եցն-**, **-ցն-**, **-ատ-**, **-ոտ-**, **-կոտ-**, **-տ-**, **-վ-**:

ՎԱՐՑՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է ածանցումը:
2. Հիմնականում ի՞նչ ճանապարհով են առաջանում ածանցները:
3. Ի՞նչ խոսքի մասեր են կազմվում ածանցներով:
4. Զանի՞ տեսակի են լինում ածանցներն ըստ դիրքի:

Վարժություն 1: Կազմե՛ք երեքական բառ **-ակ**, **-ային**, **-մունք**, **-եղեն**, **-բար** ածանցներով:

Վարժություն 2: Դո՛ւրս գրեք ածանցավոր բառերը (բացի բայերից) և առանձնացրե՛ք ածանցները: Որոշե՛ք, թե ածանցավոր բառերն ինչ խոսքի մասի են պատկանում:

Չանգլի ծորում Կոնդի դեմ դիմաց՝ գետի աջ ափին, հսկա ուղտի պես չոքած բլուրը կոչվում է Ծիծեռնակաբերդ: Այստեղ նպատակային պեղումներ դեռ չեն կատարվել, բայց դեպի խորածորը նայող մասում

մինչև վերջերս էլ երևում էին կիկլոպյան հսկա քարերով կառուցված բերդի պարիսպների մնացորդները: Այստեղ նոր կառույցների շինարարության ժամանակ հայտնաբերվել են խեցեղեն ամաններ, նետի սլաքներ: Ենթադրում են, թե ժամանակին Ծիծեռնակաբերդը գոյություն է ունեցել որպես պաշտպանական կառույց, քանի որ ամուր դիրք ունի, իսկ արևելյան մասում Չանգվի խոր ձորն է՝ թեք լանջերով ու դժվարամատույց: Պատմաբանների կարծիքով Ծիծեռնակաբերդը ամրոց-բնակավայր է եղել և գոյություն է ունեցել երկար տարիներ: Շատ լեգենդներ են կապված այս բլրի հետ: «Լումա» անսագրում 1906թ. բժիշկ Լևոն Տիգրանյանը տպագրել է ժամանակին լսած մի ավանդություն: Բլրի վրա դարեր առաջ մի հզոր բերդ է եղել, որը սիրո դիցուհու՝ Աստղիկի անունով կոչվել է Աստղկաբերդ: Ավանդությունը պատմում է նաև, որ բերդը ունեցել է մի բարձր աշտարակ, որտեղ բույն էին դրել ծիծեռնակները՝ դիցուհու սուրհանդակները: Եվ այդ իսկ պատճառով հին անունը մոռացվել է և դարձել Ծիծեռնակաբերդ: Մի ուրիշ ավանդություն վկայում է, որ բերդում շրջապատված Սմբատ իշխանը, երբ տեսնում է, որ թշնամուն այլևս դիմադրել չի կարող, աստծուն խնդրում է ներսում պատսպարված ժողովրդին ծիծեռնակ դարձնել: Աստված կատարում է նրա խնդրանքը: Մարդիկ ծիծեռնակներ են դառնում և ազատվում: Ինքը՝ Սմբատ իշխանը, նստում է իր ձին ու թափով թռչում դեպի հանդիպակաց ափը: Ձիու սմբակը խփվում է մի ժայռակտորի: Մինչև օրս էլ Չանգվի ձախ ափին փռված այգիներում մնում է այդ ժայռակտորը՝ վրան սմբակի հետքը:

Էդուարդ Ավագյան

Վարժություն 3: Յուրաքանչյուր սյունակից ընտրելով մեկական նախածանց և արմատ՝ կազմե՛ք վեց նախածանցավոր բառ:

դժ	աղեղնածև
տ	լուսամփոփ
արտ(ա)	շրջադարձ
նախ(ա)	բախտախնդիր
ներ	ճաշկերույթ
անդր(ա)	սահմանակից

ξ	ուղղագիծ
տրամ(ա)	բայածանց
բաղ(ա)	թունավոր
մակ	բարեբախտ
ապ(ա)	ցածրածայն
հակ(ա)	ինքնակամ

ստոր(ա)	լուսարձակ
ենթ(ա)	ինքնամիտփ
մակ	հայրենադարձ
ընդ	ազգանուն
անդր(ա)	բարշակ
ներ	վարպետորեն

գեր(ա)	խեղդամահ
ց	ձեռնաշղթա
առ	արքայական
փոխ	կարողություն
ապ	կշռաբար
տ	երախտապարտ

թեր	պահանջատեր
դժ	հանրահայտ
նախ(ա)	խնդրագիրք
ց	ուսումնարան
բաց(ա)	հորեղբայր
գեր	կամավոր

Վարժություն 4: Յուրաքանչյուր սյունակից ընտրելով մեկական արմատ և վերջածանց՝ կազմե՛ք վեց վերջածանցավոր բառ:

բաղաբանայր	որդ
ուղեկից	արան
սիգաճեմ	ոն
հոգեհմա	եղեն
բարեգործ	ային
ոսկեպատ	իջ

մտազբաղ	եղ
արքայանիստ	ու
դառնահամ	եղեն
սրալեզու	մունք
ազդեցիկ	արան
հրացան	անի

ուժասպառ	ուհի
երկաթագործ	ում
լողափ	ե
Նաիրյան	գին
հիմնահարց	որդ
լավատես	ություն

բալագուն	յա
հերոսական	անք
լուսամուտ	ենի
թիթեղածածկ	(ա)բար
հոգևատանջ	ք
ջրասույգ	ակ

մշտադավար	ոց
ամրակ	(ա)վետ
գովասանք	(ա)պես
անուշաբույր	եստ
աղակալում	ակի
թեթևասահ	ի

Վարժություն 5: Գտե՛ք, թե յուրաքանչյուր շարքի որ բառում կա տողասկզբում նշված նախածանցը:

1. *ան-* – անագ, անագորույն, անծավ, անմիտ
2. *ան-* – անկյուն, անգղ, անհաշտ, անձնական
3. *ան-* – անձրև, անձև, անուն, անուրջ
4. *ան-* – անջատ, անոթ, անող, անօդ
5. *ապ-* – ապականել, ապակի, ապահով, ապարախտ
6. *ապ-* – ապառաժ, ապաստան, ապարանջան, ապերջանիկ
7. *ապ-* – ապուխտ, ապարդյուն, ապուր, ապստամբ

8. դժ - դժվար, դժխեմ, դժգոհ, դժոխք
9. տ- - տոմար, տամուկ, տկար, տրտում
10. չ- - չքնաղ, չմուշկ, չամիչ, չկամ

Վարժություն 6: Յուրաքանչյուր տողում եղած բառերից ընտրված համապատասխան արմատով և տողասկզբի ածանցով կազմե՛ք մեկական բառ (առանց երկրորդ ածանցի):

1. *-ություն* - անհոգի, անկայուն, հասուն, լիաբերան
2. *-իչ* - մասուր, ինքնուսույց, մարգպան, գրախանութ
3. *-ուկ* - բամբակե, ճնճղապաշար, անգիր, գոմեշ
4. *-ոտ* - գայրանալ, մտացածին, մաքրակար, թխպամած
5. *-իկ* - անմարդկային, շողարձակում, մագիլ, երթուղային
6. *-ային* - ազնվացեղ, թաղար, առաջնորդ, աղբյուր
7. *-ակի* - բեռնակիր, ինքնատե, խճուղի, մասնաբաժին
8. *-գին* - քաղաքագլուխ, անալի, ջերմաչափ, թանկարժեք
9. *-ուն* - քարաղ, թթվասեր, ինքնաթիռ, շրջայց
10. *-ացի* - չնչին, տեղաբնակ, իրավագետ, վարսավիր
11. *-ակ* - հնակարկատ, հնադար, ջրհորդան, մեղրածոր
12. *-ական* - իրավաբանություն, անգոյություն, խճուղի, տարրորոշել
13. *-իք* - իրիցկին, քարաղ, արժան, չարածճի
14. *-եղ* - բարձրագույն, ծայնասկավառակ, համանուն, ասացվածք
15. *-որդ* - տեսաերիզ, միջնաբերդ, առաջնային, վարչական

Վարժություն 7: Զաղաք, ժողովուրդ, գիր, լեռ, տեղ, խորհուրդ, դաս, ազգ բառերով և *-ային*, *-ական* ածանցներով կազմե՛ք բառեր և որոշե՛ք, թե ստեղծված բառերը իմաստային ինչ տարբերություններ ունեն:

Վարժություն 8: Գտե՛ք, թե յուրաքանչյուր շարքի որ բառում կա տողասկզբում նշված վերջածանցը:

1. *-յակ* - կղզյակ, որդյակ, պատանյակ, շաբաթօրյակ
2. *-ան* - դաժան, սեղան, շարան, գերան
3. *-գին* - թանկագին, փրկագին, սակագին, ջերմագին
4. *-ուն* - ազգանուն, ծորուն, գարուն, դեղատուն
5. *-ույն* - դարչնագույն, վարդագույն, ոսկեգույն, հնագույն
6. *-ակ* - դանակ, դիտակ, նամակ, հասարակ
7. *-ոն* - մրահոն, կանոն, կիտրոն, ջարդոն

8. *-ուտ* – ճահճուտ, կարկուտ, արծվաճուտ, իրիկսամուտ
9. *-ատ* – գթառատ, գորգապատ, վաստակաշատ, գունատ
10. *-ուկ* – դաշտամուկ, գաղտնածածուկ, շուտասելուկ, սնդուկ

ԲԱՌԱՔԱՐԴՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԲԱՌԱԿԱՆՍՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Բառաբարդումը արմատների կամ առանձին բառերի միացումով նոր բառեր կազմելու եղանակն է: Օրինակ՝ **գիր** և **տախտակ** բառերը, ա հոդակապով կապակցվելով իրար, կազմում են **գրատախտակ** բարդ բառը: Իսկ **լաց** և **լինել** բառերն էլ, իմաստային ամբողջություն դառնալով, կազմում են **լաց լինել** բառը, թեև գրությամբ չեն միանում իրար: Այսինքն՝ բարդ բառերի բաղադրիչները միասնաբար մեկ բառի իմաստ են արտահայտում, սակայն կարող են գրվել և՛ միասին, և՛ առանձին: Ըստ դրա՝ բարդ բառերը լինում են **համադրական** և **հարադրական** (վերլուծական):

Համադրական բարդություններում բաղադրիչները կարող են և՛ հոդակապով կապակցվել, և՛ առանց հոդակապի: Օրինակ՝ *տանտեր, տանտիկին, այսօր, ձկնորս* բարդությունների բաղադրիչները իրար են միացել առանց հոդակապի, իսկ *գրասեղան, մեծամիտ, լրագիր, ժայռապատկեր* բառերի բաղադրիչները կապակցվել են *ա* հոդակապով: Ինչպես տեսնում ենք, բառաբարդման ժամանակ արմատները կարող են հնչյունափոխվել, օրինակ՝ **գիր-գրատախտակ** (*ի*-ն դարձել է *ը*), **տուն-տնամերձ** (*ու*-ն դարձել է *ը*), **ծան(ը)ր-ծանրամարտ** (գաղտնավանկի *ը*-ն սղվել է) և այլն: Եթե հոդակապը հաջորդում է *ի* ձայնավորին, ապա դարձյալ տեղի է ունենում հնչյունափոխություն, օրինակ՝ **այգի+ա+պան=այգեպան**: Այսինքն՝ **այգեպան** բառում էլ հոդակապ կա, որը հնչյունափոխված է: Միավանկ **ծի, մի, լի, դի, թի** բաղադրիչների *ի*-ն հոդակապից առաջ չի հնչյունափոխվում, օրինակ՝ *ծիաբեռ, միաշարք, լիասիրտ, դիաթավալ, թիավարել* և այլն:

Համադրական բարդությունների բաղադրիչները կարող են կապակցվել նաև **ու**-ով, **և**-ով, օրինակ՝ *անցուդարձ, արդուզարդ, առևտուր, ելևեջ* և այլն:

Հարադրական (վերլուծական) բարդությունների բաղադրիչները, ինչպես ասվեց, գրվում են առանձին:

ՀԱՐՅԵՐ ԵՎ ՎԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է բառաբարդումը:
2. Ինչպե՞ս կարող են գրվել բարդության բաղադրիչները:
3. Ինչպիսի՞ն են լինում բարդությունները:
4. Ինչպե՞ս են կապակցվում համադրական բարդության բաղադրիչները:

Վարժություն 9: Դեմ դիմաց գրված բառերից ընտրելով մեկական արմատ՝ կազմե՛ք վեց բարդ բառ:

խճուղի	մայրական
վիշապագորգ	երկաթուղի
մեծամիտ	տառացի
գևորդ	փրկօղակ
կապտականաչ	Նախշազարդ
Նկարակալ	լուսամուտ

հյութալի	մրգատու
բարարծիվ	կոփածո
ձգձգել	Նետահար
գնած	փրկություն
ծովեզր	զարդարուն
տնամերձ	դեղահաք

խաղավարտ	դաշտամուկ
թռիչքուղի	ինքնուս
ամփոփիչ	լուսամուտ
խառնակիչ	մաքրաջուր
որսորդ	շնածուկ
վերջնագիր	զոհասեղան

այստեղ	չափաբաժին
բաղցրահամ	հնչյունական
ծովառյուծ	ափհանում
ստվարաթուղթ	դրամանենգ
արվեստանոց	գեղեցկություն
ձիասայլ	գետափ

դեղատուն
մանկական
բարեկիրթ
արծաթագույն
ծեռագիր
ծաղկեփունջ

մերձավոր
հրաշալիք
գազօջախ
ծուլածո
տախտակամած
արևագօծ

Վարժություն 10: Յուրաքանչյուր շարքում գտե՛ք այն բառը, որը կազմված է միայն երկու արմատից:

1. միջնաբերդ, ինդրագիրք, ջրհոր, խաչմերուկ
2. ազդօրինակ, վիպասան, տանուտեր, տանտեր
3. գազայրիչ, թիկնաթոռ, խճանկար, շաքաթօրյակ
4. լեռնաշխարհ, առողջարան, մայրաքաղաքային, գրապահարան
5. բերքառատ, փորձանոթ, անհեռատես, ծխածածկույթ
6. սփյուռքահայ, վերավաճառք, լուսամփոփ, ծովեզրյա
7. այլմոլորակային, համազգային, ժամանակացույց, շաքարավազ
8. երգչախումբ, լուսանկարիչ, ակնթարթ, բյուրեղապակյա
9. ճարտասան, բազմազգ, ասֆալտապատում, լեռնադահուկորդ
10. նույնանուն, հոմանիշ, հականիշ, համանուն

Վարժություն 11: Յուրաքանչյուր շարքում գտե՛ք այն բառը, որում հողակապ չկա:

1. գրասեղան, ծաղկաման, պատվասեր, արագավազ
2. ցլամարտ, ձյունապատ, լայնարձակ, սրտամոտ
3. տարեդարձ, պարեղանակ, փոշեհատիկ, գինետուն
4. բեռնատար, սրճաղաց, հողածին, ինքնաթիռ
5. քչախոս, ելակետ, սալաքար, հորդառատ
6. արձակագիր, աշխատավարձ, մեծարժեք, տպագիր
7. լուսամուտ, գրատախտակ, գծագիր, ազգատյաց
8. վազանց, մշտադալար, երանգապնակ, սակագին
9. մեծամիտ, եզրագիծ, գովազդ, տնամերձ
10. եսասեր, սրտամոտ, եռակողմ, բազմազգ

Վարժություն 12: Գրե՛ք տասը բառ, որոնցում հողակապը հնչյունափոխված լինի:

Վարժություն 13: Յուրաքանչյուր շարքում գտե՛ք այն բառը, որի առաջին արմատը հնչունափոխված է:

1. ջրամբար, խոզապուխտ, հացաբույս, գահընկեց
2. շաքարեղեգ, ծառուղի, լուսամուտ, կարճամիտ
3. մայրուղի, հացատուն, հորդաբուխ, խճանկար
4. ժամանց, հարցարկը, ծանրամարտ, ծովախորշ
5. քաղցրահունչ, լայներիզ, գետափ, մայրաքաղաք
6. սարահարթ, գունանյութ, երկաթուղի, նկարակալ
7. ծովափ, նավավար, փորձանոթ, սրտացավ
8. անցագիր, ծաղկաշղթա, մարդասեր, տերևաթափ
9. հուզառատ, լիառատ, հորդառատ, ձյունառատ
10. արծաթագույն, մանուշակագույն, նարնջագույն, հողագույն

ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԲԱՌՍԿԱՅՍՈՒԹՅԱՆ ԵՂՆՆԱԿ

Հարադրական բարդ բառերը կարող են կազմվել միևնույն բառի (արմատի) կրկնությամբ: Օրինակ՝ *մեծ-մեծ, փունջ-փունջ, արագ-արագ, տաք-տաք* բառերը կազմված են միևնույն բառի կրկնությամբ: Միևնույն բառի կամ արմատի կրկնությամբ կազմված հարադրական բարդությունները կոչվում են **կրկնավոր**:

Կրկնության միջոցով հիմնականում կազմվում են ածականներ, մակբայներ, թվականներ, ձայնարկություններ, նաև դերանուններ: Ընդ որում, կրկնվող բառը կարող է պատկանել ուրիշ խոսքի մասի, իսկ նրանից կազմված բառը՝ ուրիշ: Օրինակ՝ *խումբ-խումբ, տեսակ-տեսակ, շերտ-շերտ, հրեն-հրեն* ածականներն ու մակբայները կազմված են գոյականի ու դերանվան կրկնությամբ: Սակայն ածականներ ու մակբայներ, որոշ դերանուններ կազմվում են նաև հենց ածականների, մակբայների ու դերանունների կրկնությամբ, օրինակ՝ *սուր-սուր, հին-հին, արագ-արագ, ինչ-ինչ* և այլն:

Թվականների ու ձայնարկությունների կրկնությամբ մեծ մասամբ կազմվում են թվականներ ու ձայնարկություններ, ինչպես՝ *երեք-երեք, հինգ-հինգ, հե՛յ-հե՛յ, վա՛յ-վա՛յ* և այլն: Սակայն կարող են կազմվել նաև այլ խոսքի մասեր, օրինակ՝ թվականի կրկնությամբ կազմված *հազար-հազար* բառը ածական է:

Կրկնությունը շեշտում, սաստկացնում է իմաստը, նաև հաղորդում բազմակիության ընդհանուր գաղափար: Այդ պատճառով էլ այն գոյականները, որոնք կրկնավոր բարդությամբ արտահայտված որոշիչ լրա-

ցում են ստանում, հիմնականում դրվում են հոգևակի թվով, օրինակ՝ *Խանութում շարված էին տաք-տաք հացեր*։ **Փունջ-փունջ աղջիկներ** սարերը ելան՝ *Վիճակ հանելու աշխույժ երգերով* (Յ. Թումանյան)։ **Վարդը ունի սուր-սուր փշեր** և այլն։

Կրկնավոր բարդությունների բաղադրիչներից մեկը կարող է հնչյունափոխված լինել, օրինակ՝ *պարապ-սարապ, մանր-մունր, աման-չաման, ակաս-պակաս*, ինչպես նաև՝ *կաս-կարմիր, լեփ-լեցուն, սեփ-սև, միս-մենակ, շիփ-շիտակ, ճեփ-ճերմակ* և այլն։

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ո՞ր բարդություններն են կոչվում կրկնավոր։
2. Հիմնականում ի՞նչ խոսքի մասեր են կազմվում կրկնավորների միջոցով։
3. Ո՞ր թվով են դրվում կրկնավոր բարդությամբ արտահայտված որոշիչ լրացում ունեցող գոյականները։

Վարժություն 14: Տրված բառերով կազմե՛ք կրկնավոր բարդություններ՝ բառերն անհրաժեշտության դեպքում հնչյունափոխելով։

Մեծ, հին, աման, քանի, պարապ, շուտ, օղակ, երամ, ծույլ, փալաս։

Վարժություն 15: Նախորդ վարժության պահանջով կազմված կրկնավորները գործածե՛ք նախադասություններում։

Վարժություն 16: Գտե՛ք, թե տրված կրկնավորների որ բաղադրիչն է հնչյունափոխված։

Մանր-մունր, պարապ-սարապ, բարակ-մարակ, աման-չաման, սուտ-մուտ, քիչ-միչ, թելիկ-մելիկ, փոքր-մոքր, ավալ-թավալ, ակաս-պակաս։

ՀԱՐՍԴՐՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԲԱՌՍԿԱՅՍՈՒԹՅԱՆ ԵԳՍԵՍԿ

Բարդ բառերի բաղադրիչները, ինչպես ասվել է, կարող են առանձին գրվել, սակայն դրանք միասնաբար մեկ իմաստ են արտահայտում և այդ պատճառով էլ մեկ բառի արժեք ունեն։ Օրինակ՝ *ծափ տալ* նշանակում է *ծափահարել, պատասխան տալ՝ պատասխանել, կռիվ անել՝ կռվել, լաց լինել՝ լալ, թույլ տալ՝ թույլատրել* և այլն։ Բառակազմության այս եղանակը կոչվում է **հարադրում**։ Հարադրել նշանակում է կողք կողքի դնել։ Հարադիր են այն բարդությունները, որոնց բաղադրիչները գրվում

են առանձին, սակայն միասնաբար արտահայտում են մեկ իմաստ: Հարադրությունները լինում են **անվանական** և **բայական**: Անվանական հարադրությունները կազմվում են գոյականից, ածականից, թվականից, դերանունից և մակբայից, օրինակ՝ *ամառ-ձմեռ, աջ-ձախ, հինգ-վեց, այստեղ-այնտեղ, հեռու-մոտիկ*, ընդ որում երկու բաղադրիչն էլ պատկանում են միևնույն խոսքի մասին: Բայական հարադրությունները կազմվում են այլ խոսքի մասերից ու բայերից կամ էլ միայն բայերից, օրինակ՝ *ձեռք բերել, զինաթափ անել, սկիզբ առնել, դուրս բերել* բառերը կազմված են այլ խոսքի մասերից ու բայերից, իսկ *թողնել-փախչել, գնալ-գալ, երգել-պարել, չափել-ձևել, ծել-ծաղկել* հարադրությունները կազմված են միայն բայերից:

Այսպիսով՝ բարդ բառերը լինում են **համադրական** և **հարադրական (վերլուծական)**: Համադրական բարդությունները լինում են **հոդակապով** և **անհոդակապ**, իսկ վերլուծականները լինում են **կրկնավոր** և **հարադրավոր**:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է հարադրումը:
2. Ի՞նչ տեսակների են լինում հարադրությունները:
3. Ի՞նչ առանձնահատկություններ ունեն անվանական հարադրությունները:
4. Ինչպե՞ս են կազմվում բայական հարադրությունները:
5. Ի՞նչ տեսակների են լինում բարդ բառերը:

Վարժություն 17: Յուրաքանչյուր սյունակից ընտրելով մեկական բառ՝ կազմե՛ք տասը հարադրություն:

ամառ	տալ
տուն	ձմեռ
գիշեր	առնել
լավ	գալ
թև	թանգարան
լաց	թռչել
ներս	լինել
վեր	ցերեկ
մոտ	վատ
ծայն	ընկնել

Վարժություն 18: Առանձին սյունակներով դ՛րս գրեք անվանական և բայական հարադրությունները:

Մեքենան կանգ առավ աղբյուր-հուշարձանի մոտ: Ուղևորները իջան մեքենայից՝ փոքր-ինչ շունչ քաշելու և նախաճաշելու: Հուշաբարի վերևում քանդակված էին նետ-աղեղով, զենք-գրահով մարդիկ, իսկ ներքևում մետաղյա փայլուն խողովակն էր, որից ջուրը քթքոցով լցվում էր բարե թասի մեջ: Քիչ հեռու՝ ծառերի մոտ, երկաթե սեղան-ստարան կար: Ուղևորները բաց արին իրենց ուղեբեռը, հանեցին հաց-պանիր, բանջարեղեն և նստելով ծառերի տակ՝ սկսեցին նախաճաշել ու դիտել շուրջը: Հեռվում անթիվ-անհամար բլուրներ էին, իսկ ավելի մոտ՝ այգիներ էին ու արտեր, որոնցում ութ-ինը մարդ էր աշխատում: Մոտակա ծառերի վրա կարմրին էին տալիս մրգերը: Շուտով մի բեռնատար կանգնեց արտերի մոտ, և մի մարդ, մեքենայից իջնելով, մոտեցավ աշխատողներին: Աղբյուրի մոտից չէին լսվում նրանց գոռում-գոցյունները, բայց ձեռքերի շարժումներից երևում էր, որ եկողը ցույց է տալիս հեռվում երևացող գյուղը ու ինչ-որ բան բացատրում, իսկ մյուսներն առարկում են: Վերջապես նրանք համաձայնեցին, ու բոլորը միասին բարձրացան բեռնատարի թափքը: Մեքենան ծուխ արձակելով շարժվեց: Աղբյուրի մոտ նախաճաշողներն էլ վեր կացան, հավաքեցին ուտելիքները և վայելելով սառնորակ ջուրը՝ ճանապարհ ընկան:

Արտաշես Սարգսյան

ՀԱՊԱՎՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԲԱՌՍԿԱՅՍՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿ

Ածանցումից և բառաբարդումից բացի՝ բառակազմության եղանակ է նաև հապավումը: Հապավումներ են կոչվում այն բարդությունները, որոնք կազմված են կրճատված բաղադրիչների միացմամբ: Օրինակ՝ *Հայաստանի Հանրապետություն* – ՀՀ, *դասարանի ղեկավար* – *դասղեկ* և այլն: Հապավումները կազմվում են տեղ և ժամանակ ինայելու նպատակով: *Դեռևս* հնուց հայերենում եղել են կրճատ գրության տարբեր ձևեր, օրինակ՝ *ԱԾ* – *Աստված*, *ՅՍ* – *Յիսուս*, *ՍԲ* – *սուրբ* և այլն: Հետագայում կրճատ գրության ձևերն ավելի ու ավելի են տարածվել, ավելի ուշ՝ կանոնավորվել, և դրանց հիման վրա առաջացել են համառոտագրություններն ու հապավումները:

Ժամանակակից հայերենում հապավումները լինում են երեք տեսակի՝ **տառային, վանկային (կամ բառամասային), խառը**:

Տառային հապավումները կազմվում են հապավվող կապակցության բաղադրիչ բառերի սկզբնատառերից, օրինակ՝ *Միավորված ազգերի կազմակերպություն* – *ՄԱԿ*, *Երևանի պետական համալսարան* – *ԵՊՀ* և այլն:

Վանկային (կամ **բառամասային**) հապավումները կազմվում են հապավվող կապակցության բաղադրիչ բառերի առաջին վանկերից կամ մասերից, օրինակ՝ *աշխատանքի ղեկավար* – *աշխղեկ*, *ուսումնական մասի վարիչ* – *ուսմասվար*, *զինվորական կոմիսար* – *զինկոմ* և այլն:

Խառը հապավումները կազմվում են հապավվող կապակցության թե՛ սկզբնատառերով, թե՛ վանկերով ու մասերով, թե՛ ամբողջական բառերով, օրինակ՝ *խնայողական դրամարկղ* – *խնայդրամարկղ*, *շինարարական հրապարակ* – *շինհրապարակ*, *տեխնիկական բաժին* – *տեխբաժին*, *Տաթևի հիդրոէլեկտրակայան* – *Տաթևհէլ* և այլն: Երբեմն տառային հապավումների վերջին բաղադրիչը մնում է ամբողջական և գրվում է առանձին, օրինակ՝ կրթության և գիտության նախարարությունը կարելի է հապավել *ԿԳՆ* կամ *ԿԳ* նախարարություն:

Տառային հապավումները հիմնականում գրվում են մեծատառով՝ բացի մի քանիսից, օրինակ՝ *բուհ*, *հէլ*, *ջէլ*, *ատկ* և այլն: Հապավված բաղադրիչներից հետո կետ չի դրվում:

Եթե մեծատառերով գրվող տառային հապավումը քերականորեն փոփոխվում է, ապա գծիկով նրան է կցվում համապատասխան վերջավորությունը, օրինակ՝ *ԵՊՀ-ում*, *ՀՀ-ից* և այլն:

Տառային հապավումները չեն տողադարձվում:

Հապավմամբ կազմվում են միայն գոյականներ, սակայն նրանցից կարող են կազմվել այլ խոսքի մասեր, օրինակ՝ *բուհ* – *բուհական*, *դասղեկ* – *դասղեկական* և այլն:

Կան նաև օտար լեզուներից փոխառյալ հապավումներ, որոնք հայերենի համար ըստ էության հապավումներ չեն, քանի որ կազմվել են այլ լեզուներում, և հայերենը փոխառել է հապավական պատրաստի կազմությունները: Դրանց գրությունը փաստորեն այդ բառերի հայերեն տառադարձություն է, օրինակ՝ *ՅՈՒՆԵՍԿՕ* – *United Nations Educational Scientific and Cultural Organization* (*Միավորված ազգերի՝ կրթության, գիտության և մշակույթի կազմակերպություն*), *ՆԱՏՕ* – *North Atlantic Treaty Organization* (*Հյուսիսատլանտյան դաշինքի կազմակերպություն*) և այլն:

Այլ լեզուների տառանուններից կազմված հատուկ գոյականների յուրաքանչյուր տառանվան առաջին տառը հայերենում գրվում է մեծատառ, օրինակ՝ *BBC* – *ԲԻԲԻՍԻ*, *CNN* – *ՍԻԵՆԵՆ* և այլն:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ի՞նչ է հապավումը:
2. Ի՞նչ տեսակներ ունի հապավումը:
3. Ինչպե՞ս են գրվում տառային հապավումները:

Վարժություն 19: Տրված կապակցությունները վերածե՛ք հապավումների:

Շինարարական վարչություն, աշխատանքային օր, դասարանի ղեկավար, աշխատանքի ղեկավար, Հայաստանի Հանրապետություն, ինայողական դրամարկդ, գիտությունների ակադեմիա, Ռուսաստանի Դաշնություն, բարձրագույն ուսումնական հաստատություն, ուսումնական մասի վարիչ, արտաքին գործերի նախարարություն:

Մեծերը՝ հայոց լեզվի մասին

Մայրենի լեզուն մարդու հետ է միշտ և նույնիսկ, երբ մարդ բոլորովին մեռնակ է:

Լևոն Շանթ

***

Ձեր հնամենի լեզուն ես չգիտեմ, բայց սիրում եմ այն: Դրա մեջ Արևելքն եմ զգում, դարերն եմ նշմարում այնտեղ, տեսնում եմ անցյալի խորհրդավոր նշույլի շողարձակումը: Ինձ համար պարծանք է հայերեն թարգմանվելը:

Վիկտոր Հյուգո

(«Թշվառներ» վեպի

թարգմանության առիթով)

ԲԱՌԱՐԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

*Բառարանը տիեզերք է՝ այբբենական կարգով:
Բառարանը գիրք է՝ բառիս ամենալայն իմաստով:
Մյուս բոլոր գրքերը զետեղված են բառարանի մեջ.
Բանը միայն այդ գրքերը նրանից դուրս կորզելն է:
Վոլունք (Ֆրանսիացի գրող, փիլիսոփա)*

Բառարանագրությունը բառագիտության մի առանձին բաժինն է, որն ուսումնասիրում է բառարանների տեսակները, ինչպես նաև բառարան կազմելու կանոնները: Բառարանագրությունը սերտորեն առնչվում է լեզվաբանության մի շարք բաժինների՝ բառագիտությանը, իմաստաբանությանը, ստուգաբանությանը, ոճագիտությանը: Բառարանի նպատակը կոնկրետ բառի նկարագրությունն է, նրա իմաստային և ձևային տարբեր հատկանիշների վերհանումը: Այդ առումով խիստ կարևոր է իմաստաբանության դերը: Բառարանագիրը պետք է ճշգրիտ բացատրի տասնյակ հազարավոր բառերի արտահայտած իմաստները, դրանց նրբերանգները, ցույց տա բառիմաստի կրած փոփոխությունները, մեկ կամ մի քանի լեզուներում դրանց համապատասխանությունները:

Բառարանագրությունը սերտորեն առնչվում է նաև ստուգաբանությանը, երբ անհրաժեշտություն է առաջանում բացատրելու այս կամ այն բառի ծագումը, կապը ցեղակից լեզուների հետ կամ դրանց փոխադարձ առնչությունները, իսկ երբեմն էլ հարկ է լինում բացատրել բառի կազմի մեջ մտնող բաղադրիչները, բացահայտել դրանց կապը բառի ընդհանուր իմաստի հետ:

Բառերի ոճական առանձնահատկությունների նշումը ևս բառի բնութագրերից է: Դրանք նպաստում են բառերի ճիշտ և տեղին գործածությանը, պատկերացում են տալիս դրանց կիրառության ոլորտների, հուզաարտահայտչական երանգավորման մասին, ինչպես օրինակ՝ **գավառական, ժողովրդախոսակցական, գրքային, հնացած, զոռեկաբանություն, արևմտահայերեն** և այլն:

ՀԱՐՅԵՐ

1. Ի՞նչ է ուսումնասիրում բառարանագրությունը:
2. Լեզվի ո՞ր բաժիններին է առնչվում բառարանագրությունը:

ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Ընդհանուր առմամբ բառարանները բաժանվում են երկու մեծ խմբի՝ **հանրագիտական և բանասիրական (լեզվաբանական):** **Հանրագիտական** բառարաններում տրվում են գիտական և գիտահանրամատչելի տեղեկություններ բառի նշանակած առարկայի, երևույթի մասին, իսկ **լեզվաբանական** բառարանում բառը ներկայացվում է որպես **լեզվական միավոր**, տրվում են բառերի իմաստները կամ դրանց համապատասխանությունները այլ լեզուներում և այլն: Օրինակ, **արջ**-ը հանրագիտական բառարանում կմեկնաբանվի որպես կաթնասուն կենդանի՝ իր հատկանիշներով, իսկ **լեզվաբանական** բառարաններում կբնորոշվի որպես բառ՝ իր ուղղակի և փոխաբերական իմաստներով, հոմանիշներով, ուղղագրությամբ և այլն՝ պայմանավորված բառարանի տեսակով:

ՀՍԵՐԱԳԻՏԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

Այս տիպի բառարաններն այլ կերպ անվանվում են **Նաև հանրագիտարան (ենցիկլոպեդիա):** Դրանք պարունակում են անհրաժեշտ գիտելիքներ շրջապատող աշխարհի ու բնության, հասարակական կյանքի, գիտության ու մշակույթի, տնտեսության, տեխնիկայի ու սպորտի, ինչպես նաև նշանավոր մարդկանց մասին: Հանրագիտական բառարանում հակիրճ ներկայացվում է մարդկային գիտելիքների առկա վիճակը այն բնագավառների վերաբերյալ, որոնք ընդգրկված են բառացանկերում:

Հանրագիտական բառարանները լինում են համընդհանուր և մասնաճյուղային: Համընդհանուր հանրագիտական բառարանների հայտնի նմուշներ են անգլիական «Բրիտանիկան», ֆրանսիական «Լառուսը» և «Ռոբերը», «Խորհրդային մեծ հանրագիտարանը» և այլն: Համընդհանուր հանրագիտական բառարան են նաև 12-հատորանոց «Հայկական սովետական հանրագիտարանը», «ԻՆՆԷ Ե, ՈՒՎ Ե» բառարանը, «Դպրոցական մեծ հանրագիտարանը»:

Մասնաճյուղային առանձին հանրագիտարաններից են «Բժշկական հանրագիտարանը», «Փիլիսոփայական բառարանը», Հր. Աճառյանի «Հայոց անձնանունների բառարանը»,

Հայկական սովետական հանրագիտարանը 12 հատորով

Է. Ջրբաշյանի և Յ. Մախչանյանի «Գրականագիտական տերմինների բառարանը», Յ. Պետրոսյանի «Չայերենագիտական բառարանը» և այլն:

Չանրագիտական բառարանի կազմումը և հրատարակումը շատ բարդ և աշխատատար գործ է և վկայում է տվյալ ժողովրդի մտավոր ներուժի և գրատպության բարձր մակարդակի մասին:

Չայերեն հանրագիտական բառարաններ կազմելու փորձեր արվել են դեռևս 18-րդ դարից սկսած, սակայն, ցավոք, դրանք կիսավարտ հրատարակություններ են: Դրանցից կարելի է հիշատակել Յ. Առաքելյանի «Չանրագիտական բառարանը» (1915, Թիֆլիս), որի միայն առաջին հատորն է լույս տեսել, Մ. Պոտուրյանի «Չայ հանրագիտարանը» (1938, Բուխարեստ), ինչպես նաև մի քանի այլ մասնաճյուղային բառարաններ:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԿԱՍ ԼԵՉՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

Բառարանների այս տեսակում տրվում են բառերի ու դարձվածքների բացատրությունները, տարբեր լեզուներում դրանց իմաստային համապատասխանությունը, ուղղագրությունը, ուղղախոսությունը և այլն:

Բանասիրական բառարանները լինում են բացատրական, թարգմանական, հոմանիշների, հականիշների, համանունների, դարձվածաբանական, ուղղագրական, ստուգաբանական, օտար բառերի, տեղանունների և այլ տեսակների: Բացատրական բառարաններում բացատրվում են լեզվի մեկ կամ մի քանի շրջանի մեջ մտնող բառերը: Իմաստները առավել ցայտուն ցուցադրելու համար հաճախ քերվում են բնագրային օրինակներ, ինչպես նաև քերականական ու ոճական նշումներ: Կան նաև օտար բառերի բացատրական բառարաններ, որոնցում ներկայացվում են գրական, երբեմն նաև խոսակցական լեզվում գործածվող օտար բառերի բացատրությունները:

Ստուգաբանական բառարաններում տրվում են բառերի ծագումը, նրանց առնչակցությունը ցեղակից ու ոչ ցեղակից այլ լեզուների հետ: Չայտնի է Յ. Աճառյանի «Չայերեն արմատական բառարանը»:

Տեղանունների բառարաններում ներկայացվում են աշխարհագրական տեղանունները, դրանց տարբերակները, երբեմն էլ՝ ստուգաբանությունները, նշվում են այդ անունով կոչվող վայրերը:

Ըստ բառերի ձևախմբատային դասակարգման կազմվում են հոմանիշների, հականիշների, համանունների բառարաններ:

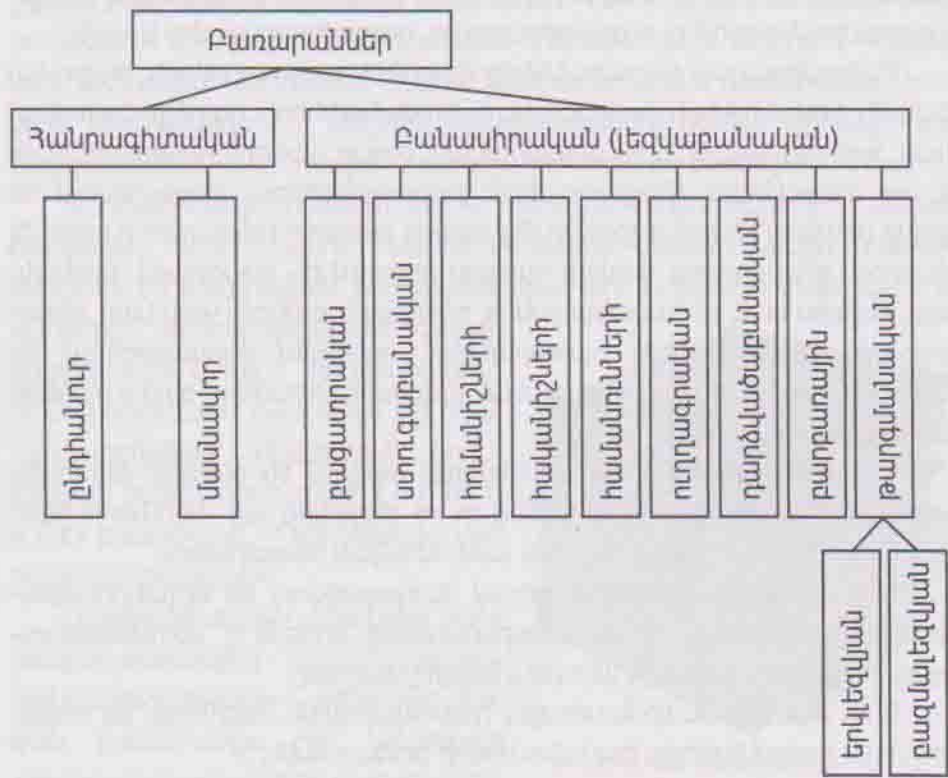
Գործնական կարևոր նշանակություն ունեն ուղղագրական բառարանները, որտեղ տրվում են բառերի ճիշտ գրությունները:

Դարձվածաբանական բառարաններում արտացոլվում է լեզվի դարձվածքների հարստությունը: Տրվում են դարձվածքների բացատրությունները, երբեմն նաև տեղեկություններ դարձվածքների ծագման մասին, ինչպես նաև ոճական նշումներ:

Թարգմանական բառարանները լինում են երկլեզվյան և բազմալեզվյան: Թարգմանական բառարաններում ներկայացվում են երկու և ավելի լեզուների բառերի ու դարձվածքների թարգմանական համապատասխանությունները և իմաստային ու ոճական համարժեքությունները:

Անշուշտ, բառարանների տեսակները թվարկածներով չեն սպառվում, ստեղծվում են նորանոր տիպի բառարաններ: Բացի այդ՝ միևնույն բառարանում կարող են գուգակցվել տարբեր տիպի բառարանների հատկանիշները, օրինակ՝ երկլեզվյան (թարգմանական) դարձվածաբանական, ուղղագրական-բառակազմական և այլն:

Բառարանների հիմնական տեսակների գծապատկերը

ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐԻ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑԻՑ ԾՊՏՎԵԼՈՒ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

Բառարանների բառացանկը կազմող բառերը (այսինքն՝ բացատրվող կամ մեկնաբանվող բառերը) կոչվում են **գլխաբառեր**: Բառարաններում բառերը սովորաբար դասավորվում են խիստ այբբենական կարգով: Ընդ որում դա վերաբերում է ոչ միայն առաջին տառերին, այլև դրանց հաջորդող բոլոր տառերին: Այսպես օրինակ՝ *գրանիշ, գրանիտ, գրանիտակերտ, գրանիտե, գրանիտյա, գրանշան, գրանշել, գրանշվել, գրանշում, գրանոց* և այլն:

Ինչպես տեսնում ենք, բառերը դասավորվում են այբբենական կարգով, որը հնարավորություն է տալիս հեշտությամբ գտնելու փնտրվող բառը: Սակայն որոշ բառարաններում բառերը կարող են ունենալ թեմատիկ դասակարգում: Միևնույն իմաստային խմբի մեջ մտնող բառերը կարող են ներկայացվել փնջերով, իսկ դրանց մաս կազմող բառերը՝ կրկին այբբենական կարգով: Այսպես, բառերի ձևափմաստային խմբերն ընդգրկող բառարանը կարող է հոմանիշների, հականիշների, համանունների բառախմբերը ներկայացնել առանձին-առանձին, բայց այդ խմբերի ներսում բառերը կրկին դասավորվում են այբբենական կարգով:

Ամենից առաջ պետք է իմանանք, թե ինչ ենք փնտրում, որպեսզի ընտրենք համապատասխան բառարանը: Չպետք է մարշալ Բադրամյանի կենսագրությունը փնտրել ուղղագրական բառարանում կամ **ամանոր** բառի գրությունը փորձել ճշտել անձնանունների բառարանում: Անհրաժեշտ բառարանում այբբենական կարգով որոնում և գտնում ենք հետաքրքրող բառը: Այն կարող է ունենալ քերականական-ոճական այլևայլ նշումներ, որոնք տալիս են բառի խոսքիմասային պատկանելությունը, սեռականի ու հոգնակիի կազմությունը, եթե անկանոն բայ է՝ տարբեր հիմքերը, բառի ոճական բնութագրումը, նրա կիրառության բնագավառը և այլն: Բերենք մի քանի օրինակ էդ. Աղայանի «Արդի հայերենի բացատրական բառարանից»:

ԳՉԵԼ, նբ. 1. Բուրդը, բամբակը ևն գործիքով մաքրել ու պատրաստել մանելու համար: 2. փխբ. Զաշքշել, չարչարել, ծեծել, ծեծկել: 3. Խայտառակել, խիստ նախատել, դատափետել: 4. փխբ. (խսկց.): Չարդարանքի համար մազերը սանրով փետել:

Ծովածաղիկ, դկի, գ. 1. Ծովային՝ ծովում բացված ծաղիկ: 2. Ծովում աճող ծաղկաբույս:

Գլխաբառից հետո համառոտագրությամբ տրվող բացատրությունների ցանկը սովորաբար բերվում է բառարանի սկզբում, օր.՝ *լիսբ.* – փոխաբերական, *նք.* – ներգործական բայ, *զվռ.* – գավառական և այլն:

Կան նաև հակադարձ բառարաններ կամ հանգաբառարաններ, որոնցում գլխաբառերը դասավորվում են հակառակ կարգով՝ ոչ թե բառասկզբի, այլ բառավերջի տառերի այբբենական հերթականությամբ:

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՆՇԱՆԱՎՈՐ ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐԸ*

ՀՆԵՐԱԳԻՏԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

«Հայկական սովետական հանրագիտարան»: Հայերենով կազմված հանրագիտական բառարանների մեջ իր ազգային բնույթով, ամբողջականությամբ, հետևողականությամբ ու գիտականությամբ աչքի է ընկնում «Հայկական սովետական հանրագիտարանը», որը հրատարակվել է 1974-87 թվականներին: Հետագայում հանրագիտարանի խմբագրակազմը կազմեց և հրատարակեց մասնաճյուղային մի շարք հավելված-հատորներ, որոնցից հիշատակելի են՝ «Երևան», «Զրիստոնյա Հայաստան», «Մեծ Եղեռն», «Հայկական համառոտ հանրագիտարան», «Ով ով է» և այլն: Հայկական հանրագիտարանի կազմությունը և հրատարակությունը մշակութային և գիտական անգնահատելի երևույթ էր հայ ժողովրդի կյանքում:

Պատկերացում տալու համար հայկական հանրագիտարանի ընդգրկումների ու ճոխության մասին՝ կշենք մի քանի վիճակագրական տվյալներ և բնորոշ առանձնահատկություններ.

– *Հանրագիտարանը հրատարակվել է 12 հատորով (գումարած 1 լրացուցիչ հատոր), բառացանկը պարունակում է շուրջ 50 հազար տերմինահոդված, յուրաքանչյուր հատոր պարունակում է մոտ 1500 նկար, բարտեզ կամ գծապատկեր:*

– *Իբրև ազգային հանրագիտարան՝ նրանում առանձնահատուկ տեղ է հատկացված հայ ժողովրդի պատմության հանգուցային հարցերին, ինչպես նաև տնտեսությանը, գիտության, արվեստի ու մշակույթի նվաճումներին:*

– *Բառարանը հարուստ տեղեկություններ է պարունակում Հայաստանի բնության, նրա բուսական և կենդանական աշխարհի, կլիմայի և ընդերքի հարստությունների մասին:*

* «Բառարանագրություն» թեմայի վերաբերյալ օժանդակ նյութեր:

– Բառարանում կենսագրական տեղեկություններ են տրվում պետական նշանավոր գործիչների, գիտության և մշակույթի անվանի ներկայացուցիչների, պատերազմի հերոսների, մարզական սխրանք գործած հայորդիների մասին:

– Մեծ տեղ է հատկացված պատմական Հայաստանի պատմաճարտարապետական հուշարձաններին, աշխարհագրական անուններին, բնակավայրերի նկարագրությանը:

Գիտե՞ք, որ...

– Հայ առաջին տպագրիչը Հակոբ Մեղապարտն է, որը հայերեն առաջին գիրքը՝ «Ուրբաթագիրքը», տպագրել է 1512 թվականին՝ Գուտենբերգի գյուտից 57 տարի հետո:

***

– Հայ առաջին տպագիր բառարանը 1621 թվականին հրատարակել է Միլանի Ամբրոսյան դպրոցի դասախոս, հայագետ Ֆրանչեսկո Ռիվոլան («Հայերեն-լատիներեն բառարան»): Նույն բառարանը 1633 թվականին վերահրատարակվում է Փարիզում:

***

– 1695թ. Հռոմում լույս է տեսնում լեհահայ Աստվածատուր Ներսեսովիցի «Լատիներեն-հայերեն բառարանը», պարունակում է ջուրք 17 500 բառահոդված:

***

– 1714թ. դարձյալ Հռոմում հրատարակվում է Հակոբ Վիլլոդի «Լատիներեն-հայերեն նոր բառարանը», որը պարունակում է ջուրք 25 հազար բառահոդված:

***

Հայերեն հանրագիտական առաջին բառարանը կազմել է Արսեն դպիր Կոստանդնուպոլսեցին: Այն լույս է տեսել 1749 թվականին և կոչվում է «Գիրք սահմանաց յոգևադիմի իրողութանց»:

***

Հայերեն ուղղագրական առաջին բառարանը կազմել է Արիստակես Գրիչը 12-րդ դարում:

***

Հայ իրականության մեջ առաջին կենսագրական բառարանը Մատթեոս Մաղաք-Թեովիլյանցի «Կենսագրութիւն երեւելի արանց» երկհատոր աշխատությունն է, որը լույս է տեսել 1839 թվականին Վենետիկում:

***

2006 թվականին ԱՄՆ-ում լույս է տեսել «Համաաշխարհային ֆոլկլոր և ժողովրդական կենցաղ» քառահատոր հանրագիտարանը, որի երկրորդ հատորը նվիրված է Հարավարևելյան Ասիային, Հնդկաստանին, Կենտրոնական Ասիային, Մերձավոր և Միջին Արևելքին: Այնտեղ հոդվածներ կան Հայաստանի, Իսրայելի, Լիբանանի, Պաղեստինի, Իրանի, Եմենի, Թուրքիայի ժողովրդական բանահյուսությունների մասին: Յուրաքանչյուր երկրի հատկացվել է 9 էջ, իսկ Հայաստանին, որպես հնագույն և հարուստ մշակույթ ունեցող երկրի, հատկացվել է 15 էջ: «Հայաստան» հոդվածի հեղինակն է ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի գիտաշխատող, բանասիրության դոկտոր Վերժինե Սվազյանը: Հայ ժողովրդի բանահյուսությունը ներկայացված է պատմական հենքի վրա՝ սկսած պատմահայր Մովսես Խորենացու և այլ պատմիչների հաղորդած բանահյուսական նշխարներից («Հայկ և Բել», «Երվանդյաններ», «Արտաշես և Սաթենիկ», «Տիգրան Մեծ», «Գրիգոր Լուսավորիչ և Տրդատ», «Արջակ և Շապուհ»), այնուհետև «Սասնա ծռեր» եպոսից՝ իր չորս ճյուղերով: Ներկայացված են նաև Բագրատունյաց և Ռուբինյանց թագավորությունների ժամանակ հյուսված ժողովրդական բանավոր ստեղծագործությունները: Հանրագիտարանում նշված է նաև, որ Մեծ եղեռնի ընթացքում (1915–1923) հայ ժողովուրդը 1,5 միլիոնից ավելի զոհ է տվել, իսկ ներկայիս Հայաստանի Հանրապետությունը երբեմնի պատմական Հայաստանի 1/10 մասն է կազմում:

Վարժություն 1: «Հայկական սովետական հանրագիտարանից» դո՛ւրս գրեք տվյալներ հայ նշանավոր գորավարներ Անդրանիկի, Հայկ Բժշկյանցի, Հովհաննես Բաղրամյանի և Համագասպ Բաբաջանյանի մասին և դրանք գործածե՛ք ստեղծագործական շարադրություններում:

Հրաչյա Աճառյանի «Հայոց անձնանունների բառարանը»: Հինգիստորանոց այս բառարանը կազմված է հանրագիտական և բանասիրական բառարանների սկզբունքների միավորմամբ: Այստեղ բերվում են հայերեն անձնանունների և՛ լեզվաբանական-ստուգաբանական մեկնաբանություններ, և՛ պատմական-մատենագիտական տեղեկություններ այդ անունները կրող անձանց մասին:

Այս բառարանում ընդգրկված են 5-ից 15-րդ դարերում հայոց մատենագրության մեջ հիշատակված և գրավոր հուշարձանների միջոցով մեզ հասած բոլոր անձնանունները, իսկ 16-17-րդ դարերից առնված են միայն պատմական ու գրական նշանավոր դեմքերը: Բառահողվածը բաղկացած է երկու բաժնից. առաջին բաժնում տրվում է անձնանունը՝ նշելով սեռը, այդ անվան ծագումը, օտար տարբերակներն ու փաղաքշական կամ կրճատ ձևերը: Երկրորդը աղբյուրագիտական և տեղեկատու-մատենագիտական բաժինն է, որտեղ տրվում է անվանակիրների կենսագրությունը, ինչպես նաև այն աղբյուրների ցանկը, ուր նրանք հիշատակվում են:

Պատկերացում տալու համար բառարանի կառուցվածքի մասին՝ բերում ենք դրանից մի բառահողված:

* **ՎԱԶԳԷՆ**, ար. Հիրան. Ե՞ն մասնիկով կազմված փաղաքշական անուն (Հիւբշ. 90). ըստ իս զնդ. vazaḡa «գորտ» բառից (տե՛ս իմ Հայկականք Ե, № 28):

— Վազգէն, րգեշխ Վրաց, ամուսնացած Քաջ Վարդանի դուստր Շուշանի հետ. ուրացսով քրիստոսնհռութունը և շարշարելով նահատակեց իր կնոջ.— Յայսմ. դեկտ. 25.—սևո. Վազգենայ՝ Յայսմ. դեկտ. 25, մրտ. 30.—սևո. Վասիկեոյ՝ Սիմ. ապար. 58 և Վազգենի՝ Սիմ. ապար. 58:—Տե՛ս և Վկ. Եսլշ.—Լ. Մելիքսեթ-Քեկ, Վրաց աղբյուրները, Ա. 11 (Վրացերէն կոչվում է Վարսէն), 21, 193—194 (այս վերջինում գրված է Վասէն. «Սոմթեթում կար մի իշխանաց որդի Վասքեն անուն, որն ամուսնացած էր իշխանազն Շուշանիչ կոշեցյալի՝ Վարդանի դստեր հետ»): Վրաց. Բակուր Թագավորը զորքով գնաց նրա վրա, հազթից և սպանեց նրան, ըստ Վրաց աղբ. Ա. 194, իսկ ըստ Սիմ. ապար. Վրաց Վախթանկ Թագավորն է սպանել նրան:

Ահա այսպիսի ճշգրտությանը ու մանրամասնությամբ կազմված անձնանունների բառարանը դառնում է հայոց անձնանունների թե՛ բանասիրական-լեզվաբանական և թե՛ պատմական-մատենագիտական տեղեկությունների անգնահատելի աղբյուր:

ԲԱՃՏՐԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

Մխիթար Սեբաստացու «Բառգիրք հայկազեան լեզուի» բառարանը: Գրաբարի՝ գիտական սկզբունքներով կազմված առաջին բացատրական բառարանը Մխիթար Սեբաստացու «Բառգիրք հայկազեան լեզուի» բառարանն է: Այն բաղկացած է երկու հատորից (1749 և 1769): Բառարանի առաջին հատորը ամբողջովին գրաբարի բացատրական բառարանն է, պարունակում է շուրջ 40 հազար բառ և արտահայտություն: Երկրորդ հատորը բաղկացած է մի քանի ինքնուրույն մասերից, որոնք առանձին բառարաններ են: Սրանցից առավել կարևորները չորրորդ և հինգերորդ մասերն են՝ գրաբար-աշխարհաբար և աշխարհաբար-գրաբար բառարանները:

Գրաբարի բառապաշարի ամբողջական ընդգրկմամբ, բառիմաստների լիակատար բացատրությամբ և բնագրային հարուստ օրինակներով աչքի է ընկնում Նոր հայկազյան բառարանը, որի հեղինակները՝ Գաբրիել

ՏԱԳԱԿ. ի, կամ ոյ, այ. Գ. Երիւնոյ. Sar-tago. վք. Գոսպիի. պ. Գոգոս, Խոգէ. Թ. Խա. վա. Խաի. Անթ ապապիւլոյ, կամ Խորո-վելոյ ի տապ հրոյ իւղով զմտոյ. զմուկն, զմիս, և այլն. սան պղնձի կամ երկաթի. * Չոգ՝ ի տապակե՛ նաշի՛ զանգեալ իւղով ։ ի կասկարայս կի՞ ի տապակի ։ Էջիեսզ զքք-լիթմն, և առ զտապակի, և Թափեայ առա-ջի նորա ։ Տապակ երկաթի ։ Չիւռուցանել տա-պակս և կաթսայս ։ Ճենճերն ի տապակէ ան-տի և լեալ զիզպցեալ ծառանայր ։ և այլն ։ * Կաշի՛ իւղով զանգեալ, և արարեալ տա-պակաւ ։ Կիւրը. շեւ ։ * Արկանել զոմննս յեռայեալ կաթսայս, և զոյսս խորովել ի տապակս ։ Խորովելը զոմնին ի տապակ. վ. շ. 49. ԺԲ. Բ. * Հանել յերկաթեղեն տապակ ։ Տապակս և հուր ի մէջ բերելին ։ Տապակ հրա-ցուցանել ։ Տարածեայ զնիքն ի վերայ հրա-ցեալ տապակին ։ ՍԲ վիտյու հին կայր ի վե-րայ եռանգան տապակին. խոր. Բ. ։ 12. Եռ-պո՛. Է. 5. ՃՃ. * Չ և տապակոյն յայաներ. նւ. եշի ։

ՏԱԳԱԿ. * Ἀσπιδοκί. Scatulum. վահա-նակ, կի՞ տապարաձև զարգ՝ նման տապակի. * Չարքարեցին զնոքս. . . . ոսկի պակօք, և ոսկովք տապակօք. ան. Կ. Բ. 57:

Ավետիքյանը, Խաչատուր Սյուրմե-յանը և Մկրտիչ Ավգեոյանը, գործել են հիրավի պատմական սխրանք՝ սերունդներին հանձնե-լով գրաբարի բառապաշարը, որն ամփոփված է 5-17-րդ դարերի ձեռագիր ու տպագիր մատյաննե-րում: «Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի»: այսպես է կոչվում 1836-37թթ. Վենետիկում լույս տեսած այս կոթողային երկհատոր բառա-րանը, որը պարունակում է շուրջ 51 հազար բառահոդված: Այն իբ-րև պատմական բառարան ընդ-գրկում է գրաբարի գրեթե ողջ բառազանձը, իսկ գրաբարյան բառերի հունարեն, լատիներեն ու

թուրքերեն համարժեքները այն միաժամանակ դարձնում են թարգմանական-բազմալեզվյան բառարան:

Մ. Ավգերյանը, համառոտելով Նոր հայկազյան երկհատոր բառարանը, կազմում և 1846թ. Վենետիկում հրատարակում է «Առձեռն բառարան հայկազեան լեզուի» խորագրով Նոր աշխատությունը, որը սովորաբար անվանում են **առձեռն բառարան**: Նույն բառարանի առավել մշակված և 5 հազար Նոր բառերով հավելված տարբերակը լույս է տեսնում 1865թ. Վենետիկում: Հեղինակը, անփոփոխ թողնելով Նոր հայկազյան երկհատոր բառարանի բառացանկը, կրճատել է քերականական որոշ նշումներ, բաց է թողել բնագրային օրինակները և հունարեն ու լատիներեն համարժեքները, որով բառարանը ձեռք է բերել առավել գործնական և հանրամատչելի բնույթ: Ուշագրավ է, որ այս բառարանում գրաբարյան բառերի բացատրությունները տրվում են գրական արևմտահայերենով:

2000թ. լույս տեսավ Ռ. Ղազարյանի «Գրաբարի բառարանը», որը գալիս է լրացնելու գրաբարի հանրահայտ բառարանները: Այստեղ ընդգրկվել են նախորդ բառարաններում տեղ չգտած, բանասերների ուշադրությունից վրիպած և իմաստի տարբեր առումներ արտահայտող բառեր ու արտահայտություններ:

Հիշատակելի է նաև Ռ. Ղազարյանի և Յ. Ավետիսյանի «Միջին հայերենի բառարանը»:

Ստեփանոս Մալխասյանցի «Հայերեն բացատրական բառարանը»:

Այս բառահատոր բառարանը լույս է տեսել 1944-45 թվականներին և ընդգրկում է հայերենի բոլոր փուլերի ու դրսևորումների՝ գրաբարի ու միջին հայերենի, բարբառների, արևելահայերենի ու արևմտահայերենի շուրջ 120 հազար բառ և դարձվածքային միավոր: Սա մի կողմից արդի գրական հայերենի բառարան է՝ բառերի ու դարձվածքների ժամանակակից իմաստների տարբերակմամբ, դրանց գործառական ոլորտների և ոճական նրբերանգների հաշվառումով: Բառացանկը քաղված է տարբեր աղբյուրներից՝ բառարաններ, գեղարվեստական և գիտական գրականություն, մամուլ, պարունակում է արևմտահայերեն, ժողովրդախոսակցական լեզվի, բարբառների բառեր: Այնուամենայնիվ, իբրև այս բառարանի թերություն նշվում է, որ ժամանակակից արևելահայերենը և արևմտահայերենը բառարանում պատշաճ մակարդակով ներկայացված չեն: Մոտավոր հաշվումներով շուրջ 40-50 հազար արդի գրական լեզվի բառեր տեղ չեն գտել բառարանում: Նշենք, որ բառարանը գրված է դասական ուղղագրությամբ:

«ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան»: 1969-81թթ. լույս տեսավ ՀՍՍՀ ԳԱ Դ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի աշխատակիցների կազմած բառահատոր «ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարանը», որն ընդգրկում է արդի գրական հայերենի շուրջ 120 հազար բառ և դարձվածքային միավոր: Այն կազմվել է հատկապես Ստ. Մալխասյանցի բառարանի, ինչպես նաև հիշյալ ինստիտուտի կազմած համաբարբառի հիման վրա, որն ընդգրկում է

գեղարվեստական, գիտական, հրապարակախոսական գրականության մեջ, մամուլում և այլուր տեղ գտած լեզվական նյութը, որ չէր արտացոլվել Ս. Մալխասյանցի բառարանում:

Քառերի ու դարձվածքների արտահայտած իմաստային նրբերանգները ցայտուն դրսևորելու համար այս բառարանում պարտադիր կարգով բերվում են գրականությունից, մամուլից ու դասագրքերից բաղված բնագրային օրինակներ: Այս հանգամանքը բառարանը դարձնում է կարևոր սկզբնաղբյուր հայոց լեզվի բառապաշարի ու դարձվածքների հարստությունը ուսումնասիրելու համար: Ներկայացնենք բառարանի ամենածավալուն բառահոգվածներից մեկը:

ՀԱՅ, ի. գ. 1. Այլուրից շաղախված և քանքամ՝ փռում քիզված ուտելիք: Անեկ հաց, Անխմոր հաց, Քարթու հաց, Մառնաբաշ հաց, Լավաշ հաց, Տաշաներդ լի հաց լինի, գրանորդ միշտ բաց լինի (ՀԹ), 2. Հացահատիկ, ցարեն, գարի: Էս տարի էլ հացը բարակ էր, խեղճ հերդ զոռով ծերը ծերին և հացնում (ՀԹ), 3. Հացահատիկ ցտեմած արտեր: 4. Ընդհանրապես ուտելիք, սնունդ, ապրուստ, ապրուստի միջոց: Նրա համար, որ ինձ օգնեն, հաց աշխատենք, ապրուստ անենք (ՀԹ), Տեր դանակ ասմիկն իրեն սուրբ վաստակին, արգար հացին (ԱԹ), 5. Ճաշ, ընթրիք, սեղան: Էլ չես նստիլ ես քու հացին (ՀԹ), 6. Հացկերույր, կսուճ, ինչույ՞: 7. Մեղրահաց, խորխոխ: □ Ի ես շատ հաց ու պանի բլե քե քե Է ու տես — դեռ շատ պեճեք է սովորես, դեռ շատ պեճեք է փորձվես: Ի բ հացը ու տես — պատժվել: Կ ե բ ա ժ ը ը գ հ ա գ ը ա շ ի գ ք ը ն ի (ԱՆԾԲ) — կերածդ հաբում լինի, Բառնա: Հ ա գ ա ը մ ա ղ ի հ ա գ կ ե բ ա ժ — շատ փորձված, բնկած-նյած: Հ ա գ ու հ ա գ — տե՛ս Հոգեհաց: Մ ե կ ի հ ա գ ի կ ա ռ ե ի — 1) մեկին ապրուստի միջոցից գրկել, մեկի պաշտոնը ձեռքից առնել, 2) մեկի հյուրասիրությունը ընդունելով նրան մեծ պատիվ անել: Աղաչում ենք՝ շեղճ անես, գաս մեր հացը կարես (ՀԹ): Մ ե կ ի հ ա գ ի յ ու ղ ք ս ե ի — 1) խոսքով կամ գործով օգնել մեկին, 2) շարժարթել, բժնել: Մ ի ա ս ի ն հ ա գ կ ա ռ ե ի — բարեկամ լինել, աղունացով իբր հեռ կապված լինել, բարեկամանալ: Ն ե ա հ ա գ ի մ ե ղ ա ղ շ կ ա — նրա արած լավությունը բանի տեղ չի անցնում: Ց ա մ ա ք հ ա գ Ձ ա ը հ ա գ — լոկ՝ միայն հաց՝ առանց ուրիշ հավելյալ ուտելիքի: Մ ե բ ա պրուստն ինչ է, մի

կտոր շոր հաց (ՀԹ), Փ ա Ր Ի ց հ ա ց Բ ա մ Ե Լ՝ հ ա ն Ե Լ —
 արևէ կերպ՝ ղժվարությունը ապրուստ հայրայրքի: Կեղև աղ-
 ջարտի հողին դուրս գա, քարից, հողից հաց քամե (ԱԻ): Օ Ր-
 վ ա հ ա ց Ի կ ա Ր Ո Ւ — խիստ աղհատ՝ խեղճ: Հ ա ց ա շ-
 խ ա տ Ե Լ — ապրուստ հայրայրքի: Հ ա ց դ ն Ե մ՝ հ ա ս Ի,
 ք ա ն դ ն Ե մ՝ փ ա խ Ի (Առած) — ուսելու պատրաստ ես,
 աշխատելու՝ ծույլ: Հ ա ց Ի գ ա Ն, ք ա ն Ի Բ Ո Ւ — շատ ու-
 սող, բայց աշխատանքից խուսափող: Այդ սհացի գոռ, բանի
 քոռինն գյուղ ուղարկենք (ԱԻ): Հ ա ց շ Ի ն Ե Լ՝ գ ց Ե Լ —
 հացի՝ հաշի պատրաստություն տեսնել: Հարսներ հաց շինե-
 ցնք, հաղորդից մի անգամ Սուր մեր սուրեն ա էկել (ՊՊ):
 Հ ա ց ու ն Ե ն ա Լ — հացի տեր լինել, կարոտություն չունե-
 նալ: Հ ա ց Բ ա շ Ե Լ — սեղան բաց անել: Դեհ, լավ, հաց քա-
 շնք, հաց քաշնք, անտփի ձեռանք, հրաժայից Սուժարտը (ԱԻ):
 Հ ա ց ու պ ա ն Ի Ե — հասարակ բան, հեշտ բան: Զնդ հա-
 մար սնոր սհաց ու պանիքս է, այսօր այստեղ էք, էրոց
 այնտեղ (ՎՏ): Հ ա ց ու շ ու Ե ա ա Լ — ապրուստ տալ,
 ապրեցնել: Ո՞վ կտա մեզ հաց ու ջուր (Ժող. կրթ): Հ ա ց ք
 դ Ր ա մ՝ ք ա ն Ե ա ն Ի ծ ա ծ (Առած) — եր հուցը դրված է,
 աշխատանքը պետք է դադարեցնել: Հ ա ց ր կ ո տ Ե մ Ի ն
 հ ա գ Ի վ հ ա ս ց Ե ն Լ — հազիվ ծայրը ծայրին հասցնել:
 Հ ա ց ք հ ա ն Ե Լ — ապրուստը հանել, ապրուստ հայրայրքի:
 Աշխատանքն փախչող չեմ, այնքան որ հացս հանեմ (ԱԻ):
 Հ ա ց Ի խ ն դ Ի Ե — ապրուստի խնդիր, գոյությունը պահպա-
 նելու խնդիր (Պաշտանի հայտնի վեպի վերնագիրը): Հ ա ց Ի
 հ ա ս ց Ե ն Լ — 1) ետլենե՛լ Հ ա ց Ի տ Ե ա ն Ե Լ, Ե ա ն Լ Ե ա-
 շ Ի ու: Դադանների մաս հացի կեստեմ (ԱԻ): Հ ա ց Ի տ Ե Ե
 ա ն Ե Լ՝ շ Ի ն Ե Լ — մեկին օգնել, որ իր ապրուստը հարի:
 Հ ա ց Ի տ Ե Ե դ ա Ն ա Լ, Հ ա ց Ի տ Ի Ե ա ն ա Լ — անկա-
 բառ ապրել, ապրուստի տեր դառնալ: Հ ա ց Ի Բ ա Ն (բրբ.) —
 անհյուսաներ, ժլատ: Հ ա ց Ի Ե Բ ա ց ո վ ա ա Լ — իր օգուտը
 չեանալի, իր օգուտից հրաժարվել: Հ ա ց Ի ց գ ց Ե Լ — աղ-
 փառացնել: Հ ա ց Ի ց ք ն կ ն Ե Լ — աղատանալ, ապրուստի
 միջոցներից զրկվել: Հ ա ց ս վ մ ա Ր ղ — նյութաժողովուրդ:
 Հ ա յ ր ս հ ա յ տ Ի էր իրեն շատ հացով մտրղ (ՂԱ):

Վարժություն 2: Հետևյալ բառերը դասավորե՛ք այբբենական կար-
 գով:

1. ամաչել, արագություն, ազատ, ամոթ, անզին, վրատը, զգալ, ֆուտբոլ, միամիտ, գրականություն, բարակ, բարաք, բռնել, երկու, ճանճ, ճմռթել, ծուղակ, ծաղիկ, դեկ, գարուն, գրել
2. սպասել, այգի, տնակ, տատիկ, տնկի, մնալ, երևալ, եսասեր, հմայիչ, հսկա, լուսավոր, հարկային, գանձ, օրինակ, տեղեկանք, փափուկ, դահուկ, պարտք, ուզել, դասարան, քաղաքային, մառան, քրեական, բատմնելի
3. մարզիչ, արևելք, տղա, կայել, հանգիստ, լավագույն, հասկանալ, ճակատագիր, յուրովի, օրինական, ստուգել, ճահիճ, տեղափոխ-
 վել, հրաման, աշխատել, չիրուխ, զսպանակ, ոչնչացնել, ցրտա-
 դիմացկուն, ցավագար

Էդուարդ Աղայանի «Արդի հայերենի բացատրական բառարանը»:

1976թ. լույս տեսած այս բառարանը պարունակում է մոտ 136 հազար բառ և շուրջ 10 հազար դարձվածքային միավոր: Բառարանի ներածության մեջ հեղինակը հստակորեն սահմանում է «արդի հայերեն» տերմինը, որը նշանակում է աշխարհաբար կամ

նոր հայերեն գրական լեզուն իր երկու տարբերակներով:

Բառարանում ներկայացված են ոչ միայն արդի հայերենի համագործածական բառերը, այլև ոչ գործուն բառապաշարի միավորները

(գրաբարյան, միջինհայերենյան ու բարբառային

բառեր, նորաբանություններ ու փոխառություններ):

Թեև բառարանում չեն բերվում բնագրային օրինակներ, սակայն բառահոդվածների գիտական մշակվածությունը, համանունների ու բազմմաստ բառերի տարբերակվածությունը, ուղղագրական տարբերակների ու բերականական սխալների առանձնացումը այս բառարանն այսօրվա վիճակով դարձնում են հայերենի բառարանագրության վերջին խոսքը:

Համեմատության համար բերենք նույն՝ *հաց* բառահոդվածը Է. Աղայանի բառարանից:

ՀԱՑ, ի, գ. 1. Ալյուրից թխած ամենօրյա ուտելիք: 2. Հացահատիկ (ցորեն, գարի): 3. Հացահատիկի արտեր: 4. Առհասարակ՝ ուտելիք, ուտեստ, սնունդ: 5. Ծառ: 6. Հացկերություն: 7. Մեղրի բլիթ, մեղրահաց, խորիխ: 8. փխր. Ապրուստ, ապրուստի միջոց: 9. փխր. Եկամուտ: 10. փխր. Երախտիք, բարեբարություն:

-Հաց գնել — խմորագնդեր պատրաստել հաց թխելու համար:

-Հաց գցել՝ դնել — սեղան պատրաստել:

-Հաց կտել կամ ուտել (իրար կես՝ միասին) — աղուհացով իրար հետ կապված լինել:

-Հաց ունենալ — հաց թխելով զբաղված լինել:

-Հաց ու պանիր — նույնն է՝ Պանիր հաց:

-Հաց սւտել — 1. Սւտել: 2. Սեղան նստել (ճաշել, նախաճաշել, ընթրել):

-Հացը սւտել — պատժել:

-Հացի բնկնել — սուտելու արտաքին բացվել (հիվանդությունից ապաքինվելիս):

-Հացի խնդիր — ապրուստի՝ գոյությունը պահպանելու խնդիր, գոյության կոպի:

-Հացի մեկ — հյուրասիրության լուր:

-Հացի մեղ (կամ միջին) աղ շիկնել — արած լավությունը անտես լինել, երախտիքը ճանաչվել:

-Հացի նստել — հաց ուտել:

-Հացի ջուր, տե՛ս Հատուր:

—Հացի տեղ գառնել, հացի տիրանալ —
 1. Ապրուստի միջոցների ձեռք բերել (ծառայության՝ արհեստի մասնիկով կամ որոշ սեփականացման տեսակով)։ 2. Արհեստ՝ մասնագիտություն սովորել՝ ապրուստն ապահովելու համար։

—Հացի ետ, (ծղ.) — անհյուրանոց, ժլատ
 —Մեկի հացին յուղ քսել — 1. Մեկին շոգոքորել։ 2. Մեկին նպատակադր դիրք բռնել, իր խոսքով կամ գործով անուղղակիորեն մեկին օգնել։

—Հացին քսելով սալ — իր գործով՝ վարձուցրով իրեն վնասել, իրեն վիճակված օգուտին չհարողական ահրանալ։

—Հացից ընկնել — 1. Աղքատանալ, ապրուստից զրկվել։ 2. Աստիճակ չհարողանալ։

—Հացից ուտել, տե՛ս Հացն ուտել։

—Հացով մարդ — հյուրանոց, առատաբեր։

Այժմ կազմված և տպագրության ընթացքում է գտնվում Երևանի պետական համալսարանի հայոց լեզվի ամբիոնի աշխատակիցների կազմած «Հայերենի նոր բացատրական բառարանը», որն ընդգրկում է անևախադեպ ընդարձակ բառացանկ՝ շուրջ 250 հազար բառ և դարձվածքային միավոր։

Վարժություն 3: Էդ. Աղայանի «Արդի հայերենի բացատրական բառարանից» դո՛ւրս գրե՛ք տասական մեխմաստ և բազմիմաստ բառեր և դրանցով կազմե՛ք նախադասություններ։

Վարժություն 4: Էդ. Աղայանի «Արդի հայերենի բացատրական բառարանից» դո՛ւրս գրե՛ք տասը համանուն բառեր և դրանք գործածե՛ք նախադասություններում։

ՍՏՈՒՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

Այս տիպի բառարաններում տրվում են լեզվի բառերի ծագումը, նրանց անչությունները ցեղակից ու ոչ ցեղակից այլ լեզուներին։ Հ. Աճառյանի «Արմատական բառարանը» նման ստուգաբանական բառարանի մի կատարյալ օրինակ է։ Շատ քիչ ժողովուրդներ կարող են հպարտանալ նման մանրակրկիտ և փաստառատ բառարանով։

Բառարանի առաջին հրատարակությունը կատարվել է 1926–35թթ. 7 հատորով (6 հատորը՝ ապակետիպ,

7-րդ հատորը՝ տպագիր), 2-րդ հրատարակությունը լույս է տեսել 4 հատորով, 1971–80 թթ.: Բառարանն ընդգրկում է մոտ 11 հազար բառարմատ, որից 2221 արմատ համարված է անվավեր, մնացած 8775 արմատներից ստուգաբանված է 5095-ը, որից 927-ը համարված է բնիկ՝ հնդեվրոպական, 4015-ը՝ փոխառյալ, 155-ը՝ բնածայնական, 3680-ը՝ դեռևս չստուգաբանված:

«Արմատական բառարանի» յուրաքանչյուր բառահոդված բաղկացած է հինգ բաժնից:

Առաջին բաժնում տրվում է գլխաբառը, ապա՝ նրա հոլովման կամ խոնարհման ձևերը, բառիմաստն ու նրա կրած փոփոխությունները, դրանց վկայությունները հայ մատենագրությունից. այս բաժինը բառարմատի իմաստաբանական և բառակազմական ուսումնասիրությունն է՝

*Աննի «ձիու կամ էշի ախոռ» Սեբ. էջ 68, 95. Վրբ. հց. (նշՔ գնում է ո հլ. բայց չունի վկայութիւն). որից ախոռապետ Բուզ. ախոռապան Մարթին. տե՛ս և շահախոռապետ:

= պրս. آخوړ āxūr «ախոռ», պճլ. āxvar «ախոռ», āxvar i stōrān «գոմ», քրդ. آخوړ āxūr «ախոռ, մսուր», աֆղան. āxōr, որոնք գալիս են զնդ. *āxvarəna ձևից և այս էլ ծագում է xvar «տառել, խմել» արմատից՝ ā մասնիկով, ըստ այսմ ախոռ բուն նշանակում է տառել-խմելու տեղը: Իրանիաններից փոխառեալ են նաև ասոր. آخوړ axur, չադաթալ. axor «մսուր», արևել. թրք. آخوړ āxor «ձիու ախոռ», օսմ. آخوړ āxor axor, ahər «ախոռ» (և սրա միջոցով նլն. آخوړ, բուլղար. yahər, yaər, əhər, avər, սեբթ. hahar, har), վրաց. ახორի, ახორის «ախոռ», թալմուդ. אַחוּר «ախոռապետ»: — Հիւբշ. 93:

Ուղիղ մեկնեց նախ ԳԻ, չհտոյ նշՔ, Lag. և այլն:

ԳԻԹ.— Սլմ. ախոռ, Ախց. Ակն. Խրբ. Կր. Ծմ. Զղ. Ռ. Սեբ. Տիգ. ախոռ, Երև. ախոռ, ՀՃ. ախոր, Մշ. յախոռ, Գոր. Ղրբ. ախոռ, Մրդ. Տի. ախուր, Զթ. լխտոռ, Ասլ. ախվեօր, Ազլ. ախոռ, Իսկ Պլ. ախրո՝ նոր փոխառութիւն է տաճկերէնից, Երև. Ղրբ. Սլմ. և Մրդ. տեղական թուրքերէնի ազդեցութեան տակ՝ իմաստի փոքր փոփոխութեամբ դարձել է «մսուր». այսպէս է հասկանում նաև Բառ. հրեմ. էջ 216, որ մեկնում է մսուր «ախոռ»:

հնչունափոխական օրինաչափություններով հանդերձ:

Երկրորդ բաժինը կազմում է բառարանի բուն ստուգաբանական մասը: Այս բաժնում բնիկ հայերեն բառերի դիմաց տրվում է բառի հնդեվրոպական նախածնը, այնուհետև՝ համապատասխան ձևերը ցեղակից լեզուներում: Փոխառյալ բառերը ստուգաբանելիս նշվում են փոխատու լեզուն, բառի հնչումն ու գրությունը այդ լեզվում, ինչպես նաև ստուգաբանությունն առաջարկողի անունը և աղբյուրը: Այն բառերը, որոնք բնիկ կամ փոխառյալ չեն և չեն կապվում որևէ լեզվի հետ, համարվում են չստուգաբանված:

Երրորդ բաժնում բերվում են եղած ստուգաբանությունները, դրանց հեղինակները և աղբյուրները:

Չորրորդ բաժնում բնկում են արմատի բարբառային տարբերակները, տրվում են դրանց հնչյունափոխական առանձնահատկությունները հայերենի 30 բարբառներում:

Հինգերորդ բաժնում բնկում է հայերենի ազդեցությունն ուրիշ լեզուների վրա, հայերենից այլ լեզուների կատարված փոխառությունները:

3. Աճառյանի «Արմատական բառարանի» գիտական արժեքը դուրս է եկել հայ բառարանագրության սահմաններից և դարձել է համաշխարհային բառարանագրության սեփականությունը:

Վարժություն 5: 3. Աճառյանի «Հայերեն արմատական բառարանից» դ՛րս գրեք.

- ա) Բնիկ հայերեն տասը բառ:
- բ) Հունարենից փոխառյալ հինգ բառ:
- գ) Պարսկերենից փոխառյալ տասը բառ:

ԲԱՐԲԱՐԱՅԻՆ ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

Բարբառային կամ գավառական բառարաններում ընդգրկված բառապաշարը ներկայացնում է համաժողովրդական լեզվի տարածքային տարբերակների բառային ու դարձվածքային միավորները և նրանց իմաստների բացատրությունը:

Հայտնի են Ս. Ամատունու, 3. Աճառյանի և Կ. Գաբիկյանի գավառական բառարանները:

Ս. Ամատունու բառարանը կոչվում է «Հայոց բառ ու բան» (Վաղարշապատ, 1912թ.): Ինչպես ցույց է տալիս անվանումը, հեղինակի նպատակն է եղել բառարանում ընդգրկել ազգագրական և գեղարվեստական տարբեր աղբյուրներում հանդիպող ժողովրդական ծագում ունեցող, ժողովրդի կենցաղն ու սովորույթներն արտացոլող բառերն ու պատկերավոր արտահայտությունները: Մի խոսքով, այս բառարանը մի գանձարան է, որտեղ կարելի է գտնել հայ ժողովրդի դարավոր իմաստությունն արտահայտող առած-ասացվածքներ, թևավոր խոսքեր, փոխաբերաբար գործածվող կայուն կապակցություններ և, առհասարակ, բառեր ու բառաձևեր, որոնք մատենագրության մեջ տեղ չեն գտել, ինչպես օրինակ՝ *աբեղածագ, ակրատ, աթար, ալանի, ակնկոր, աներծագ, մրտիմ, ամանչաման, ամբաղ-գամբաղ, ճոճ, լակել* և այլն:

3. Աճառյանի «Հայերեն գավառական բառարանը» պարունակում է շուրջ 30 հազար բարբառային բառ և դարձվածքային միավոր: Բառարանում տրվում են նաև բառերի տարածման վայրերը, դրանց իմաստ-

ները տարբեր բարբառներում, ինչպես նաև բառակազմական ու ստուգաբանական վերլուծություններ:

4. Գաբիկյանի «Բառգիրք սեբաստահայ գավառալեզվի» աշխատության մեջ տրվում են Սեբաստիայի հայերի ժողովրդախոսակցական լեզվում տարածված բառերն ու արտահայտությունները:

ՀՀ ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտը կազմել և հրատարակել է հնգահատոր «Հայոց լեզվի բարբառային բառարանը» (Երևան, 2001–2008), գրավոր աղբյուրների և բարբառագիտական գիտարշավների ընթացքում հավաքած նյութերի հիման վրա: Բառարանում ամփոփված է հայերենի 220 բարբառների և խոսվածքների նյութը: Տրվում են բարբառային շուրջ 100 000 բառերի բացատրությունները և նշվում է, թե որ բարբառներում են դրանք առկա:

Այս բառարանների դերը մեծ է ոչ միայն պատմական, այլև արդիական տեսակետից, քանի որ հազարավոր բարբառային բառեր, կորստից փրկվելով, համալրում են արդի գրական հայերենի բառագանձը:

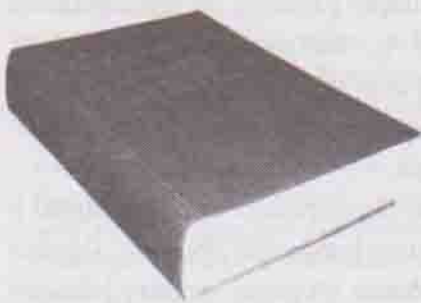
Վարժություն 6: Զո մայրենի բարբառում գտի՛ր և նշի՛ր.

ա) 10 բառ, որոնք չունեն գրական համարժեքներ,

բ) 10 բառ, որոնք ունեն գրական համարժեքներ:

ՀՈՍՍՆԻՇՆԵՐԻ ԲՈՒՍՐՈՍՆԵՐ

Այս տիպի բառարաններում ընդգրկվում են լեզվի որևէ փուլին կամ տարբեր փուլերին պատկանող բառերի ու դարձվածքային միավորների հոմանիշները: Որևէ հիմնաբառի շուրջը միավորվում են հոմանշային շարքերը, որոնք արտահայտում են մոտավորապես նույն իմաստները: Հայ իրականության մեջ հայտնի է Հ. Գայայանի «Բառարան-գանձարան հայոց լեզվի հոմանիշներու» (Կահիրե, 1938թ.), որը պարունակում է հիմնականում արևմտահայերենի 15 հազար հոմանիշներ: Հայ բառարանագրության ակնառու նվաճումներից է Ա. Սուքիասյանի «Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարանը» (Երևան, 1967թ.), որի երկրորդ՝ բարեփոխված հրատարակությունը՝ «Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարանը», 2003թ. արժանացել է ՀՀ Պետական մրցանակի:

Ա. Սուբիասյանի հոմանիշների բառարանը անհամեմատ հարուստ է, ընդգրկում է շուրջ 100 հազար հոմանիշ բառ և դարձվածքային միավոր, այդ հարստության շնորհիվ կատարում է նաև ուղղագրական և բացատրական բառարանի դեր: Հոմանիշները տարբերակված են ըստ իմաստային կրթականների ու ոճական կիրառության:

Բառահոդվածի օրինակ Ա. Սուբիասյանի «Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարանից»:

ԲԱՐՉՐԱՆԱԼ, ջր. 1. Ելնել, ամբառնալ (դեպի վեր ձգվել): 2. Ելնել, վեր կենալ, ոտքի ելնել (կանգնել) (նստած կամ պառկած տեղից): 3. Երկարել, աճել, հասակ առնել (մետել), (ժող.) բոյ անել (քաշել, քշել) (դեպի վեր մեծանալ): 4. Բազմել (բարձր պատվավոր տեղ նստել): 5. Ավելանալ (ջերմաստիճանը): 6. Ուռչել, փրվել, մեծանալ (կուրծքը շնչառության, հուզմունքի ժամանակ): 7. Սատկանալ, ուծեղանալ (ճնշումը, հակազդեցությունը ևն): 8. Առաջադիմել, զարգանալ (հասարակության նյութական, հոգևոր, մշակութային ևն մակարդակը): 9. Առաջադիմել, առաջ գնալ (պաշտոնում, նոր՝ քարձր պաշտոն ստանալ): 10. Լավանալ (տրամադրությունը): 11. Արձարձվել, քննվել, քննարկվել, առաջ բաշվել (քննության քննարկման նյութ դառնալ): 12. Ծառանալ, լեռնանալ, կռիակվել, ծառս լինել (ալիքը): 13. Բարձրություն վերցնել (երկրի մակերևույթից դեպի վեր բռնել):

Վարժություն: Ա. Սուբիասյանի «Հայերենի հոմանիշների բառարանում» գտե՛ք և դո՛ւրս գրե՛ք հետևյալ բառերի հոմանիշները:

1. ապամաժ, գնալ, դատարկություն, պատահոտել, տեսակետ
2. հրահրել, հսկա, շինծու, պախարակել, փափուկ
3. երեխա, թափառել, ծիծաղել, կռիվ, օգնել

ԳՍՐՉՎԱԾՄԲՆԵՍԿԱՆ ԲԱՈՍՐԱՆՆԵՐ

Յուրաքանչյուր լեզու ունի իր դարձվածային համակարգը, որն ամփոփում է այն կայուն բառակապակցությունները, որոնք ունեն փոխաբերական իմաստ: Հայոց լեզվի դարձվածքներն ամփոփված են Ա. Սուբիասյանի և Ս. Գալստյանի կազմած «Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարանում» (Երևան, 1975թ.): Բառարանն ամփոփում է մոտ 20 հազար դարձվածք և ընդգրկում է գրականության մեջ ու ժո-

ղվրդախոսակցական լեզվում գործածվող կայուն կապակցությունները: Բացի դրանից՝ բառարանում ընդգրկված են նաև ժողովրդական խոսքում տարածված և դարձվածային արժեք ունեցող բազմաթիվ առած-ասացվածքներ,

թևավոր խոսքեր, օրինակներ, անծօքներ և այլն: Օրինակներ բառարանից:

Գլխին ԳԱԼ. — 1. Գլխին խփել՝ հարվածել: Եղանով մզու գլխին եկավ (Հ Ր Ր): 2. Մեկին դժբախտություն՝ փորձանք պատահել: Սա բա՞ն էր, որ եկավ մեր գլխին (Է Ք): Չնայած ոգեից խմիչճենեից իմ գլխին եկած փորձանքներին, — Գաբեհատիկ Ջոնը շարունակում էր ծաղրել և իր մտաշլիխությամբ գրավել ինձ (Ք ա թ գ մ.): 3. Պատահել, կատարվել: Պետքուք պատմեց յուր գլխի եկածը դժգոհության խոսքերով (Մ): Մարդս չի իմանում, թե վաղն յուր գլխին ի՞նչ պետք է գա (Պ Պ):

Լեզուի ԳՏՆՆԼ (Մ Ե Կ Ի Զ Ե Տ, Ի Ր Ա Ր Զ Ե Տ), — Իրար հետ համեմատելի լինել, իրար հասկանալ, մի հարց լուծելու համար համաձայնություն գալ, համաձայնել: Ավետիքն անդադուր խնդրում, համոզում, հորդորում էր աղջկան, բայց ոչ մի կերպ նրա հետ լեզու չէր գտնում (Ր Ք): Ես կարծում էի, որ հեշտությամբ լեզու կգտնեմ նրա հետ, բայց արի տես, որ մեր հարաբերությունները խիստ պաշտոնական դուրս եկան (Պ Ձ): Կարելի էր համապատասխան հառաչում խոստանալ, հետևերը լեզու գտնել (Ք ա թ գ մ.):

Վարժություն 7: Դարձվածաբանական բառարաններից գտե՛ք հետևյալ դարձվածքները, բացատրե՛ք դրանց իմաստները և դրանցով կազմե՛ք նախադասություններ:

- ա) Աչքը բռնել. բանը բուրդ է. գլխին դնել, ծայրը ծայրին հասցնել. ծանր խոսք:
- բ) Բակլան խաշած ցանել. գլխի ճարը տեսնել. դու ես, որ կաս. ինչպես ծուկը ջրում:
- գ) Անարգանքի սյունին գամել. անոսկոր լեզու. բարևը կտրել. կրակե շապիկ. պատռած բերան:

Վարժություն 8: Դարձվածաբանական բառարաններից գտե՛ք հետևյալ դարձվածքները, բացատրե՛ք դրանց իմաստները և նշե՛ք առաջացման աղբյուրը:

ա) Ավգյան ախոռ, աբիլլեսյան գարշապար, գորոյան հանգույց, դամոկլյան սուր, լուկուլոսյան խրախճանք, Մորփեոսի գիրկն ընկնել, պրոկրուստյան մահիճ:

բ) Երգ երգոց, բաբելոնյան աշտարակաշինություն, ձայն բարբառո հանապատի, Նոյի ազոավ, Նոյյան տապան, փշե պսակ, Գողգոթա ելնել:

գ) Անմեղ մեղավորներ, մեծապատիվ մուրացկաններ, հողմաղացների դեմ կռվել, դառնանք մեր ոչխարներին, քաղթենին ազնվական:

ՄՐԵՎԵԼԱԶԱՅ-ՄՐԵՎՍՏԱԶԱՅ ԲԱՌՍՐԱՆՆԵՐ

Արդի գրական հայերենի երկու դրսևորումների՝ արևելահայերենի և արևմտահայերենի բառապաշարների զուգադրման և դրանց տարբերությունների վերհանման նպատակով կազմվել են համապատասխան բառարաններ՝ նպատակ ունենալով հաղթահարելու հայության լեզվական տարանջատվածությունը և բավարարելու միմյանց գրականությանը առավել մոտիկից ծանոթանալու ձգտումը:

Նման մի աշխատություն՝ «Արևմտահայերենի բառարան» վերնաբրով, 1991թ. հրատարակել է Ա. Սարգսյանը: Այս բառարանն ընդգրկում է մոտ 4 հազար բառ և արտահայտություն:

2000 թվականին լույս տեսավ Ռ. Սաքապետոյանի «Արևմտահայերեն-արևելահայերեն ուղղախոսական-բացատրական բառարանը», որն ընդգրկում է շուրջ 16 հազար բառ և դարձվածքային

միավոր: Այս բառարանում զետեղված են այն բառերը, որոնք արևելահայերենում և արևմտահայերենում գոնե մեկ ձևաիմաստային հատկանիշով տարբերվում են իրարից: Այս բառարանի կարևոր առանձնահատկությունը նաև բառերի արևմտահայ արտասանությունը նշելն է, որով այն դառնում է ուղեցույց արևմտահայ քանավոր խոսքին տիրապետելու համար:

Խնայուիլ [խընայվիլ], կբ.չբ. Խնայվել:
Խնդարարայ [խընթափարօ], ած. Կենսորախ բնավորություն ունեցող:
Խնդալ [խընթալ], չբ. Ուրախանալ:
Խնդալիք [խընթալիք], ած. 1. Խնդալու, զվարճանալու: 2. Ծիծաղելի: 3. գ. Ծաղրի առարկա:
Խնդակցիլ [խընթակցիլ], չբ. 1. Ուրախությունը կիսել: 2. Ծնորհավորել:
Խնդակցութիւն [խընթակցութիւն], գ. 1. Ուրախությունը կիսելը: 2. Ծնորհավորանք:
Խնդամուլ [խընթամուլ], ած.գ. 1. Կատակասեր: 2. Տեղի-ամտեղի ծիծաղող:
Խնդիր [խընթիր], գ. 1. Հարց, մտահոգության նյութ: 2. Աղերսանք:
- *Խնդիր է գիտնալ* [խընթիր է քիղնալ],
- Կարևոր է իմանալ:
- *Խնդիր հանել* [խընթիր հանել], — Հոգս, պրոբլեմ ստեղծել:
- *Խնդիր հարուցանել* [խընթիր հարուցանել], — 1. Վիճարանել: 2. Հոգս, պրոբլեմ ստեղծել:
- *Խնդիր հրահրել* [խընթիր հրահրել],
— Գրգռել: «...»

Վարժություն 9: Ռ. Սաքապետոյանի «Արևմտահայերեն-արևելահայերեն ուղղախոսական-բացատրական» բառարանից դ՞ուրս գրե՞ք տասը բառ, որոնք գործածական են միայն արևմտահայերենում, և նշե՞ք դրանց արևելահայերեն համարժեքները:

Վարժություն 10: Օգտվելով նույն բառարանից՝ նշե՞ք տրված արևմտահայերեն բառերի արևելահայ տարբերակները:

1. բերդող, դրկել, ճիտ, իրապաշտ, աճապարել, հեռատեսիլ, ձայնասփյուռ, գործատուն, ընթերցավարտ, կաղանդ, խպնիլ, Էրիկ, գրատուն

2. կռփամարտ, սուկել, շտկել, կարգել, ախոյան, գրագետ, ծրար, հոն, ասանկ, ատիկա, խամաճիկ, մանչ, մելան, պուպրիկ, ճատրակ, բանախոս, մեծկակ

3. գոց, բնալույծ, գայթիլ, ակռա, հյուլե, աստն, կաճառ, գեղոն, գլխագիր, բարկօղի, ձայնանիշ, ուսուցչապետ, երգահան, նվագավար, ձեռնադաշնակ, աքասիա, ճարտարագետ

Վարժություն 11: Նշե՛ք հետևյալ հատուկ անունների արևելահայ տարբերակները:

1. Արժանթին, Ալճերիա, Աղեքսանդրիա, Ափրիկե, Պելճիբա, Պուկարիա, Չվիցերիա, Շվեյտ, Մարսիլիա, Մոնթրեալ, Պոյուսել, Պեյրուբ, Ռումանիա, Տանեմարբա, Պուլբրեշ, Ֆրանսա, Լիթվանիա, Գանատա, Սպանիա, Տփղիս, Վոսփոր, Պարսելոն, Բարիգ, Նիս, Ռուսիա, Ֆիլատելֆիա

2. Ալպեր, Արթուր, Բարգեն, Բոլ, Եղուարդ, Ժագ, Էտկար, Լուբվիկ, Ճանիկ, Ճոն, Ռոպեր, Պաղտասար, Վախթանկ, Ստեփաննոս, Այտա, Լուպար, Օննիկ

ՈՒՂՂԱԳՐՍԿԱՆ ԵՎ ՈՒՂՂԱԽՈՍԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

Ուղղագրական բառարանները ծառայում են ուսումնական նպատակների: Դրանք ընդգրկում են ուղղագրական դժվարություն ներկայացնող բառերը: Հայ բառարանագրության մեջ հայտնի են բազմաթիվ ուղղագրական բառարաններ:

Դրանցից են Ն. Ալլավերդյանի «Նոր ուղղագրական բառարանը» (1930), Ա. Ղարիբյանի «Ուղղագրական համառոտ բառարանը» (1940), Ա. Ղարիբյանի և Գ. Պարիսի «Դպրոցական ուղղագրական բառարանը» (1956), որին կցված է նաև ուղղախոսական բառացանկ, և այլն: Նշված բառարանները անշուշտ նպաստել են դպրոցական-կրթական գործին, կատարել են իրենց վերապահված դերը:

Նման կարգի բառարանների մեջ նյութի ընդգրկման ամբողջականությամբ և գիտական մոտեցումներով աչքի է ընկնում Հ. Բարսեղյանի «Հայերեն ուղղագրական-ուղղախոսական, տերմինաբանական բառարանը» (1973): Այն պարունակում է արդի գրական հայերենի բառերի ու եզրույթների մոտ 152 հազար միավոր: Բառացանկում տեղ են գտել նաև տարածված հապավումները: Իբրև նորմատիվ բառարան՝ տրվում են նաև այն բառերի արտասանական տարբերակները, որոնց գրության ու արտասանության միջև առկա են տարբերություններ, այսինքն՝ կա-

տարվում է ուղղախոսական նորմը կարգավորելու փորձ: Վերջապես, այս բառարանը վստահելի ուղեցույց է նաև բառերի ու եզրույթների ոճական ու կիրառական հարստությունը յուրացնելու համար:

Ամբարձի
Ամբարձիկ (տեխ.)
Ամբարձիչ, -ձիչ, -ձիչի (տեխ.)
Ամբարձիչային (տեխ.)
Ամբարձ(ի)շավար (մսեգ.)
Ամբարձիչավոր (տեխ.)
Ամբարձիչատակ
Ամբարձչաքեռնիչ, -ի (տեխ.)
Ամբարձչուղ [-բց-րթ] (մսեգ.)
Ամբարձուղեչ (հեց.)
Ամբարձում, -ձման

Վերջին տարիներին լույս են ընծայվել մի շարք ուղղագրական բառարաններ, որոնցից նշելի են Աշոտ և Զնարիկ Սուքիասյանների «Արդի հայերենի ուղղագրական-ձևակազմական բառարանը (2002թ.), Փ. Մեյրիխանյանի «Հայերենի ուղղագրական նոր բառարանը» (2005թ.):

Վարժություն 12: 3. Բարսեղյանի «Հայերեն ուղղագրական-ուղղախոսական տերմինաբանական բառարանից» դո՛ւրս գրեք.

- ա) Ուղղագրական դժվարություն ներկայացնող տասը բառ:
- բ) Գրության և արտասանության տարբերություն ունեցող տասը բառ:
- գ) Տարբեր բնագավառների վերաբերող տերմիններ և որոշե՛ք դրանց կիրառության ոլորտը:

ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

Թարգմանական բառարանները լինում են երկլեզվյան և բազմալեզվյան, իսկ նյութի ընդգրկման առումով բաժանվում են երկու տեսակի՝ թարգմանական ընդհանուր բառարաններ և թարգմանական տերմինաբանական բառարաններ:

Թարգմանական ընդհանուր բառարաններում ընդգրկվում են երկու (կամ ավելի) լեզուների համագործածական բառերն ու դարձվածքները, տրվում են դրանց իմաստային համարժեքները այլ լեզուներում: Հայ բառարանագրությունը հարուստ է թարգմանական բառարաններով:

Դրանցից առավել հայտնի են Յ. Դադբաշյանի «Լիակատար ռուս-հայերեն բառարանը» (Թիֆլիս, 1908թ.), պարունակում է մոտ 125 հազար բառ, նույնի «Լիակատար հայ-ռուսերեն բառարանը» (Թիֆլիս, 1911թ.), պարունակում է մոտ 70 հազար բառ և դարձվածքային միավոր, Թ. Ավդալբեկյանի, Պ. Սոտնիկյանի, Ե. Տեր-Մինասյանի, Վ. Փոթեյանի երկհատոր «Ռուս-հայերեն նոր բառարանը» (Եր., 1933-35), ընդգրկում է մոտ 80 հազար բառ ու արտահայտություն:

Խորհրդային շրջանում լույս տեսած ռուս-հայերեն բառարանների մեջ առանձնահատուկ տեղ է գրավում Ե. Տեր-Մինասյանի, Վ. Փոթեյանի, Յ. Կուսիկյանի, Յ. Համբարձումյանի, Մ. Գևորգյանի կազմած «Ռուս-հայերեն բառարանը» (Եր., 1954-58):

Հայտնի է նաև Ա. Դարիբյանի «Ռուս-հայերեն բառարանը» (Եր., 1968), որն առ այսօր մնում է ամենագործածականը նման բառարանների մեջ:

Հայ բառարանագրությունը հարուստ է նաև եվրոպական լեզուներին առնչվող թարգմանական բառարաններով: Հայտնի են՝ Յ. Չազմագճյանի «Շնդարձակ բառարան անգլերեն-հայերեն» (Բոստոն, 1922թ.), Մ. Գույումճյանի «Շնդարձակ բառարան հայերեն-անգլերեն» (Կահիրե, 1950թ.), Գ. Լուսինյանի «Նոր բառգիրք ֆրանսահայ» (1-ին հ. Փարիզ, 1894-1903, 2-րդ հ. Պոլիս, 1910թ.), Գ. Անդրեասյանի «Գերմաներեն-հայերեն բառարանը» (Եր., 1976թ.), Յ. Ասմանգուլյանի «Անգլերեն-հայերեն բառարանը» (Եր., 1984թ.), Ա. Լազարյանի, Ն. Համբարձումյանի, Ա. Հայրապետյանի «Անգլերեն-հայերեն բառարանը», «Հայերեն-անգլերեն բառարանը»՝ Ն. Բարաթյանի խմբագրությամբ (Եր., 2004թ.) և այլն:

Թարգմանական-տերմինաբանական բառարաններն ընդգրկում են մի լեզվի որոշ քնագավառի տերմինները և տալիս են դրանց համարժեքները այլ լեզուներով: Նման բառարան-տերմինարաններից հայտնի են Մ. Աբեղյանի «Ռուս-հայերեն ռազմական բառարանը» (Եր., 1925թ.), Թ. Ավդալբեկյանի «Տնտեսագիտական տերմինների ռուս-հայերեն բա-

ռարանը» (Եր., 1964թ.), «Ռուս-հայերեն պոլիտեխնիկական բառարանը» (Եր., 1957թ.), մի շարք բժշկական տերմինների բառարաններ, ինչպես՝ Մ. Աբեղյանի, Լ. Յովհաննիսյանի, Ա. Տեր-Պողոսյանի «Լատիներեն-ռուս-հայերեն բժշկական բառարանը» (Եր., 1951թ.) և այլն: Նորագույն շրջանի ուշագրավ բառարաններից են Ռ. Ղազարյանի բուսանունների և կենդանիների անուններին նվիրված բազմալեզվյան բառարանները:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ի՞նչ տեսակների են բաժանվում բառարանները:
2. Ստուգաբանական բառարաններում ի՞նչ տեսակյունով է ներկայանում բառը:
3. Որո՞նք են հայերենի նորագույն բացատրական բառարանները:
4. Ի՞նչ բառամթերք է ներկայացվում գավառական (բարբառային) բառարաններում:
5. Ո՞ր բառարանում է տրվում բառերի ճիշտ գրությունը:

Վարժություն 13: Գտե՛ք, թե որ բառահոդվածը բառարանի որ տեսակին է բնորոշ:

ա)

Սեղան, ի, գ. 1. Սովորաբար շորս ոտքերի կամ որևէ կարգի հենարանի վրա ամրացված առխտակյա (մետաղյա, պլաստմասսայի են) հարթ մակերեսով կարասի՝ զանազան զործածությունների համար: Հացի՝ հանդիսների՝ բղթայազի ս.: 2. փխր. Ուսուցիչներ, ընթերցիչ, հյուրասիրություն են ծամանակ: Ի՞նչ նամեղ սեղաններ ունեինե՞ք (Ավ. Թափակյան): 3. փխր. Հացկերույթ, ճաշկերույթ, հրավերք: Ծեղա՝ երան սրբիլի անձնավաճուրդունեն...չմասնակցեցին սեղանին (Բաֆֆի): ... »	—Սեղան բազմիլ—ճաշի՝ ճաշկերույթի նըստել: —Սեղան բանալ՝ բացել՝ բաց անել—1. Ճաշկերույթ՝ հրավերք սարքել: 2. Ճաշի համար սեղանը պատրաստել, ճաշի սւտեղիկներ և պարագաները սեղանի վրա դնել՝ գտաստվորել: ... »

բ)

Սեղան, ի 1. Стол. 2. Званый обед. 3. Алтáръ. 4. (նկնդ.) Жертвенник. 5. (երկրչ.) Трапéция. 6 Աշակերտական սեղանին նստիլ садиться, сесть за пáрту. Հացեներ սեղան ձըրесный стол. Սեղան բազմիլ сесть, восседáть, воссесть за стол, сзидиться, сесть обéдать. Կանաչ սեղան лóмберный, эзелный, кáрточный стол. Կլոթ սեղանի շուրքը за крýглым столóм. Սեղան բանալ՝ բաց անել՝ զցել նакрывать, накрыть стол, собирать, собрáть на стол. Սեղանը նազանել убрáть, убрáть, собирáть, собрáть со столá. Սեղան(ը) պատրաստել նакрывать, накрыть (на) стол. Սեղանը վեր բազել, տե՛ս Սեղանը նազանել: Սեղանը առաջավ պир оживляса. Սեղան նստիլ садиться, сесть за стол. Սեղան սարել, տե՛ս Սեղանը պատրաստել: Սեղանի աչ столóвая соль. Սեղանի փե՛ծ столóвое вино. Սեղանի թե՛խ (սպիրտ) настóльный те́мни, шинг-понг.

գ)

ՍեղԱն, ա հլ. (խսկ Յուդթ. դ. 10, Եզեկ. զ. 5 գրծ. սեղանօ՛՛) ասեղան, մահաւանդ ճաշի. 2. կերակուր, հացկերութիւն, կուտնք. 3. (ուճալափոխի են սեղան. 4. զոհի սեղան, զօհարան, բագին. 5. տանարի սեղանը. 6. Քրիստոսի խաչը՝ ՍԳր. Ազաթ. Ոսկ. Եփես. «ժամող ատան» Տաթև. ձմ. խղ. որից սեղանաւոր Ե. . . »

ԳԻՌ.—Ձղ. Սլմ. Սլ. Վն. սեղան, Ալլ. Ախց. Գոր. Երն. Կր. Դրբ. Մկ. Մշ. Մրղ. Շմ. Պլ. Սեբ. սէղան, Ազլ. սէղոն, սէղան, Ասլ. սէղա, Հճ. Հմշ. սէղօն, Ձթ. սէղօն, սէղօն, որոնք եշանակում են ասեղան». իսկ Սվեղ. սիղուն «կերակրի սալա», ննխ. սէղան՛՛ ասեղանատամ» Ե. . . »

ՆՃԹ պրս. շիլան (իմա՛՛ ՍՂԱՆ շէլան «Քաղաւորական սեղան», որից են արևել. թրք. ՍՂԱՆ Sılan «սուլթանների և էմիրների սեղան Ե. . . »

դ)

ՍեղԱն մ ա թ ն մ ա տ ի կ ա յ ու մ, բառակազմով, որի երկու կողմերը զուգան են, իսկ մյուս երկուսը՝ ոչ: Զուգանեն կողմերը կոչվում են Ս-ի հ ի մ թ ն ք, իսկ ոչ զուգանեն կողմերը՝ Ս-ի ս ր ու ն ք ն ե ր (կ ո ղ մ ն ա յ ի ն կ ո ղ մ ն ք): Հաճախար սրունքներ ունեցող Ս. կոչվում է հ ա վ ա ս ր ա ս ր ու ն Ս.: Եթե Ս-ի սրունքներից մեկը ուղղահայաց է հիմքերին, ապա Ս. կոչվում է ու ղ ա ն կ յ յ ու ն Ս.: Ս-ի սրունքների միջեկանտերը միացնող հատվածը (Ս-ի մ ի չ ի ն գ ի ծ) զուգանեն է Ս-ի հիմքերին և հավասար երանց

կիսագունավորին: Ս-ի մակերեսը հավասար է միջին գծի և քարձրության (հիմքերի հեռավորության) արտադրյալին:

Մեծերը՝ հայոց լեզվի մասին

Այո՛, մեր նախնիները մեզ և աշխարհին փոքր ժառանգություն չեն կտակել: Բայց մենք պիտի հասկանանք և հասկանալով շնորհանանք երբեք, որ մեր ժառանգության մեծագույն գանձը մեր լեզուն է:

Այդ լեզուն «մայրենի» կոչելը մեծ պատիվ է:

Այդ լեզվով խոսելն ու մտածելը մեծ բախտ է:

Բայց այդ լեզվի խնամքը, նրա անաղարտությունը, նրա պահպանությունն ու պաշտպանությունը դրված է մեզ վրա»:

Պարույր Սևակ

ՏԵՔՍՏԻ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԸ

Ինչպես որ բառը, բառակապակցությունը, նախադասությունը ունեն իրենց կառուցվածքային առանձնահատկությունները, այնպես էլ տեքստը՝ որպես լեզվական միավոր, ունի կառուցվածքային մի շարք հատկանիշներ: Տեքստը պետք է այնպիսի կառուցվածք ունենա, որ նրանում արտահայտված մտքերը կապակցվեն իրար, հակասություններ, անհամապատասխանություններ չառաջանան, տեքստում ասվածը լինի ճիշտ և հասկանալի: Տեքստն ունի որոշակի մասեր: Այդ մասերի հերթականությունն ու իմաստային կապերը ծառայում են ընդհանուր իմաստի ճիշտ արտահայտմանը: Տեքստը հիմնականում ունենում է **սկզբնամաս, հիմնամաս և ավարտամաս:**

Սկզբնամասում ներկայացվում են ասելիքի նպատակները, առաջ քաշվելիք խնդիրները, տեքստում գործածվող հասկացությունները և այլն, այսինքն՝ ստեղծվում են պայմաններ, որ ընթերցողը կամ ունկնդիրը տրամադրվի, պատրաստ լինի տեքստը ընկալելուն:

Հիմնամասում ներկայացվում է հեղինակի բուն ասելիքը:

Ավարտամասում ամփոփվում է ասելիքը, կատարվում են եզրակացություններ ու ընդհանրացումներ:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ հիմնական մասեր ունի տեքստը:
2. Ի՞նչ է ներկայացվում սկզբնամասում:
3. Ի՞նչ է ներկայացվում հիմնամասում:
4. Ի՞նչ է ներկայացվում ավարտամասում:

Վարժություն 1: Կարդացե՛ք և առանձնացրե՛ք սկզբնամասը, հիմնամասը և ավարտամասը:

Հայոց ռազմի աստված խաժակն Վահագնի և սիրո աստվածուհի կճափայլ (մարմարափայլ) Աստղիկի հարսանիքն էր: Աստվածների հայր Արամազդը Աստղիկի ուսին սպիտակափառ մի լավաշ էր գցել:

Սակայն փեսայի տուն գնալու ճանապարհին լավաշն ընկավ հարսի ուսից: Վահագնի սիրով արբած Աստղիկը չնկատեց դա: Արամազդը զայրացավ և Աստղիկին ասաց.

- Հացը գետնին գցողը չի կարող կին ու մայր դառնալ:

Հարսանիքն անմիջապես խաթարվեց: Այդպես էլ Վահագնին ու Աստղիկին չհաջողվեց ամուսնանալ, և նրանք ամբողջ կյանքում մնացին սիրահարներ:

Այնուհետև Հայաստանում սովորություն դարձավ հարսի ուսին լավաչ գցելը: Հարսները գգույշ են քայլում հարսանիքի ժամանակ, թե չէ լավաչը կսահի նրանց ուսից, և նրանք կընկնեն Աստղիկ աստվածուհու օրը:

Հայկ Խաչատրյան

Վարժություն 2: Կարդացե՛ք և դասավորե՛ք սկզբնամասը, հիմնամասը և ավարտամասը: Մեկնաբանե՛ք, թե ինչի հիման վրա տարբերակեցիք տեքստի մասերը:

Կան անապատային և՛ բույսեր, և՛ կենդանիներ, որոնք տարբեր ձևերով են պաշտպանվում շոգից ու ջրագրկումից: Բույսերի մեծ մասը փոքր տերևների շնորհիվ կրճատում է գոլորշիացումը, իսկ կենդանիները ցերեկը մեծ մասամբ թաքնվում են խոր փորված զով քներում և դուրս են գալիս գիշերը կամ վաղ առավոտյան, երբ ավազը դեռ չի շիկացել: Նրանց օրգանիզմները դիմացկուն են. անապատային կենդանիները կարողանում են երկար ժամանակ մնալ առանց ջրի և սննդի:

Թվում է, թե անապատներում չպետք է լինեն ո՛չ բույսեր, ո՛չ կենդանիներ, քանի որ նման չորային պայմաններում չեն գոյատևի:

Անապատները Երկրի շոգ և չորային շրջաններն են. այնտեղ ջրի գոլորշիացումը մինչև երեսուն անգամ գերազանցում է մթնոլորտային տեղումների քանակը:

Ըստ «Դպրոցական մեծ հանրագիտարանի»

Գիտե՛ք, որ...

Թուղթն սկսել է արտադրվել Չինաստանում Ջ.ա. 123թ.:

Թղթի գյուղը Հայաստան է հասել IX-X դարերում, սակայն «թուղթ» բառը հայերենում կար գրաբարից և նշանակում էր գրություն, գրվածք, նամակ, գիրք:

ՎԵՐՆԱԳԻՐ ԵՎ ԲՆԱԲԱՆ

Ամենապարզ վերնագիրը ամենալավն է:
Իվան Տուրգենև (ռուս գրող)

Գրավոր տեքստերը, երբեմն էլ նրանց հատվածները մեծ մասամբ ունենում են վերնագիր: Վերնագիրը այն բառը, բառակապակցությունը կամ նախադասությունն է, որը բերվում է որպես տվյալ տեքստի կամ նրա հատվածի անուն: Տեքստերը կարող են նաև վերնագիր չունենալ: Օրինակ՝ բառյակները և այլ չափածո փոքր ստեղծագործությունները, գործնական տարբեր գրությունները: Հեղինակները երբեմն բանաստեղծություններն էլ չեն վերնագրում: Վերնագիր չունեցող տեքստի մասին խոսելիս տեքստը սովորաբար անվանում են նրա առաջին մի քանի բառերով: Օրինակ՝ Ավետիք Իսահակյանի «Ճաղիկ էի նորաբողոք...», «Գիշերն եկավ, զով-հովն ընկավ...», «Օտա՛ր, ամայի՛ ճամփեքի վրա...» և շատ այլ բանաստեղծություններ վերնագրեր չունեն և անվանվում են առաջին տողով:

Վերնագիրը ընդհանրացնող, խորհրդանշական դեր ունի, այսինքն՝ վերնագիրը կարդալով՝ իմանում ենք, թե ընդհանուր առմամբ ինչին է վերաբերում տեքստը: Գիտական և վարչական տեքստերի վերնագրերը մեծ մասամբ ուղղակիորեն արտահայտում են տեքստի ընդհանուր բովանդակության անվանումը, օրինակ՝ «Ֆիզիկա», «Աշխարհագրություն», «Հայոց լեզու», «Ձեռնարկության եկամուտների տարեկան հաշվետվություն» և այլն: Գեղարվեստական ստեղծագործությունների վերնագրերը սովորաբար ավելի հուզական են լինում և խորհրդանշող բնույթ են ունենում, ինչպես Հովի. Թումանյանի «Չարի վերջը», Շիրվանզադեի «Քառսը», «Պատվի համարը», Պ. Սևակի «Անլռելի զանգակատունը» և այլն: Տեքստերը կարող են անվանվել նաև գլխավոր հերոսների անուններով, օրինակ՝ Հովի. Թումանյանի «Անուշը», Ավ. Իսահակյանի «Աբու-Լալա Մահարին», Մուրացանի «Գևորգ Մարզպետունին», Րաֆֆու «Սամվելը» և այլն:

Տեքստերը և նրանց հատվածները կարող են ունենալ նաև ենթավերնագրեր: Եթե տեքստի ընդհանուր վերնագրից հետո է նշվում ենթավերնագիր, ապա դա մասնավորեցնում, կոնկրետացնում է ընդհանուր վերնագիրը: Օրինակ՝ «Հայոց լեզու» վերնագրից հետո կարող է նշվել «Շարահյուսություն»: Տեքստի հատվածների ենթավերնագրերը անվանում են տվյալ հատվածը, օրինակ՝ «Գոյական անուն» վերնագրով

տեքստում կարող են լինել «Գոյականի թիվը», «Գոյականի հոլովումը» ենթավերնագրերը, որոնք նշում են, թե ինչին է վերաբերում տվյալ հատվածը:

Տեքստերը կամ նրանց հատվածները կարող են ունենալ նաև **բնաբան**: Բնաբանը խորիմաստ ասույթ է, որը ընդհանրացնող, բնութագրող դեր է կատարում տվյալ տեքստի բովանդակության համար: Բնաբանը կարող է լինել տվյալ տեքստի հեղինակի ասույթ, այլ հեղինակի ասույթ կամ որևէ առած, ասացվածք և այլն: Բնաբանը հիմնականում գրվում է վերնագրից հետո աջ կողմում: Ահա 3. Շիրազի պոեմներից մեկի վերնագիրը և բնաբանը.

ԲԻԲԼԻԱԿԱՆ

Ցավը տվեց սարերին,

Սարերը չտարան...

Ցավը տվեց մարդուն,

Մարդը տարավ:

(Մոռս խոսքերից)

Պ. Սևակը «Ականջդ բեր՝ ասեմ» շարքի համար բնաբան է ընտրել Վ. Տերյանի «Ես էլ դու եմ, ես չկամ...» տողը: Րաֆֆին «խենթը» վեպի համար որպես բնաբան միանգամից երեք առած է բերել. «խենթը մի քար գլորեց փոսը, հարյուր խելոքներ հավաքվեցան, չկարողացան դուրս հանել»: «Մինչև խելացին կմտածե, խենթը գետից անց կկենա».
«խենթից՝ ուղիղ պատասխան»: Ա. Բակունցի «Կյորես» վեպն ունի «O tempora, o mores... O՛ Չանգեզուր, o՛ Կյորես...» բնաբանը, որը ստեղծել է Բակունցը (առաջին մասը նշանակում է *o՛ ժամանակներ, o՛ քարքեր*, որը հռոմեացի ճարտասան Մարկոս Տուլիոս Ցիցերոնի (Ք.ա. 106-43թթ.) թևավոր խոսք դարձած արտահայտությունն է. ասվել է հռոմեացի քաղաքական գործիչ Կատիլինայի դատավարության ժամանակ):

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է վերնագիրը:
2. Ինչպիսի՞ն են լինում վերնագրերը:
3. Ի՞նչ է ենթավերնագիրը:
4. Ի՞նչ է բնաբանը և ի՞նչ դեր ունի:

Վարժություն 3: Հետևյալ վերնագրերով գրե՛ք ստեղծագործական փոքրիկ շարադրություններ:

«Ես մեղավոր չեի», «Անակնկալ հանդիպում», «Ծննդյան տոնի նվեր», «Ճիշտ ընտրություն», «Լռության ձայնը», «Մեծ աշխարհի իմ անկյունը», «Պատահական հանդիպում», «Ճանապարհորդություն դեպի...», «Առեղծվածային նամակ»:

Վարժություն 4: Տրված բառերով գրե՛ք ստեղծագործական փոքրիկ շարադրություններ և ընտրե՛ք համապատասխան վերնագրեր:

ա) Ինքաթիռ, վայրէջք, հոծ բազմություն, նեոնային լույսեր, ծաղկեփնջեր, համբույրներ, այրող հայացք, հիշողություններ, անցյալի բեռ, հույսի կամուրջներ:

բ) Չբոսայգի, ծառուղի, հանդիպում, ներել, այրող, կարոտ, գղջում, ուրախության արցունքներ, հավատարմություն, մեծահոգություն, լճակ, երջանկություն:

Վարժություն 5: Փորձե՛ք վերնագիր տալ բերված բանաստեղծություններին, որոնք հեղինակները չեն վերնագրել:

Ծիլը ծլեց մայթի չսպիացած վերքից,
Փողոցներով անցավ տաք, միջանցուկ բամին,
Կարմիր դարձան բոլոր բողբոջները մեկից,
Եվ գարունը եկավ հենց այդ ժամին:

Պատից, պատշգամբից, տանիքներից դեռ թաց
Ճերմակեղեն կախվեց ու փռփռաց բամուս.
Ձմեռն իր սպիտակ դրոշները պարզած՝
Լուռ հանձնվեց կանաչ իր թշնամուն:

Հրաչյա Հովհաննիսյան

Կորցրածը շատ,
Գտնվածը քիչ.
Իսկ ո՞ւր էի ես
Այսբան անհատնում ուժերս թափում.
Փորձված, իմաստուն
Ու բարի՛ մարդիկ,

Գուցե դո՞ւք ասե՞ք՝
Աշխարհի վրա
Երջանկությունը ինչո՞վ են չափում:

Մարո Մարգարյան

Ճամփից հեռու է ծնվել աղբյուրը,
Կարկաչը նրա ոչ ոք չի լսել,
Ու ակից բխող սառնորակ ջուրը
Մի տխո՛ւր-տխո՛ւր երգով է հոսել:
Զամիներն են խենթա հետո օրեցօր
Աչքի մեջ նրա լցրել հող ու խիճ,
Եվ անհուն վիշտը սրտի մեջ՝ մի օր
Աղբյուրը, ավա՛ղ, դարձել է ճահիճ...:

Լիպարիտ Մարգարյան

Վարժություն 6: Շարունակե՛ք տրված պատմությունը՝ ընտրելով հետևյալ վերնագրերից մեկը՝ «Անակնկալ հանդիպում», «Մոռացված պատմություն», «Յերոսական արարք», «Պահպանե՛ք մայր բնությունը», «Ինչո՞ւ ես տխրեցի»:

Չքոսայգու շատրվանները նոր էին վերանորոգել, և կարծես նրանք էլ էին ուրախացել ու սովորականից ավելի բարձր էին խշշում: Գուցե ինձ էր այդպես թվում, որովհետև ես երկար էի սպասել դրանց նորոգման ավարտին: Չքոսայգին մեր տան մոտ էր գտնվում, և գարնան սկզբից մինչև աշնան վերջը գրեթե ամեն երեկո գնում էի մի փոքր հանգստանալու: Ամեն եղանակին այգին մի յուրահատուկ ձևով էր հմայում. գարնանը ուրախացնում էին նոր բողբոջող ծառերն ու հետզհետե փարթամացող թփերը, ամռանը ամեն ինչ աչք էր շոյում իր գմբուխտ կանաչով, իսկ աշնանը այգին բոցավառվում էր աչք շլացնող բազմազան գույներով: Վերջին տարիներին այգին անխնամ էր. որոշ ծառեր չորացել էին, այստեղ-այնտեղ փշաբույսեր էին աճել, նստարանները, ցանկապատերն ու խողովակները վաղուց չէին ներկվել: Բայց այս տարի զքոսայգին բարեկարգվեց, ու հիմա ամենուր գույնզգույն նստարաններ են,

բուրավետ ծաղիկներ, գեղեցիկ ծառուղիներ, ու զվարթ խշշում է շատրվանը: Ես իմ ամենօրյա զբոսանքն էի կատարում ու հիանում բնության ու մարդու ստեղծածի այդ գեղեցիկ համադրությամբ, երբ հանկարծ....

Վարժություն 7: Գրե՛ք հինգ բանաստեղծության, հինգ պատմվածքի, հինգ հեքիաթի վերնագիր՝ նշելով նրանց հեղինակներին:

Վարժություն 8: Կարդացե՛ք Պարույր Սևակի «Վերնագիրը վերջում» շարքը և քննարկե՛ք վերնագրման գեղարվեստական յուրահատկությունները:

Վարժություն 9: Տրված առածներից ու թևավոր խոսքերից քնաբաններ ընտրեք Հովհաննես Թումանյանի «Չարի վերջը», «Մի կաթիլ մեղրը», Աթաբեկ Խնկոյանի «Ճպուռն ու մրջյունը», Դերենիկ Դեմիրճյանի «Պույ-պույ մուկիկը» ստեղծագործությունների համար:

Ազահությունը հենց ազահի թշնամին է:

Չնչին բանից՝ շատ աղմուկ:

Ճառի տակ պառկողի բերանը խնձոր չի ընկնում:

Փորձված աղվեսը երկու ոտքով է թակարդն ընկնում:

ԱՌՉՉԱԲԱՆ, ՆԵՐՄՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՎԵՐՉԱԲԱՆ

Տեքստն ունի սկզբնամաս, հիմնամաս և ավարտամաս: Ծավալուն տեքստերի դեպքում սկզբնամասը և ավարտամասը կարող են առանձնացված լինել: Սկզբնամասն առանձնացվում է որպես առաջաբան, նախաբան կամ ներածություն, իսկ ավարտամասը՝ վերջաբան:

Առաջաբանում նախնական խոսք է ասվում, թե ինչ պետք է ներկայացվի հիմնամասում: Առաջաբանները տարբեր են լինում: Գիտական տեքստերի առաջաբաններում սովորաբար նշվում է, թե ինչ նյութ է ուսումնասիրվելու, ինչ մոտեցումներ է կիրառել հեղինակը, ինչ կառուցվածք ունի տվյալ ուսումնասիրությունը, ինչ տերմիններ են

գործածվել, ինչ կարծիքներ կան քննվող հարցերի վերաբերյալ և այլն: Վարչական տեքստերում ներկայացվում են փաստաթղթի դերն ու նպատակը, ում է այն ուղղված և այլն: Գեղարվեստական տեքստերի առաջաբաններում հեղինակները շարադրում են իրենց գեղագիտական ըմբռնումները, ստեղծագործություններում կատարած հարցադրումները, սակայն կարող են նաև պարզապես գեղարվեստական մուտք ստեղծել, որով ընթերցողին նախապատրաստում են ընթերցանության: Օրինակ՝ Խ. Աբովյանը «Վերք Հայաստանի» վեպի առաջաբանում խոսում է գրականության այնպիսի հարցերի մասին, որոնք այդ ժամանակաշրջանում մեծ կարևորություն ունեին. մասնավորապես անդրադառնում է ստեղծագործության լեզվի խնդրին, բովանդակությանը և հերոսի ընտրությանը: Հ. Թումանյանը «Անուշ» պոեմի նախերգանքում ներկայացնում է փերիների թախծալի երգը վաղամեռ սիրահարների մասին՝ դրանով նախապատրաստելով ընթերցողին կարդալու հուզիչ մի պատմություն: Առաջաբանները վերնագրվում են տարբեր ձևերով՝ «Առաջաբան», «Նախաբան», «Հեղինակի կողմից», «Երկու խոսք», պոեմներում՝ «Նախերգանք», «Նախերգ» և այլն:

Ներածությունը առաջաբանից տարբերվում է մի քանի հատկանիշներով: Նախ՝ առաջաբանը վերաբերում է ամբողջ տեքստին, իսկ ներածությունն անհրաժեշտության դեպքում կարող են ունենալ նաև տեքստի համեմատաբար ընդարձակ հատվածները, օրինակ՝ գլուխները: Ներածությունը նախորդում է հիմնականում գիտական տեքստերին, քանի որ ներածության մեջ շարադրվում են գիտական սկզբունքներին վերաբերող նախնական տեղեկություններ: Ներածությունները վերնագրվում են տարբեր ձևերով՝ «Ներածություն», «Ներածական գիտելիքներ», «Ընդհանուր գիտելիքներ», «Ընդհանուր տեղեկություններ» և այլն:

Վերջաբանում կատարվում են եզրակացություններ ու ընդհանրացումներ, գեղարվեստական տեքստերում՝ նաև իրադարձությունների հանգուցալուծումներ և այլն: Վերջաբանները վերնագրվում են տարբեր ձևերով՝ «Վերջաբան», «Եզրակացություններ», «Վերջերգ» (պոեմներում) և այլն:

Տեքստի ներածությունը, հիմնամասը և եզրակացությունները ստեղծում է տեքստի հեղինակը, մինչդեռ առաջաբանը կամ վերջաբանը կարող է գրել նաև ուրիշ անձ, որը ներկայացնում է տեքստի հեղինակին, տեքստի տարբեր հատկանիշները, վերլուծում ու արժևորում է դրանք:

ՀԱՐՅԵՐ ԵՎ ՎԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է առաջաբանը և ի՞նչ դեր ունի:
2. Ինչո՞վ է տարբերվում ներածությունն առաջաբանից:
3. Ինչո՞վ են տարբերվում գիտական և գեղարվեստական տեքստերի առաջաբանները:
4. Ի՞նչ է վերջաբանը:

Վարժություն 10: Նշե՛ք ձեր կարդացած գրքերից երեքը, որոնք ունեն առաջաբան կամ վերջաբան, և մեկնաբանե՛ք, թե ինչ հարցեր են առաջ բաշված առաջաբանում կամ վերջաբանում:

Վարժություն 11: Հանրագիտարաններից և այլ աղբյուրներից օգտվելով՝ գրե՛ք փոքրիկ աշխատանքներ հետևյալ թեմաների մասին՝ առանձնացնելով առաջաբանը և վերջաբանը:

«Հայ մանրանկարչությունը», «Հայ ճարտարապետությունը», «Իմ սիրած գրողը», «Իմ սիրած նկարիչը», «Իմ ծննդավայրը»:

Գիտե՛ք, որ...

Հայ բանաստեղծներից առաջինը, որի գործը լույս է տեսել տպագրությամբ, Գրիգոր Նարեկացին է. «Մատյան ողբերգության» պոեմից մի հատված գետեղվել է հայ առաջին տպագիր գրքում՝ «Ուրբաթագրքում» (1512թ.): Առանձին գրքով ամբողջությամբ առաջինը տպագրվել է Ներսես Շնորհալու «Հիսուս որդի» պոեմը (1643թ.): Առաջել Դավրիժեցին առաջին հայ պատմիչն է, որի «Պատմությունը» լույս է տեսել իր կենդանության օրոք (1669թ.):

ՊԱՐԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Տեքստը կազմվում է նախադասությունների միջոցով, սակայն տեքստ կազմող բուն միավորները առանձին նախադասությունները չեն: Տեքստի կազմում առանձնացվում են պարբերություններ, որոնք իմաստային համեմատաբար ինքնուրույն հատվածներ են: Տեքստի բաղադրիչ միավորը պարբերությունն է: **Պարբերությունը նախադասություն է կամ նախադասությունների կապակցություն, որը, տեքստի կազմում իմաստային որոշակի ինքնուրույնություն ունենալով, հանդես է գալիս որպես տեքստի բաղադրիչ նվազագույն միավոր:** Մեկ պարբերություն

էլ ինքնին կարող է հանդես գալ որպէս տէքստ: Բանավոր տէքստում պարբերություններն առանձնանում են արտասանական դադարներով, որոնք ավելի մեծ են, քան նախադասությունների միջև եղած դադարները: Գրավոր տէքստում յուրաքանչյուր նոր պարբերություն գրվում է նոր տողից:

Պարբերությունների կազմի մեջ մտնող նախադասությունները իմաստային և քերականական սերտ կապեր ունեն: Սակայն պետք է նշել, որ պարբերությունների առանձնացումը կարող է նաև ինչ-որ չափով պայմանական լինել: Երբեմն հեղինակը որևէ միտք շեշտելու համար կարող է առանձնացնել և առանձին պարբերությամբ գրել մեկ կամ մի քանի նախադասություն, թեև իմաստային տեսակետից դրանք չեն առանձնանում: Օրինակ՝ Ա. Բակունցի «Միևս բիբին» պատմվածքն սկսվում է այսպես. *«Միևս բիբուն ասել էին, որ երեկոյան հարսն ու որդին գյուղ պիտի հասնեն: Եվ դեռ երեկո չեղած՝ նա կտրից տուն չէր ուզում գա:*

Կանգնել էր կտուրի վրա՝ մի ձեռքը ճակատին, մայր մտնող արևի շողերից աչքերը ծածկելով՝ նայում էր հեռուն՝ կածանի կեռումեռ պտույտին, և սպասում էր, թե երբ են երևալու»:

Առաջին երկու նախադասություններն առանձնացված են մեկ պարբերության մեջ, թեև երրորդ նախադասությունը ևս իմաստով սերտորեն կապված է նրանց: Հեղինակը այդպիսի առանձնացումով շեշտել է սպասողի անհամբերությունը, սպասման մեծությունը: Եթե շեշտման անհրաժեշտություն չկա, հեղինակները պարբերություններն առանձնացնում են՝ իմաստային ամբողջականությունից ելնելով: Պարբերությունները պարտադիր առանձնացվում են նաև մեջբերվող ուղղակի խոսքի դեպքում: Անջատման գծիկով գրվող յուրաքանչյուր մեջբերվող խոսք և նրան հաջորդող նոր նախադասությունը անպայման գրվում են նոր տողից:

Պարբերության նախադասությունների կապերի սերտությունը պայմանավորվում է տարբեր միջոցներով ու եղանակներով: Առաջին հերթին պարբերության նախադասությունները միահյուսվում են իմաստներով: Դրանից բացի՝ կարևոր են նաև ներկայացվող գործողությունների տրամաբանական հաջորդականությունը, նախադասությունների շարադասությունը, դերանունների (**այս, այդ** և այլն), շարժականների (**որովհետև, որպեսզի, ուստի** և այլն), վերաբերականների (**ընդհակառակը, վերջիվերջո** և այլն), հոմանիշ բառերի գործածությունը, գեղջումները, կրկնությունները և այլն:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ո՞րն է տեքստի հիմնական բաղադրիչ միավորը:
2. Ի՞նչ է պարբերությունը:
3. Ինչպե՞ս են առանձնացվում պարբերությունները:
4. Ինչպե՞ս են կապակցվում պարբերության նախադասությունները:

Վարժություն 12: Իմաստային կապերի հիման վրա առանձնացրե՛ք տրված տեքստի չորս պարբերությունները:

Ձմերուկը դժմագգիների ընտանիքի ներկայացուցիչ է: Նրա հայրենիքը Աֆրիկան է: Հարավային Աֆրիկայի տափաստաններում մինչև այժմ էլ աճում է նրա վայրի տեսակը: Ձմերուկը հնուց տարածված էր հատկապես Աֆրիկայի հյուսիսում գտնվող Եգիպտոսում, որի մասին վկայում են հիանալի պահպանված պատկերները: Եվրոպայում, մասնավորապես հին հռոմեացիներին, ձմերուկը հայտնի դարձավ համեմատաբար ուշ՝ մեր թվարկության առաջին հարյուրամյակներում: Այն օգտագործում էին և՛ թարմ, և՛ կեղևները չորացնում էին, և՛ աղով թթու էին դնում, ինչպես վարունգը: Չինացիները ձմերուկը հավանաբար ստացել են Եվրոպացիներից, քանի որ այն անվանում էին «արևմուտքի սեխ»: Արդեն մեր թվարկության ութերորդ դարից սկսած՝ Չինաստանում սեպտեմբերին նշում էին ձմերուկի հյուրասիրության տոնը: Հայաստանում ձմերուկը եղել է դարեր շարունակ: Ականավոր լեզվաբան Հրաչյա Աճառյանը, անդրադառնալով *ձմերուկ* բառի ստուգաբանությանը, նշում է, որ այն ծագում է *ձմեռ* բառից: «Թե ինչո՞ւ է այդպես կոչված այս պտուղը, հայտնի չէ, բայց երևի թե իր առատ զովացուցիչ ջրի պատճառով է. մինչև այսօր էլ գյուղացիք ծարավ ժամանակ արտից մի ձմերուկ են քաղում և նրանով իրենց ծարավն անցկացնում», - գրում է Հ Աճառյանը:

Արտաշես Մարգարյան

Վարժություն 13: Տրված տեքստում գտե՛ք պարբերությունների նախադասություններն իրար կապող միջոցները՝ դերանունները, շաղկապները, զեղչումները, գործողությունների տրամաբանական հաջորդականությունն արտահայտող նախադասությունները և այլն:

Մրտիմները շատ փոքրամարմին բաղեր են, իսկ մեզ մոտ հանդիպող տեսակները բարակաբաժից էլ փոքր են: Բայց ամեն ինչով բաղ են՝

արտաքին տեսքով, սովորություններով, մտի համով: Բաղի նման սնվում են թե՛ ջրում, թե՛ նրա ափերին՝ դաշտում: Արտերում ուտում են հացահատիկներ, մանազանդ գարի, վարսակ, կորեկ, իսկ ջրում՝ խխունջներ, շերեփուկներ, ճիճուներ, ջրային բույսեր: Թռչում են կատաղի արագությամբ: Սևանի արևելյան ափին փետրվարի մի սառնամանիք օր մրտիմների մի քանի խմբեր շատ անգամ անցան իմ թաքստոցի վրայով, բայց ես ոչ մի անգամ չհասցրի կրակել, քանի որ երամները գալիս էին հողմի արագությամբ և մինչև հրացանիս մեկնելը այնքան էին հեռանում, որ կրակելն անիմաստ էր: Մրտիմը թռչում է վայրկյանում 20-25 մետր արագությամբ:

Մեծ տարածություններ են կտրում մրտիմները իրենց չուի ճանապարհին: Ղուռու-Արագում որսորդները մի մրտիմ խփեցին, որի ոտքին այլումինե օղակ կար հագցրած: Օղակի գրերից և թվերից պարզեցին, որ այդ թռչունն օղակավորվել է Կանադայում: Ուրեմն Հայաստան հասնելու համար այդ թռչունները կտրել էին 12-13 հազար կիլոմետր օդային ճանապարհ:

Վահրթանգ Անանյան

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՅՆՆԿԵՐ, ՀՍՎԵԼՎԱԾՆԵՐ, ԱՍՓՈԹՈՒՄՆԵՐ

Գրավոր տեքստերը կարող են ունենալ **ծանոթագրություններ, ցանկեր, ամփոփումներ և հավելվածներ**:

Ծանոթագրությունները պարունակում են տեքստի վերաբերյալ գանազան տեղեկություններ, մեկնաբանություններ, հղումներ այլ աղբյուրների և այլն: Ծանոթագրություններ հատկապես ունենում են գիտական տեքստերը, գեղարվեստական տեքստերի ակադեմիական հրատարակությունները: Բերենք մեկ օրինակ Բաֆֆու՝ Երևանում տասներկու հատորով հրատարակված (1983-1999թթ.) երկերի ժողովածուից՝ «Սամվել» վեպի ծանոթագրություններից. «Էջ 321, տ. 31. Նա հասավ Թարվեզ՝ Թարվեզը Թավրիզ անվան հին ձևն է (Բուզանդի տեքստում օգտագործված է երկու ձևով՝ Թաւրէշ և Թաւրտշ)»: Ծանոթագրությունները ներկայացվում են տարբեր ձևերով: Տվյալ էջում աստղանիշով կամ թվահամարով նշվում են այն բառը, կապակցությունը, նախադասությունը, որոնք պետք է մեկնաբանվեն, և նույն էջի տողատակում բերվում է ծանոթագրությունը: Ծանոթագրությունները կարող

են նաև ըստ համարակալման ցուցակով բերվել տեքստի կամ նրա առանձին մասերի վերջում: Կան նաև ծանոթագրման այլ ձևեր:

Ցանկերը տարբեր տեղեկություններ հաղորդելու նպատակով կցվում են գրավոր տեքստերին: Ամենատարածված ցանկը տեքստի նյութերի ցանկն է՝ բովանդակությունը, որում նշվում են տեքստի մասերի ու հարակից նյութերի վերնագրերը և նրանց զբաղեցրած էջերը: Այսպիսի ցանկերը կցվում են կամ տեքստի սկզբում, կամ վերջում: Դրանց միջոցով ընթերցողը հեշտությամբ գտնում է տեքստի՝ իրեն անհրաժեշտ մասը: Գիտական, վարչական, երբեմն էլ գեղարվեստական տեքստերին կարող են կցվել նաև այլ տեղեկություններ պարունակող ցանկեր՝ մասնագիտական տերմինների, օգտագործված գրականության, աշխարհագրական տեղանունների, անձնանունների և այլն:

Հավելվածները կցվում են տեքստերին և պարունակում են հավելյալ տեղեկություններ: Դրանք կարող են լինել վիճակագրական աղյուսակներ, զանազան վավերագրեր ու փաստաթղթեր, որոնց մասին խոսվում է տեքստում, քարտեզներ, տեքստում եղած առաջադրանքների լուծումներ և այլն:

Ամփոփումները հիմնականում բերվում են գիտական տեքստերին կից: Դրանք համառոտ, ամփոփ ձևով ներկայացնում են տեքստի բովանդակությունը: Ամփոփումները մեծ մասամբ գրվում են մեկ կամ երկու օտար լեզուներով: Դրանց նպատակն է ընթերցողին հակիրճ ներկայացնել այն խնդիրները, որոնց վերաբերում է տեքստը: Ամփոփումների օգնությամբ ընթերցողը կողմնորոշվում է, թե տվյալ տեքստում ներկայացված խնդիրները որքանով են իրեն հետաքրքրում: Հատկապես միջազգային գիտական հրապարակումներում շատ կարևոր է ամփոփումների դերը:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ի՞նչ է ծանոթագրությունը:
2. Ինչպե՞ս են ներկայացվում ծանոթագրությունները:
3. Ի՞նչ է ցանկը և ի՞նչ տեսակներ ունի:
4. Ի՞նչ է հավելվածը:
5. Ի՞նչ է ամփոփումը:

Վարժություն 14: Ծանոթագրե՛ք տեքստի ընդգծված բառերը բերված օրինակի նման: Անհրաժեշտության դեպքում օգտվե՛ք հանրագիտարաններից, համացանցից և այլ աղբյուրներից:

Հայ միջնադարյան *մանրանկարչության* մեջ առհասարակ քիչ տեղ չեն գրավում *թռչուն-տոտեմները**: Մեր *մագաղաթյա* ձեռագրերում բազմաթիվ թռչուններ կան նկարված, որոնց թիկունքից վեր է ելնում տոհմական ծառն իր ճյուղավորումներով, այսինքն՝ «տոհմական կարգերի պատկերն իր ազգակցական կապերով»: Ամբողջ ճյուղագրական տոհմածառի հիմքում կանգնած է մի թռչուն՝ տոհմի տոտեմը: Հետևաբար, եղել է ժամանակ, երբ մեր նախնիների պատկերացմամբ տոհմը սերվել է տվյալ թռչուն-նախնուց:

Արվեստի մեջ հայկական *վերածննդի* խոշորագույն դեմքը՝ *Կիլիկիայի* պալատական նկարիչ *Թորոս Ռոսլինը*, ռեալիստորեն և նրբին ճաշակով է պատկերում կենդանիներին ու թռչուններին իրենց իրական խառնվածքով և արարքներով: Թորոս Ռոսլինի նկարած թռչունները, որոնք զարդարում են 13-րդ դարի մեր մագաղաթյա մի քանի ձեռագիր գրքեր, այսօր էլ հիացնում են մեզ իրենց ճշմարտացիությամբ, ճշմարիտ արվեստով:

Մատենադարանում պահվող մագաղաթյա հին ձեռագրերի մեջ իր ժամանակի մարդիկ նկարել են բազմաթիվ ու բազմապիսի թռչուններ ոչ այնքան իրենց *էսթետիկական* պահանջները բավարարելու համար, որքան որոշ գաղափարներ արտահայտելու նպատակով:

Վահրթանգ Անանյան

Օրինակ. * *Տոտեմ* – ըստ ժողովուրդների հին հավատալիքների՝ ցեղի նախահայրն ու հովանավորը համարվող կենդանի, թռչուն, երբեմն՝ բույս:

Գիտե՞ք, որ...

Աջխարհի ամենաերկարակյաց տպագիր օրացույցը հայերեն է: 1757 թվականից Վենետիկում Մխիթարյան միաբանության կողմից լույս ընծայվող օրացույցի տպագրությունը շարունակվում է մինչև հիմա:

ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԺԱՆՐԵՐ

*Ընթերցանությունը մարդուն դարձնում է
գիտուն, գրույցը՝ հնարամիտ, իսկ գրի
առնելու սովորությունը՝ ճշգրիտ:*

Ֆրենսիս Բեկոն (անգլիացի փիլիսոփա)

Տեղեկատվությունը (լրատվությունը) երկու և ավելի անձերի միջև զանազան տեղեկությունների հաղորդումն է: Մարդիկ իրենց առօրյա կյանքում անընդհատ կարիք ունեն տարբեր տեղեկություններ իմանալու և հաղորդելու: Տեղեկությունները կարող են փոխանցվել բանավոր կամ գրավոր: Դա կատարվում է տարբեր միջոցներով: Մարդիկ հաղորդակցվում են անմիջականորեն, հեռախոսով, ռադիոյով, հեռուստատեսությամբ, համացանցով (ինտերնետ), փոստային նամակներով, բացիկներով, էլեկտրոնային նամակներով, հեռագրերով, հեռատիպով (ֆաքս), մամուլում տպագրվող նյութերի միջոցով և այլն: Ինչպես տեսնում ենք, տեղեկատվության փոխանակման միջոցները բազմազան են, և փոխանակվող տեղեկություններն էլ շատ տարբեր են. դրանք կարող են լինել առօրյա-կենցաղային իրողություններ, պաշտոնական հաղորդագրություններ, գիտական հրապարակումներ և այլն:

Լրագրության (ժուռնալիստիկայի) ասպարեզում գոյություն ունեն տարբեր ժանրեր: Դրանք լինում են **տեղեկատվական-հրապարակախոսական, վերլուծական-հրապարակախոսական, գեղարվեստական-հրապարակախոսական**: Առաջին խմբի մեջ մտնում են հարցազրույցը, ռեպորտաժը և այլն: Երկրորդ խմբի մեջ մտնում են թղթակցությունը, հոդվածը և այլն: Երրորդ խմբի մեջ մտնում են ակնարկը, ֆելիետոնը և այլն:

ՀԱՐՑԵՐ

1. Ի՞նչ է տեղեկատվությունը:
2. Ի՞նչ միջոցներով է հաղորդվում տեղեկատվությունը:
3. Ի՞նչ խմբերի են բաժանվում տեղեկատվական ժանրերը:

ՍԿՆՍՐԿ

Ակնարկը գեղարվեստական-հրապարակախոսական այնպիսի գրվածք է, որում իրականությունը պատկերվում է կոնկրետ փաստերի հիման վրա, սակայն գեղարվեստական երանգավորումով: Ակնարկը

փաստորեն թե՛ հրապարակախոսական ժանր է, թե՛ գեղարվեստական: Այս ժանրը ձևավորվել է 18-րդ դարում Եվրոպայում: Ակնարկի հեղինակը իրական անձերի, գործողությունների ու իրադարձությունների նկարագրության միջոցով ներկայացնում է բնութագրական մի գրվածք: Հեղինակը այդ ամենի ականատեսն է. **ակնարկ** բառը կազմված է **ակն** (աչք) և **արկ** (նետում, նետել) արմատներից: Սակայն սա չի նշանակում, թե հեղինակը սոսկ գրի է առնում այն, ինչ տեսել ու լսել է: Նա ընտրում և ընդգրկում է այն դրվագներն ու փաստերը, որոնք առավել տիպական են նկարագրվող հերոսի համար, ավելի կոնկրետ ու տպավորիչ են ներկայացնում նրան: Ակնարկի հեղինակը կարող է գործածել գեղարվեստական որոշ հնարներ, որպեսզի ավելի գրավիչ ու բազմազան դարձնի իր խոսքը: Սակայն այս ամենը պետք է կատարվի չափավոր, և բոլոր դեպքերում ասվածի հիմքում պետք է լինեն իրական փաստերը, այսինքն՝ գեղարվեստականությունից չպետք է տուժի նյութի վավերականությունը: Ակնարկները լինում են ուրվանկարային (որևէ միջոցառման, իրադարձության վերաբերյալ), դիմանկարային (որևէ անձի կյանքի ու գործի կամ կոնկրետ արարքի վերաբերյալ), ուղեգրական (ուղևորության ընթացքում տեղի ունեցած հանդիպումների, տպավորությունների նկարագրություն և վերլուծություն), հուշագրական (հուշի ձևով որևէ դեպքի, անձի ներկայացում) և այլն:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է ակնարկը:
2. Ե՞րբ է ձևավորվել ակնարկի ժանրը:
3. Ի՞նչ է նշանակում *ակնարկ* բառը:
4. Ի՞նչ հիմնական տեսակներ ունի ակնարկը:

Վարժություն 15: Գրե՛ք ակնարկ ձեզ ծանոթ որևէ անձի մասին:

Վարժություն 16: Կարդացե՛ք Գևորգ Էմինի «Վարպետ Հովհան-Նեսը» ակնարկը (կրճատումներով) և քննարկե՛ք: Փորձե՛ք առանձնացնել փաստական նյութն ու գեղարվեստական բնորոշումները:

Նրանից խոսք պոկելը նույնքան դժվար է, ինչքան ործաբարից մի կտոր պոկելը: Զառասունհինգ տարվա աշխատանքը քարի հետ Նրան դարձրել է զուսպ ու լռակյաց: Նրա փոխարեն խոսում են նրա քանդակած զարդաքարերն ու արձանները:

- Վարպե՛տ Յովհաննես, ինչպե՛ս եղավ, է...

- Եղա՛վ, էլի՛,- սեղմում է նա իր առանց այն էլ սեղմված շուրթերը և խոսքը փոխելու համար բարձրացնում է բաժակը:

- Գառնիի քարերի կենա՛ցը...

Իսկ այն, ինչ եղել է, զարմանալի՛ է, ուրախալի՛...

Քարտաշ Յովհաննես Քարամյանն ընդունվել է... Ճարտարապետների միության անդամ:

Վարպետը չի խոսում. չեն օգնում նաև նրա որդիների և կնոջ հորդորները: Բայց արժե՛ պատմել նրա մասին: Ճի՛շտ է, թեև կցկտուր, բայց արժե՛:

...1886 թվականին Նախիջևանի Ազա գյուղի ինքուսու ուսուցչի առանց այն էլ բազմանդամ ընտանիքում մի երեխա ևս ծնվեց:

Փոքրիկ Յովհաննեսի մանկությունը շատ կարճ տևեց, կարճ և ծակ: 1900 թվականին նա արդեն Թիֆլիսում, մարմարի փոշուց խեղդվելով, ազահորեն նայում էր գերեզմանաքարեր պատրաստող իտալացի վարպետի ջղուտ ձեռքերին, որոնք չոր քարից մոմի պես փափուկ ու թեթև հրեշտակներ էին քանդակում...

1914 թվական. պատերազմ. թիկունքային զորամասի զինվոր Յովհաննես Քարամյանը բեռներ էր կրում Պարսկաստանից Ջուլֆա: 1917 թվականին նա վերադարձավ իր հայրենի գյուղը: Երանի թե չվերադառնար ու մնար բանակում: Դեռ հայրենի գյուղի կարոտը չէր առել, երբ... կարոտը մնաց, իսկ գյուղը ոչնչացավ: Յովհաննեսը հաստատվեց Մեղրու շրջանի Լիճք գյուղում:

- Ի՞նչ էիք կառուցում 1917-21 թվականներին,- հարցնում են նրան, որովհետև նրա բուն կենսագրությունը հաշվվում է ոչ թե տարիներով ու դեպքերով, այլ շենքերով:

- Գերեզմանաքարե՛ր,- կարճ պատասխանում է նա:

Եվ իսկապես, գերեզմանաքարից բացի ինչի՞ պահանջն էր ավելի շատ, և ի՞նչ կարող էին պատվիրել նրան իր հայրենակիցներն այդ տարիներին: Խորհրդային կարգերի օրոք Քարամյանի կառուցած առաջին շենքը Լիճք գյուղի դպրոցի շենքն էր: Ի՞նչը կարող է ավելի պերճախոս լինել, քան դպրոցի շենքի պատվերը նախորդ տարիների գերեզմանաքարերի պատվերից հետո:

Այնուհետև, ինչ էլ որ նա կառուցե՛ր՝ ծննդատուն, ակումբ, ջրաղացի քար, թե աղբյուր, կապված էր կյանքի հետ: Եվ Յովհաննեսը կառուցում էր շենք շենքի հետևից:

.... 1930 թվական: Վարպետ Յովհաննեսին հրավիրում են Երևան՝ աշխատելու անասնաբուժական ինստիտուտի շենքի վրա: Վարպետի համար տոն է: Երկիրը հարստանում է, ծաղկում: Նրան հանձնարարում են մայրաքաղաքում դրվող առաջին արձանների պատվանդանների, ապա նաև արձանների քանդակման գործը:

Ժողտան շինարարության օրերից նրա մեջ ամենից վառ տպավորվել է հանդիպումը ճարտարապետ Ալեքսանդր Թամանյանի հետ: Մի օր նա ասաց. «Ապագայի ճարտարապետը իմ ու թո խառնուրդը կլինի, քարտաշը՝ թո և իմ»:

Կառավարական տուն... Ո՞վ չի հիացել և գեթ մի անգամ կանգ առել նրա շքեղ զարդերի ու քանդակների առաջ:

«Արարատ» գինու գործարանի շենքի վրա աշխատելիս այդ շենքի ճարտարապետը նրան մի օր ասաց. «Վարպե՛տ, փոխանակ ամեն անգամ ճարտարապետները այս կամ այն հարցով քեզ մոտ գան, լավ չի՞ լինի, որ միանգամից դու գաս մեզ մոտ... Ճարտարապետների միություն»:

Անկեղծորեն ասած՝ վարպետն այնքան էլ չզարմացավ: Ծիշտ է, ճարտարապետների միությունը նրան առաջվա նման թվում էր շատ բարձր ու խիստ պատվական հիմնարկ, բայց առաջվա նման օտար ու հեռու չէր թվում:

Ոմանք ասում են. «Կյանքս անցավ»: Վարպետն այդ չի կարող ասել իր մասին: Ի՞նչ է կյանքը՝ տարիներ: Ի՞նչ են տարիները՝ նրա կառուցած շենքերը: Իսկ շենքերը, ինչպես հայտնի է, չեն «անցնում»: Կան շենքերը, ուրեմն կան և նրա կյանքի տարիները, ուրեմն կա և նրա կյանքը, և ոչինչ էլ չի անցել:

....Կտուրների վրա ճերմակ ձյուն է իջել: Բայց այսուայնտեղ եղրևանու թփերի նման ձյունի տակից ժպտում են կառուցվող նոր շենքերի տուֆաքար զարդերը:

Նիհար մի ծերունի դանդաղ տաշում է կարմիր մի տուֆաքար: Նրա մագերին նույնպես ճերմակ ձյուն է իջել, ձմեռ: Բայց քարի վրա թռչուններ են երգում, ծաղկում են ծաղիկները, հասնում է խաղողը:

Յայաստանն է սա, հայ ժողովուրդն է սա՝ ծեր ու հավերժ երիտասարդ: Յմուտ և տաղանդավոր հայ որմնադիրն է սա, որ այլևս շենքի կտուրից իրեն վար նետող Յովան չէ, մեջքը քարի տակ ջարդած Վարդան կամ անգրագետ Պողոս, այլ որմնադիր, քանդակագործ ու ճարտարապետ Յովհաննես Զարամյան, որի նմանը պատմությունը չէր կարող տեսնել մինչև այսօր:

ԹՂԹԱԿՆՈՒԹՅՈՒՆ

Թղթակցությունը տարբեր դեպքերի ու փաստերի մասին ոչ մեծ ծավալով հաղորդում է: Հեղինակը ներկայացնում է որոշակի դեպք, փաստ, սակայն ոչ միայն արձանագրում է կատարվածը, այլև դրա մասին իր կարծիքն է հայտնում, վերլուծում, եզրակացություններ անում: Այսինքն՝ կոնկրետ իրավիճակը, հիմնախնդիրը ներկայացվում են փաստերի վերլուծությամբ և լրագրողի մեկնաբանություններով: Թղթակցի նպատակն է տվյալ փաստի տարածմամբ ու լուսաբանմամբ առաջ քաշել հասարակական հնչեղություն ունեցող խնդիրներ, ընդգծել լավը, գեղեցիկը, նորը, ինչպես նաև մերժել թերությունները:

Թղթակցությունները տարբեր տեսակների են լինում՝ տեղեկատվական, հիմնախնդրային կամ հարցադրումային, քննադատական և այլն:

ՀԱՐՑՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է թղթակցությունը:
2. Ի՞նչ հիմնական տեսակների են լինում թղթակցությունները:

Վարժություն 17: Գրե՛ք թղթակցություն «Մեր մասնակցությունը շաբաթօրյակին», «Պահպանենք բնությունը», «Խնայենք ջուրը» թեմաներով:

Վարժություն 18: Կարդացե՛ք Դերենիկ Դեմիրճյանի «Ուսումնական նոր տարվա ցանկություններ» (կրճատումներով) հոդվածը, որը 1951թ. օգոստոսի 31-ին տպագրվել է «Գրական թերթում», և վերլուծե՛ք նրանում առաջ քաշված խնդիրները. արդիակա՞ն են դրանք այսօր:

Սկսվում է նոր ուսումնական տարին:

Ի՞նչ ասել կուզի, որ ուսումնական տարվա սկսվելը մեծ ուրախություն է գերազանցիկների, աշխատասերների և առհասարակ սովորող աշակերտի համար:

Սկզբնական կրթությունը, ասենք՝ միջնակարգ կրթությունը, վճռական դեր է կատարում մարդու կյանքում: Ավելի շատ այդ միջնակարգը, քան հետագայում բարձրագույնն է վճռում

բաղաբացու մտավոր, հոգեկան կազմի խնդիրը: Ուժեղ բարձրագույն կրթություն դժվար կլինի ստանալ, երբ միջնակարգը թույլ է եղել:

Դպրոցական միջնակարգ կրթությունը անհրաժեշտ է յուրաքանչյուր բաղաբացու համար: Սակայն դպրոցական կրթությունը իր պարտադիր առարկաներով այն միևսում գիտելիքներն է տալիս, որ պատանին պետք է ձեռք բերի:

Դպրոցականի երկրորդ ուսումը դպրոցի զուգընթաց հիմնարկում է՝ գրադարան-ընթերցարանում:

Թե ինչ է տալիս պատանուն ընթերցանությունը, հասկանալի կլինի ամեն պատանու, որ մի անգամ գոնե մի լավ գիրք է ընթերցել: Եվ ահա այստեղ, ինչպես որ ընթերցվող գիրքը հասկանալուն օգնում են դպրոցական առարկաները, ասենք՝ աշխարհագրությունը, պատմությունը, ֆիզիկան և այլն, գիրքն էլ իր կողմից է օգնում առարկաները խոր կերպով յուրացնելուն:

Բուսաբանությունը, պատմությունը, գրականությունը և մյուս առարկաները ըմբռնելուն, մտքերը կանոնավոր շարադրելուն, խելացի, սահուն խոսելուն և առհասարակ կրթված մարդ դառնալուն մեծապես նպաստում է ընտիր գրքերի ընթերցանությունը:

Ամեն մի դպրոցում դասատուն խորհուրդ է տալիս ընթերցել: Պետք է լսել դասատուի այդ խրատը:

Գրքերի ընթերցանությունը նման է բազմազան վիտամինների, որոնց մասին հաճախ տեղեկություն չունենք, բայց որոնք մեծ դեր են կատարում մեր օրգանիզմի գոյության և աճման գործում: Ընթերցանությամբ մեր հոգեբանությունը լցվում է մեզ անհայտ շատ ու շատ հատկություններով, որոնք մեզ փոխում, զարգացնում, բարձրացնում են:

Դպրոցական ուսումը անհրաժեշտ է կրթություն ձեռք բերելու համար, իսկ ընթերցանությունը՝ զարգանալու և դաստիարակվելու, կյանքը ճանաչելու և կյանքը պատրաստ մտնելու համար:

Շնորհավորում եմ նոր ուսման տարին և ցանկանում եմ առատ և առողջ ուսման, կրթության «բերք»:

ՌԵՊՈՐՏԱԺ

Ռեպորտաժը զուտ տեղեկատվական (լրատվական) գրվածք է: Հեղինակն ականատես է լինում որևէ իրադարձության և ամփոփ ձևով ներկայացնում է նրա վերաբերյալ տեղեկությունները: Ռեպորտաժ բառը ծագում է ֆրանսերեն reportage բառից, որը նշանակում է **հաղորդում**:

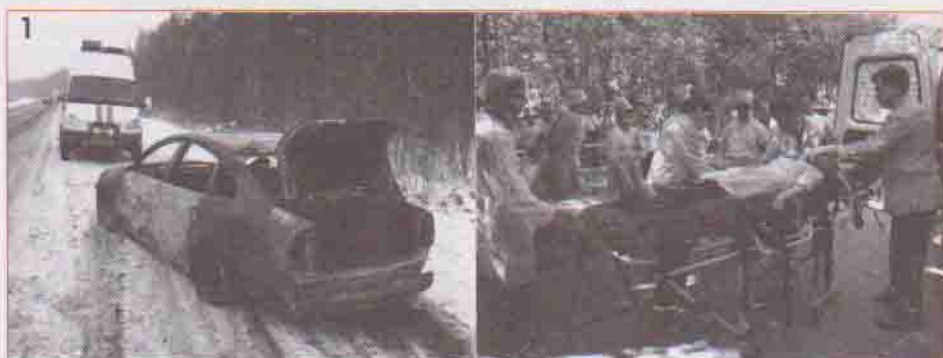
Ռեպորտաժի հեղինակը հանգամանալից վերլուծություններ չի կատարում, հիմնականում խուսափում է իր կարծիքն արտահայտելուց, թեև հնարավոր են մասնակի դիտարկումներ: Այս դեպքում կարևորը լուրի ճշգրիտ ներկայացումն է: Ականատես հեղինակը նկարագրողական մեկնաբանություններով ու իր տպավորությունների հաղորդմամբ ձգտում է ընթերցողի, ունկնդրի կամ հեռուստադիտողի մեջ այդ իրադարձություններին մասնակից լինելու պատրանք ստեղծել: Լրագրային ռեպորտաժները սովորաբար ուղեկցվում են լուսանկարներով, ռադիոռեպորտաժները՝ ներկայացվող իրադարձություններին վերաբերող զանազան ձայնագրություններով, իսկ հեռուստառեպորտաժները՝ տեսագրություններով:

Ռեպորտաժները լինում են իրադարձային (կատարվող իրադարձության վերաբերյալ), թեմատիկ (տարբեր ժամանակներում կատարված, բայց նույն թեմային առնչվող իրադարձությունների միավորում), լուսանկարային (իրադարձությունների ներկայացումը լուսանկարների համադրությամբ) և այլն:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆ

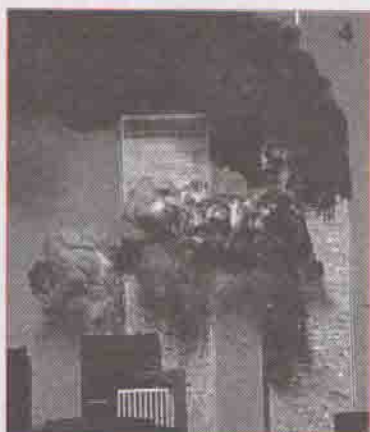
1. Ի՞նչ է ռեպորտաժը:
2. Ի՞նչ ծագում ունի *ռեպորտաժ* բառը:
3. Ի՞նչ հիմնական տեսակների է լինում ռեպորտաժը:

Վարժություն 19: Գրե՛ք ռեպորտաժներ նկարներում պատկերվածի մասին:

2

*Ուզում ես խելոք պատասխան ստանալ,
հարցրո՛ւ խելոք:*

Վոլֆգանգ Գյոթե (գերմանացի բանաստեղծ)

*Հարցերը ցույց են տալիս մտքի խորությունը,
պատասխանները՝ սրությունը:*

Ժոզեֆ Ժուլեր (ֆրանսիացի բարոյախոս)

Հարցազրույցը մեկ կամ մի քանի անձանց հետ լրագրողի վարած այն զրույցն է, որը վերաբերում է կարևոր, հրատապ, արդիական որևէ թեմայի և կարող է հետաքրքրել հանրությանը: Հարցազրույց վարողը պետք է ունենա որոշակի ունակություններ, որպեսզի կարողանա արդյունավետ հաղորդակցվել զրուցակցի հետ: Եթե հարցազրույցը հանպատրաստից չէ, ապա հարցազրույց վարողը

նախ պետք է ուսումնասիրի այն նյութը, որի վերաբերյալ հարցազրույց է վարելու, հնարավորինս տեղյակ լինի դրա մանրամասներին, նախապատրաստի հիմնական հարցերը, թեև հարցեր կարող են ծագել նաև ընթացքում: Անհրաժեշտ է ճիշտ ձևակերպել ընթացքում ծագած հարցերը: Հարցազրույց վարողը պետք է բարեկիրթ պահվածք ունենա, իր հարցերով չվիրավորի դիմացիներին, չփորձի իր կարծիքն արտահայտել՝ պատասխանելով իր իսկ հարցադրումներին: Անհրաժեշտ է պահպանել չեզոքություն և հարցերի միջոցով պարզել այն անձի (կամ անձանց) կարծիքը, որի հետ ընթանում է զրույցը: Տրվող հարցերն իրենց բնույթով կարող են լինել ուղղակի կամ անուղղակի, բաց և փակ, ճշգրտող, մերկացնող, հուշող, պասիվ և այլն: Սրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր նպատակը:

Ուղղակի հարցով դիմողը ցանկանում է միանգամից իմանալ պատասխանը, սակայն երբեմն անհրաժեշտ է լինում անուղղակիորեն մոտենալ բնարկվող թեմային: Օրինակ՝ հենց այդ պահին որևէ բարդ աշխատանք ավարտած մարդուն ավելի լավ է սկզբից հարցնել, թե արդյո՞ք ամեն ինչ կարգին է, ընդհանուր առմամբ հաջողվե՞ց կատարել անհրաժեշտ աշխատանքը, քան թե միանգամից հարցնել, թե ինչ է արել նա:

Բաց հարցերը ընդհանուր քնույթ ունեն, և հնարավոր է դրանց երկար պատասխանել, օրինակ՝ «Պատմե՛ք, ինդրեմ, թե ինչպես...»: Փակ հարցերը միանշանակ են, և հարց տվողն ակնկալում է դրական կամ բացասական կարճ պատասխան, օրինակ՝ «Ավարտվե՞լ է նախատեսված աշխատանքը»:

Ճշգրտող հարցերը տրվում են մշուշոտ, երկիմաստ պատասխանի դեպքում, երբ հարցազրույց վարողը ցանկանում է ճշգրտել որևէ իրողություն: Այդ հարցերը կարող են տարբեր ձևերով կազմվել, օրինակ՝ «Ձեզ ճի՞շտ հասկացա...»: «Արդյո՞ք դրանց մասին տվյալներ կան...»: «Կարո՞ղ եք կոնկրետ թվեր հաղորդել...» և այլն:

Մերկացնող հարցերը տրվում են այն դեպքում, երբ խոսողն ակնհայտորեն ինչ-որ փաստեր թաքցնում է կամ խուսափում է կոնկրետ պատասխաններից: Այդ դեպքում հարցազրույց վարողի մեջ հակադրվելու, վիճելու ցանկություն կարող է առաջանալ, սակայն պետք է զերծ մնալ կտրուկ ձևակերպումներից: Օրինակ՝ ոչ թե պետք է ասել՝ «Ես ձեզ չեմ հավատում», «Դուք իրավացի չեք», այլ հարցերը պետք է ավելի մեղմ և դիվանագիտորեն ձևակերպել, ինչպես՝ «Դուք վստա՞հ եք, որ այդպես է»: «Արդյո՞ք հավաստի են նման փաստերը» և այլն:

Հուշող հարցերն արդեն իսկ պարունակում են պատասխանը, ուստի պետք է խուսափել նման հարցերից, օրինակ՝ «Ի՞նչ կասեք այն մասին, որ աշխատողները չեն կատարել իրենց պարտականությունները, դրանով խախտել են օրենքը և կազմակերպությանը պատճառել են խոշոր չափի նյութական վնաս»: Նման հարցերի դեպքում պատասխանողը ստիպված պետք է կրկնի հարցում կատարողի ասածը: Սակայն հուշող հարցերը որոշ իրադրություններում այնուամենայնիվ անհրաժեշտ են: Դրանք կարող են տրվել, եթե պետք է, որ գրուցակիցը հաղթահարի շփոթվածությունը կամ սկսի խոսել իր համար ցավոտ որևէ թեմայի մասին, օրինակ՝ «Դուք հավանաբար չեք մոռացել այդ տխուր դեպքը, չե՞ որ դա անհնար է մոռանալ» և այլն:

Պասիվ հարցերն ըստ էության կարճ արտահայտություններ են, որոնց միջոցով հարցազրույց վարողը հուշում է, որ հետևում է զրույցի ընթացքին, դրանով հորդորում, խրախուսում է զրուցակցին շարունակել զրույցը, օրինակ՝ «Այո՛, իհարկե»: «Չասկանալի է» և այլն:

ՀԱՐՅԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է հարցազրույցը:
2. Ի՞նչ պահվածք պետք է ունենա հարցազրույց վարողը:
3. Իրադրությամբ պայմանավորված՝ ինչպիսի՞ հարցեր կարող եք տալ հարցազրույց վարելիս:

Վարժություն 20: Հարցազրույց վարեք ձեր համադասարանցու կամ մեկ այլ անձի հետ:

Վարժություն 21: Գրե՛ք տասը հարց, որոնք կուղղելիք հարցազրույց վարելիս. ա) ծանրամարտի աշխարհի չեմպիոնի հետ. բ) հանրաճանաչ նկարչի հետ. գ) խեղդվող երեխային անձնագրի արարքով փրկած անձի հետ:

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Առօրյա կյանքում մարդկանց անընդհատ պետք են գալիս տարբեր փաստաթղթեր: Մարդիկ սովորում են, աշխատում, թողնում աշխատանքը, որևէ հարցով դիմում ինչ-որ մեկին և այլն: Հիմնարկներում, կազմակերպություններում, անհրաժեշտության դեպքում նաև առանձին մարդկանց միջև հարաբերությունները կարգավորվում են տարբեր փաստաթղթերով: Պաշտոնական հաղորդակցման, ինչպես նաև հիմնարկների գործավարությունը հստակ կազմակերպելու համար մարդիկ գրում են զանազան գրություններ: Գործնական հարաբերությունները կարգավորելու համար գրվող գրությունները գործնական գրություններ են: Գործնական գրությունները բազմաթիվ են: Առավել հաճախ գործածվողներից են **դիմումը, ինքնակենսագրությունը, պաշտոնական նամակը, բացատրագիրը, բնութագիրը, տեղեկանքը, արձանագրությունը, բաղվածքը:**

Դիմում

Մարդկանց առօրյա կյանքում լինում են խնդիրներ, որոնք կարող են լուծել այն պաշտոնը զբաղեցնող մարդիկ, որոնց դեկավարման ուղորտին է վերաբերում տվյալ խնդիրը: Նման դեպքերում մարդիկ զանազան խնդրանքներով դիմում են պաշտոնատար տարբեր անձանց: Օրինակ՝ թաղամասի բնակիչները դիմում են թաղապետին, որ նա կարգադրի վերանորոգել շենքի մուտքը, աշակերտները դիմում են դպրոցի տնօրենին, որպեսզի աջակցի էսկուրսիա կազմակերպելուն և այլն:

Նման դիմումները կատարվում են գրավոր, այսինքն՝ մարդիկ իրենց խնդրանքը, դրան ամնչվող հարցերը գրավոր շարադրում և ներկայացնում են համապատասխան անձին, որը ծանոթանում է գրվածին և պատասխանում, թե տվյալ խնդիրը ինչ լուծում կարող է ունենալ: Դիմումը որևէ անձի կամ անձանց՝ ընդունված ձևով գրավոր խնդրանքն է որևէ պաշտոնատար անձի:

Դիմումն ունի գրության որոշակի մշակված ձև: Նախ գրվում է, թե ում է ուղղված, այնուհետև գրվում է, թե ով է դիմողը, հետո գրվում է «դիմում» բառը, որից հետո շարադրվում է, թե ինչ խնդրի կապակցությամբ է գրված դիմումը, և ինչ է խնդրում դիմողը: Վերջում նշվում է դիմումը գրելու ամսաթիվը: Այս ամենը դիմողը հաստատում է իր ստորագրությամբ:

*Երևանի համար 205 դպրոցի փևօրենս
Ա. Հարությունյանին
Նույն դպրոցի 12-րդ «գ» դասարանի
աշակերտը Աշոտ Արամի Մանուկյանից*

Պիմում

*Սույն թվականի մարտի 10-ից 15-ը հիվանդության
պատճենառով չեմ ներկայացնել դասերին:*

Ծնողրում եմ քաջակալությունս համարել հարգելի:

*Աից ներկայացնում եմ բժշկական համապատասխան
փեղեկակ:*

18. 03. 2009

Պիմող՝ (սպորագրություն)

Դիմումի բովանդակությունը շարադրելիս պետք է Նորից նշել, թե ում է այն ուղղված, ինչպես՝ «Յարգելի պարոն Յարությունյան, այս դիմումով.....», քանի որ դիմումի սկզբում արդեն նշված է: Դիմողի ստորագրությունից հետո էլ անհրաժեշտություն էկա գրելու դիմողի անունը և ազգանունը, քանի որ դրանք էլ նշված են դիմումի սկզբում:

Յիմնարկներում կարող են լինել նաև դիմումների մշակված պատրաստի ձևեր, որոնք դիմողը լրացնում է:

ՀԱՐՅԵՐ ԵՎ ՎԱՐՇՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ի՞նչ է դիմումը:
2. Ի՞նչ կառուցվածքով է գրվում դիմումը:

Վարժություն 22: Գրե՛ք տարբեր հարցերի վերաբերող և տարբեր անձանց ուղղված դիմումներ:

Ինքնակենսագրություն

Աշխատանքի ընդունվելիս, տարբեր մրցույթների մասնակցելու հայտեր լրացնելիս և այլ դեպքերում ընդունվողից սովորաբար պահանջում են ինքնակենսագրություն:

Ինքնակենսագրություն

Ես՝ Լուսինե Վարդանի Մելքոնյան, ծնվել եմ 1973 թվականի մայիսի 20-ին Երևան քաղաքում, ծառայողի ընտանիքում: 1980-90թթ. սովորել եմ Երևանի համար 205 դպրոցում: 1985թ. ծանակցել եմ հայոց լեզվի համաքաղաքային օլիմպիադային և արժանացել երկրորդ մրցանակի: Դպրոցն ավարտելուց հետո՝ նույն թվականին, ընդունվել եմ Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական (այժմ՝ հայ բանասիրության) ֆակուլտետը, որը 1995 թվականին ավարտել եմ գերազանցության դիպլոմով: 1995 թվականից աշխատանքի եմ անցել Երևանի համար 205 դպրոցում նախ որպես գրադարանավարուհի, իսկ 1997 թվականից առ այսօր՝ որպես հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի: Հանրապետության մամուլում հանդես եմ ելել հայոց լեզվի և գրականության դասավանդման մեթոդիկային վերաբերող մուր մեկ ցամաքյակ հոդվածներով:

Ամուսնացած եմ, ունեմ մեկ որդի և մեկ դուստր:

10. 05. 2009

(ստորագրություն)

Ինքնակենսագրությունը մարդու կյանքի առավել կարևոր դեպքերի, նրանց կատարման ամսաթվերի ու տարեթվերի վերաբերյալ ընդունված ձևով շարադրանքն է: Ինքնակենսագրության մեջ մարդիկ նշում են, թե երբ և որտեղ են ծնվել, ուսումնական որ հաստատություններում են սովորել, որտեղ և ինչ պաշտոններով են աշխատել, ինչ գյուտեր և հրապարակումներ ունեն, ինչ կոչումներ, պարգևներ, նաև տույժեր ու պատիժներ են ստացել, ինչպիսին է նրանց ընտանեկան կացությունը և այլն: Այս ամենը հիմնականում շարադրվում է դեպքերի կատարման հաջորդականությամբ. ընտանեկան կացությունը սովորաբար նշվում է վերջում: Ինքնակենսագրությունը շարադրելիս, եթե հատուկ չի պահանջվում, չպետք է անդրադառնալ անկարևոր մանրամասնություններին, ավելորդ հուզականություն հաղորդել գրվածքին: Ինքնակենսագրությունը վարչական գրվածք է, և նրանում պետք է արտահայտված լինեն եական փաստերը:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՇՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է ինքնակենսագրությունը:
2. Ի՞նչ կառուցվածքով են շարադրվում փաստերն ինքնակենսագրության մեջ:

Վարժություն 23: Կարդացե՛ք գեղարվեստորեն գրված այս ինքնակենսագրության հատվածը, այնուհետև, օգտվելով եղած փաստերից, սեղմ շարադրե՛ք պաշտոնական գրության ձևով:

Մի անգամ մի երիտասարդ դերձակ պատահում է մի գեղեցիկ աղջկա: Նա տեղեկանում է, որ աղջիկը նույնպես կարել գիտե: Երիտասարդը որոշում է խնդրել այդ աղջկան, որ նա իր համար վերնաշապիկ կարի: Աղջիկը համաձայնում է:

Երբ վերնաշապիկը պատրաստ է լինում, աղջիկը խնդրում է, որ երիտասարդը բերի կոճակները:

Յաջորդ օրը երիտասարդը գալիս և բերում է կոճակները: Եվ երբ նա կոճակներով լի բուռը դատարկում է աղջկա ափի մեջ, աղջիկը շիկնում է: Կոճակների հետ երիտասարդը գցած է լինում մի ոսկյա մատանի: Մինչ աղջիկը նայում է այդ մատանուն, տղան արդեն անհայտանում է: Աղջիկը հասկանում է ամեն ինչ:

Այդ գիշեր աղջիկը երկար մտածում է և ի վերջո առավոտյան հայտնում է այդ դեպքի մասին իր մորը: Մայրն էլ իր հերթին պատմում է ամուսնուն:

- Աստված շնորհավոր անի,- որոշում են ծնողները, և երիտասարդ տղան ու աղջիկը ամուսնանում են:

Այդ դեպքը տեղի է ունենում սրանից ավելի քան յոթ տասնամյակ առաջ Իրանի Թավրիզ քաղաքում:

Եվ այդ ամուսնությունից ծնվում են ես:

Ասում են՝ իմ ծննդյան գիշերը՝ 1900 թվականի դեկտեմբերի 25-ին, քաղաքի վրա իջել էր ծանր ձյուն (այս իմ ծննդյան իսկական տարեթիվն է: Պաշտոնական փաստաթղթերում նշված 1902 թվականը զագսի բժշկական քննությունն է որոշել):

Երբ ես լույս աշխարհ եմ եկել, տատս մայրիկիս բարձի տակ դրել է մի շամփուր՝ վրան մի գլուխ սոխ անցկացրած, և օրորոցիցս կախել է կանաչ հուլունքների մի շարան: Շամփուրը բարձի տակ է դրել, որպեսզի չար ոգիները չմտտենային ինձ, իսկ կանաչ հուլունքները օրորոցիս է կախել, որպեսզի ինձ աչքով չտան:

....Յասան օրերը, երբ ծնողներս ինձ պետք է դպրոց ուղարկեին: Ես չեմ կարողանում որոշել՝ արդյոք որևէ ավելի ուրախ օր եղե՞լ է իմ կյանքում, քան այն օրը, երբ ես ընդունվեցի մեր քաղաքի «Արամյան» դպրոցը:

....1917 թվականին, ավարտելով Թավրիզի «Արամյան» վեցդասյան դպրոցը, ես ուսումնառելու նույն քաղաքի թեմական դպրոցում: ....Եվ ահա եկավ, հասավ դպրոցն ավարտելու ժամանակը՝ 1920 թվականի մայիսը: Ես և ընկերներս հրաժեշտ պետք է տայինք մեր դպրոցին, ուր մենք անց էինք կացրել մեր պատանեկությունը, երազներով լի կյանքը, մենք պետք է հրաժեշտ տայինք մեր ուսուցիչներին և մտնեինք կյանք՝ նրա հորձանուտների մեջ մաքառելու:

Եվ այսպես ես կյանք մտա: Ես այն երջանիկներից էի, որոնք միջևակարգ կրթությունն ավարտելուց հետո հնարավորություն ունեին որևէ տեղ աշխատանքի անցնելու: Ես իբրև ուսուցիչ հրավիրվեցի Մարաղա քաղաքի դպրոցում պաշտոնավարելու: Այսպիսով՝ 1920-21 ուսումնական տարվանից էլ սկսվեց իմ մանկավարժական գործունեությունը: Յաջորդ՝ 1921-1922 ուսումնական տարում, ես դարձյալ աշխատում էին իբրև ուսուցիչ, բայց այս անգամ Ղարադաղի գավառի Կիևան հայաբնակ գյուղում:

....Ես որոշել էի վաղուց փայփայած իմ երազը իրականություն դարձնել: Այն, ինչ ինձ չէր հաջողվել մի տարի առաջ, որոշել էի անպայման իրագործել և վերջնականապես հաստատվել Յայաստանում:

Եվ առիթը շուտով ներկայացավ:

Մի ամբողջ ամիս երևանում մնալուց հետո ինձ ուղարկեցին
Լենինական՝ ուսուցչության:

Գեղամ Մարյան

Վարժություն 24: Մեկ էջի սահմաններում գրե՛ք ձեր ինք-
նակենսագրությունը:

Վարժություն 25: Գրե՛ք «Ես և իմ ընտանիքը» թեմայով փոքրիկ
շարադրություն:

Վարժություն 26: Գրե՛ք «Իմ ծննդավայրը» թեմայով փոքրիկ
շարադրություն:

Պաշտոնական նամակ

Աշխատանքային գործունեության ընթացքում պաշտոնատար տարբեր անձինք միմյանց զանազան լուրեր են հայտնում: Այդ լուրերը նրանք հայտնում են մի շարք միջոցներով ու եղանակներով, որոնցից է նաև պաշտոնական նամակը: Պաշտոնական նամակը որոշակի ընդունված ձևով գրվող գրություն է, որը տարբեր տեղեկություններ հաղորդելու նպատակով պաշտոնատար մեկ անձից կամ կազմակերպությունից ուղարկվում է մյուսին: Պաշտոնական նամակները անձնական նամակներից տարբերվում են նրանով, որ գրության ավելի հստակ սահմանված ձևեր ունեն և գրվում են պաշտոնական որևէ խնդիր լուծելու նպատակով: Անձնական նամակներում հեղինակը ազատորեն անդրադառնում է այն հարցերին, որոնք ցանկանում է հայտնել նամակի միջոցով, կարող է գրել տարբեր մանրամասներ և այլն: Պաշտոնական նամակն ավելի գործնական բնույթ ունի, նրանում գրվում են միայն գործին առնչվող տեղեկություններ: Պաշտոնական նամակները բազմաբնույթ են՝ հարցման, պատասխանի, խնդրանքի, տեղեկատվական, առաջարկի, բողոքի, շնորհակալական, շնորհավորանքի, ցավակցական և այլն:

Պաշտոնական նամակում, բացի նամակի բուն բովանդակությունից, նշվում են ուղարկող կազմակերպության անվանումը, լրիվ հասցեն, սովորաբար նաև հեռախոսահամարը և հեռառիպի (ֆաքսի) համարը, նամակի գրանցման համարը, գրելու ամսաթիվը, հասցեատիրոջ անուն-ազգանունը, պաշտոնը, հասցեն, ուղարկողի անուն-ազգանունը, ստորագրությունը: Անհրաժեշտության դեպքում նամակին կարող են կցվել

նամակի բովանդակության վերաբերյալ տեղեկատվություն պարունակող փաստաթղթեր:

Եղիշե Չարենցի նամակը՝ հայ մշակույթի գործիչ, «Գեղարվեստ» հանդեսի խմբագիր Գարեգին Լևոնյանին (1872–1947):

Չարգ. Գարեգին Լևոնյան,

«Գեղարվեստ»-ի հրատարակվելիք համարի համար ես ուղարկել էի Ձեզ «Էմալե պրոֆիլը Ձեր» խորագրով հինգ բանաստեղծություններ: Խնդրեմ այդ նյութերը չստացված համարեք. ես կուղարկեմ Ձեզ նոր նյութեր: Արշավիր Խոնդկարյանի մոտ ես ունեմ բանաստեղծությունների երկու տետրակ. ես գրել եմ նրան, որ նա այդ տետրակները հանձնի Ձեզ՝ ինձ ուղարկելու համար: Խնդրում եմ, պ. Լևոնյան, իմ այդ տետրակներն ընդունե՛ք Ձեզ մոտ, մինչև ես հնարավորություն ունենամ Ձեզանից ստանալու այդ տետրակները: Ուրիշ ծանոթներ ես չունեմ և չափազանց ներողություն եմ խնդրում, որ ձանձրույթ եմ պատճառում Ձեզ այս իմ տաղտուկ դիմումներով:

Եթե Արշավիր Խոնդկարյանը հանձնեց Ձեզ իմ տետրակները, խնդրեմ նրանցից ոչինչ չհրատարակեք: Եթե ծանոթ մարդ եղավ այստեղ գալոդ, իմ բոլոր Ձեզ մոտ եղած նյութերը ուղարկեցե՛ք ինձ: Եթե ոչ, թող մնան Ձեզ մոտ, մինչև ես հնարավորություն ունենամ Ձեզանից ստանալու:

Ընդունեցե՛ք իմ ամենախորին հարգանքներս՝

Եղիշե Չարենց

Նորից խնդրում եմ ներեցե՛ք, որ ես ձանձրացնում եմ Ձեզ:

Ե. Չ.

Երևան, 1920, սեպտեմբեր

ՀԱՐՅԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է պաշտոնական նամակը:
2. Ինչո՞վ է տարբերվում պաշտոնական նամակը անձնական նամակից:
3. Ի՞նչ կառուցվածքով է գրվում պաշտոնական նամակը:

Վարժություն 27: Կարդացե՛ք Դերենիկ Դեմիրճյանի նամակը՝ ուղարկված Ղազարոս Աղայանի որդուն՝ երաժշտագետ Մուշեղ Աղայանին, որը 1925-1930թթ. սովորում էր Մոսկվայի կոնսերվատորիայում և Երևանի գիտության և արվեստի ինստիտուտի գեղարվեստական բաժնի գիտական բարտուղար Դ. Դեմիրճյանի հանձնարարությամբ հետևում էր Սպիրիդոն Մելիքյանի՝ Մոսկվայում տպագրվող «Վանա ժողովրդական երգեր» ժողովածուի հրատարակման աշխատանքներին:

30 սեպտեմբերի, 1926, Երևան

Շնկեր Մուշեղ Աղայանին

Խնդրում ենք հայանել մեզ, թե Սպիրիդոն Մելիքյանի ժողովրդական երգերի տպագրությունը ինչ պայմաններով է հանձնված տպարանին: Նաև մեզ հարկավոր է իմանալ, թե քանի՞ էջ կբռնի թուղթը, և արդյոք այնպե՞ս է պայմանավորված, որ տպագրությունը հարմարվի մեր ինստիտուտի տեղեկագրի դիրքին, որպեսզի կցվի նրան և միասին հրատարակվի: Այս նաև գրեցե՛ք, թե քանի օրինակ է տպվում:

Առդիր ուղարկվում է Ձեզ տեղեկագրի էջը, որպեսզի նրա չափով էլ տպագրվեն երգերը:

Գլխիցները իբրև ինստիտուտի սեփականություն պետք է նկատել, ուստի և տպագրվելուց հետո խնդրում ենք ուղարկել մեզ:

Խնդրում ենք այս կետերի մասին մի տեղեկություն հաղորդել մեզ:

Քարտուղար գեղարվեստական բաժնի՝

Դ. Դեմիրճյան

Հ. Գ. Խնդրում ենք նաև ուղարկել մեզ տպարանի ստացագիրը, ուր հիշված լինի, որ ստացել է 256 ո. Հայաստանի գիտություն և արվեստի ինստիտուտից՝ Սպ. Մելիքյանի երկերի տպագրության համար: Այս հաշիվը պիտի փակվի մինչև հոկտ. 15-ը, ուստի և խնդրում ենք շտապել:

Նույն

Վարժություն 28: Կարդացե՛ք Հովհաննես Թումանյանի նամակը Թիֆլիսի հայոց երաժշտական ընկերությանը: Վերլուծե՛ք պաշտոնականի և գեղարվեստականի համադրումը նամակում:

ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆԸ
1912թ. դեկտեմբերի 30 Թիֆլիս

Թիֆլիսի հայոց երաժշտական ընկերության պ. պ. Նախաձեռնող-
ներին

Ազնի՛վ պարոններ

Շատ եմ ուրախ Թիֆլիսի հայոց երաժշտական ընկերության բացման համար և առանց հրավերի էլ ես արդեն գալու էի՝ առաջնորդվելով իմ՝ դեպի երգն ու երաժշտությունն ունեցած մեծ սիրուց:

Դուք գիտեք, որ ես շատ եմ սիրում հին խոսքը: Եվ ահա մի հին զրույց, որ սիրելի եմ առանձնապես, էսպես է ասում:

Պատահեց, ասում է, որ մի ժամանակ գազան դարձավ քնքուշ ու բանական մարդը: Ինչ արին-չարին, հնար չեղավ գազանը նորից մարդ դարձնելու: Վերջը հայտնվեց, որ հնարը միայն երգը-երաժշտությունն է: Ես զրույցը շատ է երկար, ես կարճն եմ ասում, բայց որ ասում եմ սիրելի եմ առանձնապես, դրանից էլ կիմանաք, թե ինչ նշանակություն եմ տալիս երաժշտությանը:

Խորապես ցավում եմ, որ հիվանդության պատճառով չեմ կարողանում ներկա լինել առաջին ընդի. ժողովին: Խնդրում եմ ներկա համարեք և անդամ: Լիասիրտ շնորհավորում եմ Շնկ. բացումը: Բարով է գալիս Գրական Շնկ. հրաշալի քույրը, որ, արևմուտքի մշակված երգն ու երաժշտությունը մեր մեջ տարածելով հանդերձ, հատուկ կոչում ունի հավաքելու, ներդաշնակություն բերելու և զարգացնելու արևելքի

ու մեր ժողովրդի երգն՝ ու երաժշտությունը - հարազատ ձայների կախարդական աշխարհքը:

Թող բացվի վարագույրը, թող ինչի նրա աստվածային ձայնը, և գագանը մարդ կդառնա:

Հովհ. Թումանյան

Բացատրագիր

Իրենց ուսումնական և աշխատանքային գործունեության ընթացքում մարդիկ երբեմն կատարում են արարքներ, որոնցով խախտում են տվյալ հաստատությունում կամ առհասարակ ընդունված որևէ կանոն, չեն կատարում իրենց պարտականությունները և այլն: Իրենց արարքի դրդապատճառները բացատրելու համար նրանք գրավոր բացատրություն, այսինքն՝ բացատրագիր են ներկայացնում վերադասին: Բացատրագիրը որևէ հաստատության աշխատակցի (նաև սովորողի) սահմանված ձևով գրվածք է՝ ուղղված վերադասին, որով աշխատակիցը բացատրում է աշխատանքային ընդունված նորմերը խախտելու իր դրդապատճառները:

Օրինակ՝ աշխատակիցը կարող է բացատրել, թե ինչ պատճառով է ուշացել աշխատանքից կամ չի ներկայացել աշխատանքի, ինչու է ուշացրել իրեն հանձնարարված աշխատանքի կատարումը և այլն: Բացատրագիրը հիմնականում գրվում է վերադասի պահանջով, սակայն կարող է գրվել նաև աշխատակցի նախաձեռնությամբ, եթե նա գտնում է, որ բացատրության, արդարացման, ճշմարտության վերհանման կարիք կա:

Բացատրագիրը գրվում է հետևյալ ձևով: Սկզբում նշվում է, թե ում է հղվում բացատրագիրը, այնուհետև գրվում է «բացատրագիր» բառը, որից հետո նշվում է, թե ինչի վերաբերյալ է բացատրություն տրվելու: Սրան հաջորդում է բացատրագրի բուն տեքստը: Վերջում նշվում են ամսաթիվը, բացատրություն գրողի պաշտոնը և անուն-ազգանունը: Ամսաթիվը կարող է գրվել նաև «բացատրագիր» բառից հետո էջի ձախ կողմում:

Երևանի համար 206 դպրոցի փճօտին
սրբ. Կ. Հարությունյանին

Բացարձակ

Համադպրոցական աշխատանքից բացակայելու
ձևին

Առջև բռնական ձևերի 15-ին «հայոց ժողով»
առարկայից անցկացված համադպրոցական աշխա-
տանքին շնորհակալություն փոխանցելու հարգանքով եւ
հետևյալով: Ամբողջ 15-ին՝ առավոտյան, ուղևորվելու եւ
դպրոց, սակայն ձանձուրվելով փոխել էր ուղևորվելու
գրառքը վրաս, որի պարզապես փոփոխություններ որոշ
ժամանակով դադարեցրել էր: Տրանսպորտի բացա-
կարգի պարզապես չէր կարողանալ ինքնուրույն
համադպրոցական գրառք աշխատանքին: Կարող-
վածի ձևին հետևաբար փոխելու եւ պահելու հա-
մադրարարություն՝ Այսպիսով Առաջինին, սակայն իսկ
այդ ձևին դադարեցրելու հարգանքով է դադարեցրել հետո:
Հարգող օրի ինքնուրույն եւ դասի և կարգավորված
ձևին անցած փոփոխություն դպրոցի ուսուցիչներին:

17. 03. 09

12-րդ «գ» դասարանի աշակերտների
(արտահարգություն) Տարաբեր Գալստյան

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐժՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ի՞նչ է բացատրագիրը և ի՞նչ նպատակով է գրվում:
2. Ի՞նչ պատճառներով է գրվում բացատրագիրը:
3. Ի՞նչ կառուցվածքով է շարադրվում բացատրագիրը:

Վարժույթային 29: Գրե՛ք տարբեր իրավիճակների վերաբերող բացատրագրեր:

Բնութագիր

Երբ աշակերտները, ուսանողները, տարբեր հիմնարկների աշխատողները ուսումնական կամ աշխատանքային մի հաստատությունից տեղափոխվում են մյուսը կամ էլ սովորելիս, աշխատելիս ցանկանում են մասնակցել տարբեր մրցույթների ու ծրագրերի, նրանցից սովորաբար պահանջում են բնութագիր: Բնութագիրը սահմանված ձևով գրվածք է, որով ուսումնական հաստատության կամ աշխատանքային հիմնարկի ղեկավարը ներկայացնում է իր ենթակայությամբ աշխատողի կամ սովորողի ունակությունները, արժանիքները, մասնագիտական կարողությունները: Այսինքն՝ բնութագրվողը ներկայացվում է և՛ իր մարդկային, և՛ իր մասնագիտական հատկանիշներով:

ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ

Անահիտ Գայլի Մուրադյանը՝ ծնված 2000 թվականի օգոստոսի 5-ին Երևան քաղաքում, 2006 թվականից սովորում է Երևանի համար 207 դպրոցում: Ուսումնառության տարիներին Ա. Մուրադյանը իրեն դրսևորել է որպես խելացի և կարգապահ աշակերտուհի: Նա միշտ պատրաստ է ներկայանում դասերին, ժամանակին կատարում է ուսուցիչների հանձնարարությունները: Ա. Մուրադյանը դասարանի ավագն է: Նա ակտիվորեն մասնակցում է տարբեր միջոցառումների կազմակերպմանը, աջակցում հասարակական աշխատանքներին:

Իր բարեհամբույր բնավորության և պարտաճանաչության շնորհիվ Ա. Մուրադյանը սիրված դասընկեր է, օրինակելի աշակերտուհի:

20. 10. 2009

Երևանի համար 207 դպրոցի
տնօրեն՝ (ստորագրություն) Վ. Գևորգյան

Բնութագրելու համար նշվում են կենսագրական որոշ տեղեկություններ, ուսումնական կամ աշխատանքային գործունեության արդյունքներ, և դրանց հիման վրա կատարվում են բնութագրող եզրակացություններ: Բնութագրի վերջում սովորաբար լինում է ամփոփիչ-ընդհանրացնող եզրահանգում:

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՓՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է բնութագիրը:
2. Ի՞նչ նպատակով է տրվում բնութագիրը:
3. Ի՞նչ տեղեկություններ են նշվում բնութագրում:
4. Ի՞նչ կառուցվածքով է շարադրվում բնութագիրը:

Վարժություն 30: Գրե՛ք բնութագրեր ձեզ ծանոթ տարբեր անձանց մասին:

Վարժություն 31: Գրե՛ք շարադրություն «Իմ ընկերը» կամ «Իմ ընկերուհին» վերնագրով:

Տեղեկանք

Տեղեկանքը որևէ փաստ, գործունեություն, իրադարձություն հաստատող փաստաթուղթ է: Տեղեկանքներ իրավասու են տալու միայն պաշտոնատար անձինք: Նրանք տեղեկանքով իրենց ղեկավարած կազմակերպության աշխատողների կամ տվյալ կազմակերպությանն առնչվող մարդկանց մասին տեղեկություններ են հայտնում՝ հաստատելով այդ տեղեկությունը: Օրինակ՝ դպրոցի տնօրենը աշակերտին կարող է տեղեկանք տալ, որով հաստատում է, որ նա տվյալ դպրոցի աշակերտ է: Տեղեկանքը գրվում է հետևյալ ձևով: Սկզբում նշվում է «տեղեկանք» բառը, այնուհետև գրվում է, թե ում է տրվում տեղեկանքը, հայտնվում է անհրաժեշտ տեղեկությունը, որից հետո նշվում է, թե ուր է ներկայացվելու տեղեկանքը: Հետո գրվում են ամսաթիվը և տեղեկանք տվող անձի վերաբերյալ տվյալները: Հիմնարկներում սովորաբար լինում են տեղեկանքների մշակված ձևաթերթեր, որոնց վրա լրացվում են անհրաժեշտ տվյալները:

ՏԵՂԵԿԱՆՔ

Տրվում է Տիգրան Արմենի Ազատյանին առ այն, որ նա Երևանի համար 203 դպրոցի 6-րդ «դ» դասարանի աշակերտ է:

Տրվում է ներկայացնելու Երևանի համար 98 նկարչական դպրոց:

Երևանի համար 203 դպրոցի
տնօրեն՝ (ստորագրություն) Գ. Պետրոսյան

գործավար՝ (ստորագրություն) Ռ. Մետրոպյան
21. 10. 2009

ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ՎԱՐՓՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ի՞նչ է տեղեկանքը:
2. Ի՞նչ նպատակով է տրվում տեղեկանքը:
3. Ի՞նչ տվյալներ են ներառվում տեղեկանքում, և ի՞նչ ձևով են դրանք շարադրվում:

Վարժություն 32: Գրե՛ք տեղեկանքի նմուշներ:

Վարժություն 33: Կարդացե՛ք տեղեկանքի այս նմուշը և նրան վերաբերող մեկնաբանությունը, որը վերցված է Եղիշե Զարենցի «Երկերի ժողովածուի» (հատոր 6, 1967) ծանոթագրություններից:

ՏԵՂԵԿԱՆՔ

Սուչյնը ներկայացնող ընկ. Դեբենիկ Դեմիրճյանը իսկապես որ պրոֆեսիոնալ ջութակահար է, այդ պատճառով էլ թույլատրվում է նրան Հայաստանի սահմաններից իր հետ տանել անձնապես իրեն պատկանող մի ջութակ՝ առևժողով:

Արվեստի քաժնի վարիչ՝ Ե. Զարենց

Քարտուղար

18. 1. 1921թ.

Տեղեկանքը տրվել է Դ. Դեմիրճյանին, որն այդ օրերին մեկնում էր Թիֆլիս:

Մեր օրերում տարօրինակ հնչող այս տեղեկանքը 1920-ական թվականների առաջին տարիների Հայաստանի վիճակը բնութագրող վավերագիր է, երբ հարկ էր զգացվում պետականորեն պահպանել անգամ երաժշտական գործիքները, քանի որ դրանք չափազանց սակավաթիվ էին:

Արձանագրություն

Տարբեր կազմակերպություններում, հիմնարկներում աշխատանքային գործունեության ժամանակ անցկացվում են նիստեր, ժողովներ, որոնց ընթացքում բնևարկվում են տարբեր հարցեր, լսվում են զեկուցումներ, առաջ են բաշվում հետագա անելիքների ծրագրեր և այլն: Այդ ամենը արձանագրվում է, այսինքն՝ գրառվում է ընդունված որոշակի եղանակով: Արձանագրությունը կազմվում է հետևյալ սկզբունքով: Նախ մեծատառերով գրվում է արձանագրությունը բառը՝ որպես վերնագիր, և նշվում է արձանագրության համարը: Այնուհետև հաջորդ տողերում գրվում է, թե որ կազմակերպության (խորհրդի, հանձնաժողովի և այլն) նիստն է և երբ է տեղի ունեցել: Հետո նշվում է, թե ով է նիստի նախագահը, ով է քարտուղարը, քանի անդամներ են ներկա, և ով է հրավիրված (եթե ներկա է հրավիրված անձ): Դրանից հետո գրվում է նիստի օրակարգը, որից հետո նկարագրվում է նիստի ընթացքը: Նշվում է, թե ինչ հարցեր լսվեցին, ովքեր արտահայտվեցին, և ինչ որոշում կայացվեց: Վերջում նշվում են նիստի նախագահի և քարտուղարի ազգանունները, և նախագահն ու քարտուղարը իրենց ստորագրություններով վավերացնում են արձանագրությունը:

ԱՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ N 3

Երևանի N 208 դպրոցի աշակերտական խորհրդի
18 հոկտեմբերի, 2009 թ.

Նախագահ՝ Ս. Հակոբյան
Քարտուղար՝ Ն. Հարությունյան

Ներկա էին խորհրդի 16 անդամներ:

Հրավիրվածներ՝ Երևանի N 206 դպրոցի աշակերտական խորհրդի նախագահ Լ. Ենոքյան, Երևանի N 207 դպրոցի աշակերտական խորհրդի նախագահ Վ. Հովհաննիսյան:

ՕՐԱԿԱՐԳ

1. N 208 դպրոցի աշակերտական խորհրդի կազմակերպած միջդպրոցական մարզական մրցույթի արդյունքների ամփոփում
Զեկուցող՝ խորհրդի նախագահ Ս. Հակոբյան

2. Ընթացիկ հարցեր

1. ԼՍԵՑԻՆ. – Ս. Հակոբյանի զեկուցումը N 208 դպրոցի խորհրդի կազմակերպած միջդպրոցական մարզական մրցույթի մասին (համառոտ շարադրանք)

ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ. – N 208 դպրոցի աշակերտական խորհրդի անդամներ Մ. Տիգրանյանը, Կ. Սարգսյանը, Լ. Մելքոնյանը, N 206 դպրոցի աշակերտական խորհրդի նախագահ Լ. Ենոքյանը (նրանց գնահատումների ու առաջարկների համառոտ շարադրանքը)

ՈՐՈՇԵՑԻՆ. – 1. Կազմակերպված մարզական մրցույթը անցկացվել է պատշաճ մակարդակով և նպաստել է աշակերտների մարզական պատրաստականության բարձրացմանը:
2. Մրցույթի կազմակերպիչներ Ս. Հակոբյանին, Ա. Աբրահամյանին, Հ. Սահակյանին խրախուսել շնորհակալագրերով:

2. ԼՍԵՑԻՆ. – Ս. Հակոբյանի առաջարկը «աշխարհագրություն» առարկայից միջդպրոցական մրցույթ կազմակերպելու մասին

ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ. – N 208 դպրոցի աշակերտական խորհրդի անդամներ Գ. Հունանյանը, Ա. Միմոնյանը, N 206 դպրոցի աշակերտական խորհրդի նախագահ Լ. Ենոքյանը, N 207 դպրոցի աշակերտական խորհրդի նախագահ Վ. Հովհաննիսյանը

Նշվեց, որ «աշխարհագրություն» առարկայի մրցույթը կնպաստի միջդպրոցական կապերի ամրապնդմանը և աշակերտների՝ աշխարհագրությանը վերաբերող գիտելիքների խորացմանը:

ՈՐՈՇԵՑԻՆ. – 1. Սկսել նախապատրաստական աշխատանքներ «աշխարհագրություն» առարկայից միջդպրոցական մրցույթ կազմակերպելու նպատակով:

2. Մրցույթի կազմակերպիչներ նշանակել NN 206, 207, 208 դպրոցների աշակերտական խորհուրդների նախագահներ Լ. Ենոքյանին, Վ. Հովհաննիսյանին, Ս. Հակոբյանին:

ՆԱԽԱԳԱՀ՝ (ստորագրություն) Ս. Հակոբյան
ԶԱՐՏՈՒՂԱՐ՝ (ստորագրություն) Ն. Հարությունյան

Վարժություն 34: Կազմե՛ք տարբեր քննարկումների վերաբերող արձանագրություններ:

Քաղվածք

Քաղվածքը կատարվում է արձանագրությունից: Արձանագրության մեջ ներկայացվում են նիստում քննարկվող բոլոր հարցերը, սակայն երբեմն նիստում քննարկված հարցերից միայն մեկի վերաբերյալ որևէ տեղեկություն հաղորդելու անհրաժեշտություն է լինում: Օրինակ, ինչպես ներկայացված է Նախորդ դասում, աշակերտական խորհուրդը նիստի ժամանակ քննարկել է այլ հարցեր, ինչպես նաև որոշել է կազմակերպել «աշխարհագրություն» առարկայի միջոպրոցական մրցույթ: Խորհրդի նախագահը կարող է դիմել դպրոցի տնօրենին, որպեսզի վերջինս աջակցի մրցույթի կազմակերպմանը: Խորհրդի նախագահը դիմումի հետ ներկայացնում է աշակերտական խորհրդի նիստի արձանագրությունից կատարված քաղվածք:

Քաղվածքը կազմվում է հետևյալ ձևով: Նախ տողի մեջտեղում գրվում է քաղվածք բառը, որից հետո՝ հաջորդ տողում, նշվում է, թե որ կազմակերպության որ նիստի արձանագրությունից է կատարվել քաղվածքը, նշվում է նաև քաղվածք կատարելու ամսաթիվը: Այնուհետև նշվում է այն հարցը, որն արձանագրությունից առանձնացվում է քաղվածք կատարելու համար: Հետո թվարկվում են այն անձանց անունները, որոնք ելույթ են ունեցել տվյալ հարցի վերաբերյալ, սակայն նրանց կարծիքներն առանձին-առանձին չեն ներկայացվում, այլ ընդհանուր ձևով, խմբավորված բերվում են հիմնական և կարևոր բնորոշումները, դիտողություններն ու առաջարկները: Դրանց հիման վրա էլ ներկայացվում է եզրակացությունը: Քաղվածքը ստորագրում են նիստի նախագահն ու քարտուղարը կամ միայն քարտուղարը: Միայն քարտուղարի ստորագրելու դեպքում նախագահի և քարտուղարի անունների միջև գրվում է. «Իսկականի հետ ճիշտ է»:

ՔԱՂՎԱԾՔ

Երևանի N 208 դպրոցի աշակերտական խորհրդի N 3
նիստի արձանագրությունից

25 հոկտեմբերի, 2009 թ.

1. ԼՄԵՑԻՆ. – N 208 դպրոցի աշակերտական խորհրդի նախագահ Ս. Հակոբյանի առաջարկը «աշխարհագրություն» առարկայի միջոպրոցական մրցույթ կազմակերպելու մասին

ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵՑԻՆ. – N 208 դպրոցի աշակերտական խորհրդի անդամներ Գ. Հունանյանը, Ա. Միմոնյանը, N 206 դպրոցի աշակերտական խորհրդի նախագահ Լ. Ենոքյանը, N 207 դպրոցի աշակերտական խորհրդի նախագահ Վ. Հովհաննիսյանը

Նշվեց, որ «աշխարհագրություն» առարկայի մրցույթը կնպաստի միջդպրոցական կապերի ամրապնդմանը և աշակերտների՝ աշխարհագրությանը վերաբերող գիտելիքների խորացմանը:

- ՈՐՈՇԵՑԻՆ.– 1. Սկսել նախապատրաստական աշխատանքներ «աշխարհագրություն» առարկայից միջդպրոցական մրցույթ կազմակերպելու նպատակով:
2. Մրցույթի կազմակերպիչներ նշանակել NN 206, 207, 208 դպրոցների աշակերտական խորհուրդների նախագահներ Լ. Ենոքյանին, Վ. Հովհաննիսյանին, Մ. Հակոբյանին:

ՆԱԽԱԳԱՀ՝ (ստորագրություն) Մ. Հակոբյան
ԶԱՐՏՈՒՂԱՐ՝ (ստորագրություն) Ն. Հարությունյան

Վարժություն 35: Նախորդ վարժության պահանջով կազմած արձանագրություններից կատարե՛ք բաղվածքներ:

Մեծերը՝ հայոց լեզվի մասին

Հայ ժողովրդի մշակութային ժառանգության գանձարանում ամենամեծ և թանկագին հրաշալիքը հայոց լեզուն է: Նա ծառայում է մեզ այսօր նույն հաջողությամբ, ինչպես ծառայում էր երկու հազար տարի սրանից առաջ... Ես լի եմ հավատով, որ հայոց լեզվի կիրառությունը գիտության մեջ դարեր անընդհատ կպսակվի նորանոր հաջողություններով:

Վիկտոր Համբարձումյան

* * *

Հայոց լեզուն հարուստ լեզու է, և արժե, որ մարդ շարշարվի այն սովորելու համար: Ես ջանք եմ թափում և կշարունակեմ այն ուսումնասիրել...:

Զորջ Բայրոն

ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Վարժություն 1: Վերնագրերի հուշող իմաստներից օգտվելով՝ Հայկ խաչատրյանի «Հացապատում» գրքից քաղված գրույցների նախադասություններն այնպե՛ս դասավորեք, որ ստացվեն տեքստեր:

Առաջին հասկափնջերը նվիրում էին Անահիտին

1. Նրանք համոզված էին, թե զոհաբերությամբ ապահովում են իրենց բերքի պահպանումը ամեն տեսակի աղետից ու արհավիրքից:
2. Բոլոր արտերը հնձելուց հետո առաջին բերքի հասկափնջերը տանում ու դրանցով ծածկում էին Անահիտի արձանը:
3. Հեթանոս հայերը շատ էին սիրում իրենց սնուցող մայր աստվածուհի Անահիտին, որին անվանում էին ոսկեմայր և ոսկեծղի:

Արտն աչք ունի

1. Նոր բերքից թխած առաջին հացը նա վերցնում և գնում էր իր արտի խոզանը, մի կտոր դնում խոզանի վրա, մյուսն անուշ անում:
2. – Իմ արտն աչք ունի, – ասում էր Կիրակետուրը, – թող նա տեսնի, որ ես իր բաշխած հացը կիսում եմ իր հետ:
3. Զորրորդ Հայքի խոզան գյուղաբաղաբում Կիրակետուր անունով մի մարդ էր ապրում:

Ինչու է կղզին կոչվում Արտեր

1. Ամենամեծը Լիմն էր, ամենափոքրը՝ Արտերը:
2. Ծառ ու շատ տարիներ Աղթամարի միաբանները փոքրիկ կղզու վրա ցանում ու աճեցնում էին ցորենի, հաճարի, կորեկի ու գարու արտեր:
3. Մի ժամանակ Վանա լճում հինգ կղզի կար՝ Լիմ, Կտուց, Աղթամար, Արծկե, Արտեր:
4. Վերջինս այնքան էլ հեռու չէր Աղթամարից:

Հացը մարդուն ճշմարտախոս է դարձնում

1. Դա նշան էր, թե նա ամեն ինչ ճիշտ է գրում:
2. Հայաստանում տասնմեկերորդ դարում մի իմաստուն մարդ էր ապրում Գրիգոր Պահլավունի Մագիստրոս անունով:
3. – Հացին նայելուց մարդ յոթնապատիկ ճշմարտախոս է դառնում,– ասում էր իմաստունը:
4. Այս իմաստունը սովորություն ուներ որևէ բան գրելու ժամանակ դիմացը մի կտոր հաց դնել և նոր գրիչը շարժել մագաղաթի վրա:
5. Այդպիսի խենթ ու մեծ իմաստասեր հարյուր տարին մի անգամ է ծնվում:

Վարժություն 2: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում է:

1. այժմ....ական, ինչև....., նախօր....., ելև....ջ
2. դող....րոցք, գրեթե....., գոմ....շ, լայն....կրան
3. ծովահ....ն, հր....շ, ան....անալ, երբևից....
4. վայր....ջք, քրիստոն....ական, գեղուղ....շ, էմալ....
5. մանր....., աշտ....., որև....., որևից....

Վարժություն 3: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում օ:

1. աման....րյա, ամեն....րյա, ան....թևան, հնա....ճ
2. հանապազ....րյա, հանապազ....րդ, հ....գուտ, օրեց....ր
3. միջ....րե, գիշեր....թիկ, վաղ....րդայն, վաղ....րդյան
4. օր....րել, վաղօր....ք, սառն....րակ, հանր....գուտ
5. մի....րինակ, գիշերուզ....ր, ան....ղնաշար, բն....րրան

Վարժություն 4: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում ը:

1. այլ....նտրանք, խոչ....նդոտ, ակ....նթարթ, լուս....նկա
2. մեկ....նդմիշտ, որոտ....նդոստ, սր....նթաց, ունկ....նդիր
3. դաս....նկեր, ձեռ....նտու, կոր....նթարդ, մթ....նկա
4. անակ....նկալ, նախ....նտրել, ան....նդունելի, ակ....նդետ
5. գահ....նկեց, օր....ստօրե, հյուր....նկալ, գույն....զգույն

Վարժություն 5: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում **յ**:

1. մի....այն, նա....ել, Ռաֆա....ել, տի....եզերք
2. Նա....իրի, հա....ելի, Է....ակ, պո....եմ
3. կա....ուչուկ, գա....խոսն, ուխտադրու....ժ, խնա....ել
4. մի....ասին, հի....անալ, Միքա....ել, թի....ակ
5. թե....ել, վա....ել, ատամնաբու....ժ, կակա....ո

Վարժություն 6: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում **իա**:

1. ակաց...., միմ....նց, մում...., Սուբ....ս
2. վայրկ....ան, բամ...., դաստ....րակ, Անան....
3. Լ....րդ, խավ....ր, Եղ...., եղ....մ
4. Սյուն....ց, հեք....թ, էքսկուրս...., կր....
5. փաս....ն, օվկ....նոս, Օֆել...., անց....լ

Վարժություն 7: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում **ույ**:

1. գ....ն, մշակ....թ, ալ....ր, դաշ....նահարել
2. գ....ժկան, համբ....ր, մակար....ժ, փ....թաջան
3. գգ....շանալ, ոսկեձ....լ, ողկ....գ, ս....նակ
4. ողջ....նել, հ....թեղ, աստղաբ....լ, հ....րասեր
5. ակնաբ....ժ, հ....սաբեկ, ընկ....գ, հ....գառառ

Վարժություն 8: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում **յո**:

1. արդ....ք, բրաբ....ն, չեմպ....ն, միլ....ն
2. թ....րեմ, ակորդ....ն, մա....նեզ, մա....ր
3. ինդուկց....ն, հետ....տն, Պ....տր, ռադ....ցանց
4. լեզ....ն, պանթ....ն, հա....ց լեզու, աքս....մ
5. Վա....ց ձոր, սենսաց....ն, ամ....բա, ամբ....ն

Վարժություն 9: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում **բ**:

1. նուր...., թար...., եր....ներանգ, սուր....
2. դա....նի, ա....խագ, եր...., ար....ի,

3. ջրար....ի, ուր....աթ, ար....անյակ, ի....րև
4. խա....ել, խա....շիկ, թում...., շամ....ուր
5. խարխա....ել, աղ....յուր, ար....ենալ

Վարժություն 10: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում **փ**:

1. սթա....վել, քարակո...., թ....րտալ, փա....ագ
2. ճող....յուն, ող....ալ, ս....րդել, ս....րթնել
3. փր....ուր, եր....ևէ, երկնահու...., ա....շահար
4. ա....ստամբ, բառատրո...., շ....ոթել, հա....շտակել
5. համ....ավ, պար....ակել, դար....աս, սա....որ

Վարժություն 11: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում **գ**:

1. մար...., վար....ագիծ, մար....արե, հրաշ....
2. թա....ավոր, ճ....նաժամ, հան....ավոր, չո....ել
3. հո....ս, ահա....ին, շո....ի, մար....արիտ
4. կար...., մար...., գլխահա...., ստուգար....
5. ուրա...., շա....անակ, ճրա...., տրտմաշու....

Վարժություն 12: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում **ք**:

1. կողպե...., փող...., փեղ...., ճա...ել
2. ջան...., ճան...., հան...., վան....
3. քր...ջալ, վեհաշու...., օ....տակար, շաղ....ամ
4. ցնոր...., բարվո...., անար....անք, թա....նվել
5. ար....այական, վարա....իչ, փափա....ել, պապա....ել

Վարժություն 13: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում **դ**:

1. եր....ուղի, հոր....առատ, կորնթար...., ար....ուկ
2. որ....ատունկ, որ....նել, ձկնկի...., բր....ոտ
3. դր....ել, եր....վել, եր....իկ, խայ....ել
4. անօ...., շողոթոր...., խր....վիլակ, գր....նակ
5. թաղան...., կաղան...., աղան...., տաղան....

Վարժություն 14: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում թ:

1. թուղ...., աղո....ք, աղո...., գմրուխ....
2. ար....ուն, ար....յունք, փար....ամ, հուռ....ի
3. դա....արել, զար....անախշ, պայ....յուն, հար....ություն
4. հար....ագող, խայ....ալ, վար....ապետ, կար....ածող
5. ցայ....աղբյուր, մշտար....ուն, եր....ուղային, մաղ....անք

Վարժություն 15: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում ձ:

1. անցուդար...., դեղ....ան, դեր....ակ, դեր....ան
2. խուր...., լվա....ք, ար....ակ, պախուր....
3. մտա....ածին, խոտհուն...., բար....ել, ատաղ....ագործ
4. դեղ....անիկ, կաթնահուն...., մածու....իկ, փղ....կալ
5. վր....ին, տր....ակ, դաղ...., դեղ....

Վարժություն 16: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում ց:

1. քայլվա....ք, արտառո...., խ....կել, ապաթար....
2. գլուխկոն....ի, ասա....վածք, ուր...., օ....իք
3. կ....կտուր, կո....կել, լռակյա...., հինավուր....
4. ճրագալույ...., թխվա....ք, ցն....ել, ցն....ալ
5. ընթեր....արան, դարձվա....ք, հանկար....ակի, ատաղ....

Վարժություն 17: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում ջ:

1. խն....ույք, ա....պարար, չղ....իկ, ճղ....իմ
2. մի....և, մին....և, պ....նանք, պ....րանք
3. կտրի....աբար, թր....ոց, երկարա....իտ, հաղար....
4. ճան....ասպան, խո....կոր, անգի....ում, գաղ....
5. զի....ել, զեղ....ել, զղ....ալ, թր....ել

Վարժություն 18: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում խ:

1. ապու....տ, նա....շագարդ, ո....կույզ, ճե....քել
2. տա....տակ, տա....տուկ, վա....ճան, վ....տալ

- կո....պեք, քա....ցր, սանդու....ք, թու....պ
- թա....տ, թ....կի, զմրու....տ, խրո....տ

Վարժություն 19: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում **ռ**:

- ա....համարիել, ճ....ճռալ, փ....փուր, մարմա....
- թ....վռալ, ա....ծիվ, հու....թի, փա....չ
- կա....կառել, կ....կռալ, բա....բառ, հ....հռալ
- հ....նդալ, պա....կել, կա....ճել, կա....չել
- թ....թռալ, կ....ծոտել, կ....ճտացնել, վա....վռուն

Վարժություն 20: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում **ի**:

- աշխար....այացք, խոնար...., ապաշխար....ել, շնոր....
- խոր....ել, հեղ....եղ, հեղ....եղուկ, նշխար....
- ճանապար....որդ, ար....ավիրք, հայթ....այթել, խոր....ուրդ
- Նախագա....ել, արհամար....ել, ազա....ություն, հրա....րել
- խոր....ին, հոտ....ոտել, ընդ....առաջ, խոտ....արք

Վարժություն 21: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում **եվ**:

- ագ....ագ, մի....նույն, ոսկ....ագ, ուղ....որ
- սերկ....իլ, դափն....արդ, իջ....անել, եր....ույթ
- եղ....նի, եղր....անի, ոսկ....արս, գին....աճառ
- ագ....որ, ոսկ....որել, համա....րոպական, ուղ....ճար
- կար....որ, կար....եր, երբ....է, ոսկ....աճառ

Վարժություն 22: Յուրաքանչյուր շարքի քանի՞ բառում է բաց թողնված տեղում գրվում կրկնակ բաղաձայն:

- անդո....ավետ, ըն....խմություն, ըն....արմանալ, ըն....հուպ
- բա....աղ, տանջա....ուկ, ու....եկցորդ, հո....ասուն
- հո....ական, օ....ան, տա....ալուծել, ու....ագիծ
- ա....ախադեպ, ֆի....ական, հորո....ել, մանրագ....ին
- տա....որոշել, հե....ենական, հո....եկ, պ....վել

Վարժություն 23: Արտագրե՛ք՝ ըստ անհրաժեշտության լրացնելով բաց թողնված տառերը:

1. Մեր տանը միշտ էլ թխել են հայկական հացեր՝ բազմազան ու տա....ածև, և բոլորն էլ համեղ էին, արտոժագ....գիռ ու արտոժաբույր: Հիշում եմ մայրս թխում էր գր....նակով հարթեցված, ստվարաթ....թից էլ բարակ ու նուր.... լավաշ, որը չորանալուց հետո դառնում էր խրթխրթան: Հաց թխելու օրը մայրս ար....նանում էր վաղ....րդայնին, ճե....ճերմակ ալ....րից հուն....ում էր խմորը, որն սկզբում առածգական էր լինում, բայց աստիճանաբար դառնում էր փրփ....ուն: Մայրս գոն.... ձմռանը, երբ աշխատանքն ավելի քիչ էր, կարող էր մի կուշտ քնել, բայց նրա կարծիքով հացն ա....պայման պետք է թխվեր վաղ առավոտյան, և նա, ամառ լինել, թե ձմեռ, առավոտյան ժամը հինգին արթնանալով, գործի էր անցնում: Երբ բոլորս ոտքի վրա էինք լինում ու նախաճաշելու պատրաստ, մորս աշխատանքն արդեն ավարտված էր լինում: Մի քանի ժամ ող.... տունը լցված էր լինում նոր թխված հացի բուրմունքով ու հաճելի ջերմությամբ:

Ըստ Վիլյամ Մարոյանի

2. Շարունակելով մեր՝ անակ....նկալներով հարուստ ճանապարհը՝ հետ....զհետե հանդիպում էինք նորանոր սթանչելիքների: Մի տեղ մեզ հի....ացնում էր վիթխարի մի սոսի, որն իր փչակի մեջ տեղատարափի ժամանակ կարող էր պատսպարել քսանի....ը-ե....րեսուն ուղ....որների: Այդ խոռոչը մի փոքրիկ բողոտի....ի չափ ընդար....ակ էր և ներսից գմբեթար.... մատուռի նմանություն ուներ: Սակայն ծառի վրա տակավին ընծյուղված էին դալար ճյուղեր՝ առատորեն ծածկվա.... սաղարթախիտ ոստերով, որոնք, անշուշտ, հու....կու մ....իկների ժամանակ մաքառում էին հողմերի դեմ, ինչպես կտրիճ զորավարի՝ բազում մարտերում հա....թանակած թիկնապահներ: Մի ուրիշ տեղ՝ փրփ....ահոս գետի ափին, ու....ածիգ ցցված էր մի քարաժայռ՝ մի քանի կանգուն բար....րությամբ: Նա խորի....րդավոր ար....անագրություններ չուներ. այդ որ....աքարը վայրի էր, ինչպես այն երկնակա....կառ ու վեհասլաց լեռը, որի գառիվեր կրծքից պոկվել ու գլորվել էր: Բայց նա ավելին գիտի, քան մեր պատմաբանները. նա այդ լեռնալին աշխարհի և՛ երջանիկ, և՛ դժբախտ օրերի մշտնջենական վկան է: Եվ եթե կարողանար խոսել, որքա՛ն հիշատակաց արժանի դեպքեր կպատմեր, ի՛նչ հետաքրքիր պատմություններ կլսեինք:

Ըստ Մուրացյանի

3. Պիզա հինավուր.... բաղաբը գտնվում է Տոսկանայում Իտալ....այի պատմական մարզերից մեկում: Պիզայում հիացմունք պար....ևող ու իրենց ջնաշխար....իկ գեղեցկությամբ հո....իդ թ....թռացնող տեսարժան վայրեր շատ կան, բայց նրանց մե.... ակ....նրախ պսակ է թեք աշտարակը: Երկնակա....կառ աշտարակը բար....րանում է բոլորածև և ունի ութ հարկ: Տաճարի կառուցման ժամանակ՝ տասներկուե....որդ դարում, Պիզան վեր....լք էր ապրում, և կառուցման համար ակ....նհայտորեն ոչինչ չի ինայվել: Երուսաղեմի մոտից՝ Գողգոթա սարից, հազար հինգ հարյուր տակառ հող հինգ հարյուր նավով տեղափոխվել է և փռվել տաճարի բակում այն սր....ագործելու համար:

Սակայն ժամանակի ընթացքում այս հողակապ ու....ածիզ կառույցն սկսեց աննկատելիորեն թեքվել, և սկսեցին տա....աբնույթ եզրակացություններ անել: Ոմանք նույնիսկ պնդում էին, որ ճարտարապետը դիտավորյալ է թեքություն տվել, որ ա....շեցնի աշխար....ին: Հետագայում, սակայն, պարզվեց, որ բարձրաբեր.... աշտարակի հիմքի հարավային մասում հողն ամուր չի եղել, և ժամանակի ընթացքում աշտարակը թեքվել է:

Վեհապան.... կոթողի բար....րությունը հասնում է հի....ունչորս և կես մետրի: Մարմար....ոնե այդ հսկա զանգվածը թեքված է չորս մետր ե....եսունվեց սանտիմետր: Թեքությունն այնքան զգալի է, որ մարդ նայելիս ինքնապաշտպանական բնագոյով սա....սած հետ է բաշվում, և թվում է՝ կոթողը ուր որ է կտապալվի, հիմնիվեր կջախջախի շրջապատող ամեն ինչ: Սակայն արդեն ութ դար է, որ այդ վիճակում տար....րինակորեն կանգուն է մնում:

Ըստ Կամսար Ավետիսյանի

4. Աշխարհի երկրորդ հրաշալիքը Ալեքսանդրիայի հի....ասբանչ փարոսն է, որի կառուցումը մեր թվականությունից առաջ է սկսվել՝ ե....որդ դարի սկզբներին՝ Պտղոմեոս թա....ավորի օր....ք, որն այդ ժամանակ իշխում էր Եգիպտոսում: Նա որոշեց ականակի.... գիշերներին քաղաքին մոտեցող նավերի համար Ալեքսանդրիայի նավահանգիստն ավելի ապահով դար....նել և կառուցել մի ուղեցույց աշտարակ: Հետաքրքիր է հենց փարոսի անվանման ծա....ումը: Այն հիմնվեց ափամեր.... մի կանաչազար.... կղզ....ակի վրա, որը առագաստի տեսք ունենալու պատճառով կոչվում էր Ֆարոս, այսինքն՝ առագաստ: Երբ կղզու վրա կառուցեցին լու-

սատու բարձրաբեր.... աշտարակը, այն նույնպես սկսեցին այդպես անվա-
նել: Յետագայում «Ֆարոս» բառն արդեն ձեռք բերեց այժմյան իմաստը,
իսկ հայերենում «Ֆ» հնչյունը փոխարինվեց «փ»-ով:

Չնաշխար....իկ փարոսը մի երկնակա....կառ շինություն էր, որն ամ-
բողջովին կառուցված էր սպիտակ մարմա....ից: Աշտարակն ուներ հար-
յուր վաթսուն մետր բարձրություն, և նրա տեսանելիության շառավիղը
հասնում էր ութսուն կիլոմետրի: Փարոսի վրա պետք է գրվեր թա....ա-
վորի՝ Պտղոմեոսի անունը, սակայն նախագծող և ճարտարապետ Սոստ-
րատեսը այս ան....րինության հետ չի հաշտվում և դիմում է խորաման-
կության: Մարմար....ոնի վրա քանդակում է հետևյալը. «Կինգացի Սոստ-
րատեսը սա նվիրում է փրկարար աստվածներին՝ ի սեր ծովագնացնե-
րի»: Յետո այս գրվա....քը ծեփում է բարակ շերտով, որ մանրագ....ին դի-
տելիս էլ չնկատվի, ապա վրայից գրում արքայի անունը՝ աներկբայ....րեն
համոզված լինելով, որ ամենակարող ժամանակը ծեփը կպոկի, և աշ-
խար....ին հայտնի կդառնա իսկական ստեղծողի անունը: Այդպես էլ
լինում է: Կոթողը կանգուն մնաց մոտ յոթ հարյուր տարի, բայց տասնչոր-
սե....րորդ դարում հու....կու երկրաշարժը կործանեց այն:

Ըստ Կամսար Ավետիսյանի

5. Վարժարանում ես սովորեցի ընդ....ամենը չորս տարի, բայց այդ
ընթացքում ունեցա բազմաթիվ մտերիմ դասընկերներ և հո....եհարա-
գատ ուսուցիչներ: Առանձնապես պետք է հիշեմ «հաշվապահություն»
առարկան, որի ուսուցիչը, որքան էլ առա....ին հայա....քից տար....րինակ
թվա, հռչակավոր երգիծաբանը՝ Յակոբ Պարոնյանն էր: Մենք՝ տա....րա-
կան դասարանների աշակերտներս, Պարոնյանին լավ չէինք ճանաչում և
Նրան նայում էինք միայն ի....րև ուսուցչի՝ չգիտակցելով մեզ բաժին ըն-
կած բախտը, որ մեծ գրողի սաներն ենք: Բար....ր հասակով, երկարա-
վիզ, հե....լենական քթով մի մարդ էր՝ չափազանց լուրջ և ու....ամիտ: Բա-
ցի հաշվապահական տա....տկալի խնդիրներից՝ ուրիշ ոչ մի նյութի մա-
սին երբև.... չէր խոսում, և երբևից.... ոչ ոքի մտքով չէր անցնի, թե նա մեր
կա....կառուն երգիծաբանն է, եթե կանխավ չիմանար այդ մասին: Այնքան
լուրջ էր, որ ոչ միայն առօր....ական տա....ատեսակ դեպքերի, այլև ան-
գամ սրտաբուխ ծիծաղ առաջացնող մի երևույթի առաջ նա նույնիսկ
ժպիտ չունեիր: Այնուամենայնիվ, Պարոնյանը, որն առա....ին հայա....քից
խոժոռ, արտաբուստ խիստ ու մռայլ էր, շատ բարեհո....ի մարդ էր. նա ոչ

մի աշակերտի պակաս թվանշան չէր նշանակի: Եթե աշակերտը բոլորովին ծուլ է, անբարեխի....ճ, ապաշնոր.... ու տգետ լիներ և իր ամեն....ոյա դասերից ընդհանրապես ոչինչ չիմանար, ի....րև թե սրդողած՝ նրան տեղն էր ուղարկում՝ ասելով:

-Ա՛ռ քեզի վեց վր:

Բայց «վեց» թվանշանը համապատասխանում էր մեր այժմյան «երեք» գնահատականին, այսինքն՝ ըն....ունելի նվազագույն միավորն էր:

Ըստ Հրատյա Աճառյանի

6. Զսանե....րորդ դարի սկզբներին Թիֆլիսում տարածված էին առանց հով....արի մանկական գլխարկներ՝ ծովային համազգեստի նմանողությամբ կարված: Տարբեր ազգերի երեխաներ դնում էին նավաստու այդպիսի գլխարկներ, որոնց ճակատներին լինում էին ռուսերեն մակագրություններ: Եր....եք չէի տեսել, որ մի հայ երեխա իր գլխարկի վրա հայերեն մակագրություն ունենա: Բայց ահա իմ ամեն....ոյա ճանապար....ին սկսեցի ստեպ-ստեպ հանդիպել մի մարդու՝ մի....ահասակ, հի....ունի մոտ, ոսկրոտ ու պնդակազմ, որը, մի փոքրիկ տղայի ձեռքը բռնած, դանդաղ քայլում էր կանաչագար.... ծառուղով՝ երբեմն մեկ-երկու կ....կտուր խոսք ասելով նրան: Արտակար.... ոչինչ չունեի այդ մարդը, բայց իմ ուշադրությունը գրավում էր երեխայի գլխարկը. այն ուներ հայերեն մակագրություն: Դա ինձ և՛ հետաքրքրում էր, և՛ զարմացնում: Ո՞վ է այդ յուր....րինակ մարդը, որ երեխայի գլխարկի վրա հայերեն է գրել տվել, այն էլ մեր ազգային էպոսի ոյու....ագուներին մեկի անունը՝ Միեր: Դա երկար ժամանակ խորհր....ավոր ու անը....բռնելի առե....ծված էր ինձ համար: Մի օր, երբ ես ու ընկերս քայլում էինք Ալեքսանդրյան այգով, նորից տեսա այդ յուր....րինակ մարդուն իր որ....ու հետ զբոսնելիս: Ընկերոջս իսկույն և եթե հարցրի.

-Ո՞վ է այս մարդը, ճանաչո՞ւմ ես:

-Մի՞թե դու չես ճանաչում,- զարմացավ ընկերս,- Մանուկ Աբեղյանն է:

Այդ անուն-ազգանունն ինձ համար ակ....նթարթորեն պարզեց թե՛ հայերեն մակագրության գա....տնիքը, թե՛ Միեր անունը, որովհետև անշուշտ ծանոթ էի մեծ գիտնականի խորաք....ին ուսումնասիրություններին և մեր հինավուր.... էպոսի՝ նրա գրի առած հի....առքանչ տարբերակին:

Ըստ Մուկեիան Զորյանի

Վարժություն 24: Բառերը գրել միասին, անջատ կամ գծիկով:

1. հարավ (արևելյան), դեմ (դիմաց), ձայն (տալ), տասը (քսան)
2. հազիվ (թե), քսան (երեք), մեծ (մեծ), ազգ (ընտիր)
3. ալ (կարմիր), շիփ (շիտակ), օր (օրի), պատ (շար)
4. հայ (պարսկական), հարավ (արևելք), մի (երկու), ի (հեծուկս)
5. հատ (ընտիր), ամպ (հովանի), հին (հին), կողք (կողքի)
6. գլուխ (կոտորուկ), քանի (որ), ժամ (պատարագ), առ (այժմ)
7. ձեռք (տալ), փունջ (փունջ), քարե (քար), տուն (ամ) տուն
8. քաղաք (պետություն), հնուց (ի) վեր, քաջ (ամողջ), քար (հանք)
9. երկաթ (ուղի), դույզն (ինչ), թանկ (արժեք), առք (փառք)
10. վեր (ելք), ի (սպառ), երկրե (երկիր), տուն (թանգարան)
11. բուք (բորան), ծիլ (ծաղիկ), հենց (որ), տեղի (տալ)
12. ամեն (ոք), բրոնզի (դար), ծառից (ծառ), փոքր (ինչ)
13. ինչ (որ) մեկը, հինգ (վեց), երկու (երրորդ), գազ (այրիչ)
14. մերձ (քաղաքային), մուգ (կարմիր), բուժ (քույր), ի (սկզբանե)
15. քանի (դեռ), հայ (ռուսական), հարավ (աֆրիկյան), մի (մի)
16. կիլովատտ (ժամ), կամաց (կամաց), պար (ուսույց), հարյուր (ուրթ)
17. շաքար (ավազ), փոխ (սախագահ), մեջք (մեջքի), ծափ (ծիծաղ)
18. տաք (տաք), երես (սրբիչ), ասել (խոսել), հարյուր (ամյա)
19. դժվար (ընթաց), ծայրից (ծայր), շուրջ (պար), գիշեր (ցերեկ)
20. փայտ (փորիկ), զին (գրքույկ), ափ (հանում), հարյուր (տասը)

Վարժություն 25: Յուրաքանչյուր կապակցության իմաստն արտահայտել մեկ բառով:

հին ոճի
ոսկուց ձուլված
անունների ցանկ
տարվա վերջ

մարդ ատող
այտի ոսկոր
ջրում սուզված
հնությունից մաշված

ընթերցել սիրող
շուր կրող
միշտ դալար
ուղիղ ընթացող

հյուր սիրող
կաշվով պատված
պատ շարող
ծաղկի փոշի

մայր մտնելը
նավը վարող
ապակով պատված
բաղցր համ ունեցող:

հաց թխող
գրելու սեղան
վայր ընթացող
այլուր աղացող

հողով պատված
միշտ բխող
հին ոճի
գիտական ժողով

փղի ոսկոր
անունների ցանկ
դեմքի նկար
բեռ կրող

ընթերցել սիրող
ազնիվ ցեղից
միշտ դալար
սյուներով զարդարված

կավից շինված
բարձր ձայնով
հիում տպագրված
ուղիղ գծով

պողպատից ձուլված
ցուցադրվող նմուշ
մեղմ օրորվող
զարդերի տուփ

արծաթի փայլով
մորը սիրող
բարի գործող
փոշով պատված

ուշքը կորցրած
դատարկ ձեռքով
շղթայով կապված
մեղմ և անուշ

բարից կերտված
արագ վազող
մեղմ սահող
վեհ և պանծալի

Վարժություն 26: Յուրաքանչյուր շարքում գտե՛ք տրված բառի հոմանիշը:

1. *հյուսն* – երկաթագործ, ատաղձագործ, գորգագործ, հրուշակագործ
2. *թեական* – ստույգ, ըղծալի, կասկածելի, մերժելի
3. *կազդուրվել* – ապաքինվել, սթափվել, հմայվել, հյուծվել
4. *սփոփանք* – ափսոսանք, ապաշխարանք, զայրույթ, մխիթարություն
5. *ասպնջական* – հյուրընկալ, գրուցասեր, մարդատյաց, փառամոլ
6. *այգաբաց* – աղջամուղջ, երեկո, արշալույս, մայրամուտ
7. *տրտմել* – անրջել, հուսալ, մերժել, թախծել
8. *ամբարտակ* – հուն, պատնեշ, ցանկապատ, ջրհորդան

9. *մակույկ* – սայլ, սահնակ, նավակ, չմուշկ
10. *հերքել* – ձոնել, այպանել, հաստատել, ժխտել
11. *քողարկել* – թաքցնել, ներկայացնել, հիշեցնել, մեկնաբանել
12. *քաջալերել* – հերոսանալ, նպաստել, հանդգնել, խրախուսել
13. *քողտիկ* – վարագույր, անձավ, հյուղակ, բլրակ
14. *գարհուրել* – երագել, հիանալ, հուսալ, սահմոկել
15. *պապակ* – ջրարբի, տոչոր, հուսաբեկ, տանջալլուկ
16. *ակնբախ* – ակնդետ, աննշմար, բացահայտ, մշուշապատ
17. *խունանալ* – միախառնվել, խամրել, բոցավառվել, դաջվել
18. *սկուտեղ* – փարչ, կրակխառնիչ, մատուցարան, ըմպանակ
19. *բրուտ* – դարբին, հողագործ, պայտար, կավագործ
20. *հորդոր* – գովաբանություն, մեղադրանք, հեգնանք, խրատ

Վարժություն 27: Յուրաքանչյուր շարքում գտե՛ք տրված բառի հականիշը:

1. *համարձակ* – սրտոտ, երկչոտ, ուշիմ, անվեհեր
2. *փառաբանել* – ձոնել, բացասել, պախարակել, սփոփել
3. *տկար* – վեհ, ապիկար, վատառողջ, առողջ
4. *ժրաջան* – ջանասեր, գծուծ, ծույլ, գիտակից
5. *խոչընդոտել* – նպաստել, անջրպետել, ընկրկել, ձգձգել
6. *վճիտ* – ականակիտ, բեկբեկուն, պղտոր, մածուցիկ
7. *անձուկ* – կորնթարդ, ընդարձակ, բարձրաբերձ, անհատակ
8. *արգասավոր* – ապօրինի, ներդաշնակ, բացառիկ, անպտուղ
9. *խոժոռվել* – հասպաղել, հերքել, ժպտալ, մաղթել
10. *ընդվզել* – համախմբել, նախատել, ապստամբել, ենթարկվել

Վարժություն 28: Յուրաքանչյուր երեք կապակցություններից որի՞ ընդգծված բառն է համանուն մյուս երկուսի ընդգծված բառերին:

1. *ծիրանի* հյուր, *ծիրանի* կորիզ, արքայական *ծիրանի*
2. *հացի* կտոր, *բրոյա* կտոր, *քարի* կտոր
3. *տարեկան* հաշվետվություն, *տարեկան* արձակուրդ, *տարեկան* ցանել
4. *վայր* ընկնել, գեղեցիկ *վայր*, *վայր* բերել
5. *փող* նվագել, *փող* վաստակել, *փող* ծախսել
6. *հող* *վարել*, մեքենա *վարել*, *նավակ* *վարել*

7. թռուցիկ նայել, թռուցիկ բաժանել, թռուցիկ ակնարկել
8. խոզուկ նկարել, խոզուկ հիվանդանալ, խոզուկ պահել
9. մարտի գնալ, մարտի դադար, մարտի ուրթ
10. ծառի բուն, բուն իմաստ, բուն եություն

Վարժություն 29: Փակագծում տրված հարանուններից ընտրել նախադասությանը համապատասխանողը:

1. Աղջիկը զարմացած (թոթվեց, թոթովեց) ուները:
2. Պարտեզի միջով հոսում էր մի (կարկաչուն, կարկաչուն) առվակ:
3. Զեռավոր այդ գյուղում նա լսեց մի հին (ավանդույթ, ավանդություն), որն այդ գյուղի անվան մասին էր:
4. Գլխարկի (հովարը, հովհարը) կարմիր էր:
5. Սեղանին դրված (աշտանակի, աշտարակի) մոմը սպառվում էր:
6. Այդ (ականակիր, ականակիտ) խավարում ոչինչ չէր երևում:
7. Զայտնաբերված թանկարժեք իրերը (պահպանվում, պաշտպանվում) են թանգարանում:
8. Գրքի վերջին (հրատարակչությունը, հրատարակությունը) շատ հաջող էր:
9. Բարձր (պատրաստակամությամբ, պատրաստականությամբ) մասնագետները իրենց գործը պատվով կատարեցին:
10. Նա նստել էր աչքերը (հառնած, հառած) կրակի բոցերին:

Վարժություն 30: Լրացրե՛ք այնպիսի տառեր կամ երկհնչյուններ, որ ստացվեն հարանուններ: Բացատրե՛ք հարանունների իմաստները:

կտրի.... - կտրի...

անո.... - անո....

բարա.... - բարա....

գիր.... - գիր.... - գիր.... - գիր....

գինարբու.... - գինարբու....

բար.... - բար....

այգ....բաց - այգ....բաց

օրավ....ր - օրավ....ր

խա....ամ - խա....ամ

բամբի.... - բամբի....

մախա.... - մախա....

կ....ունկ - կ....ունկ
կո....ակ - կո....ակ
կար....ին - կար....ին
հան.... - հան....
հար.... - հար....
հոր.... - հոր....
մեղ.... - մեղ....
մ....մռալ - մ....մռալ
ս....ն - ս....ն
հ....ս - հ....ս
թ....ր - թ....ր
վար.... - վար.... - վար....
գործ....ն - գործ....ն
վեր....բերյալ - վեր....բերյալ
պատրաստակա....ություն - պատրաստակա....ություն

Վարժություն 31: Լրացրե՛ք այնպիսի տառեր, որ ստացվեն նույնա-
հունչ համանուններ: Բացատրե՛ք համանունների իմաստները:

ու....տ - ու....տ   բր....ել - բր....ել   այ.... - այ....
ա....տ - ա....տ   գ....ալ - գ....ալ   որ.... - որ....

Վարժություն 32: Տրված բառերի բառամիջում կամ բառավերջում
ավելացրե՛ք մեկ այնպիսի հնչյուն, որ ստացվի տրված բառի
հարանունը:

Վերաբերել, հովար, հնչուն, մրիկ, հրատարակություն, հանկարծակի
գալ, կազմակերպական, տեղի տալ, խռնվել, շառաչուն, միաժամանակ,
թոթվել, տեսիլ, տանտեր, հրավեր:

Վարժություն 33: Գտե՛ք յուրաքանչյուր բառի իմաստը:

բիրտ	ողորկ	մրուր
ուրախ	թափանցիկ	բուրբ
անարդար	կպչուն	բլիթ
դաժան	խորդուբորդ	նստվածք
վսեմ	հարթ	համեմունք

անհարկի անտեղի անհիշելի անհեթեթ անհարգալից	պատեհ հիմնական պատշաճ հպարտ մռայլ	ծանրոց ծանրածող կշռաբար ուղեբեռ փոստարկղ

ծանծաղ խորունկ մակերեսային մածուցիկ սորուն	սկուտեղ մատուցարան սփռոց անձեռոցիկ գավաթ	մեկենաս հակառակորդ հովանավոր նկարիչ հյունս

համբավ կարոտ ներբող նախատինք հռչակ	ծիրք հույս քանքար անձկություն թախիծ	քուրա մուշտակ բահ բով բուրգ

դեղձան խարտյաշ սևահեր գանգրահեր ալեհեր	ողկույզ տերև արմատ գուղձ ճուլթ	ակութ գավաթ խրճիթ օջախ մթերք

Վարժություն 34: Գտե՛ք, թե աչ կողմի սյունակի որ բառը ձախ կողմի սյունակի որ օտար բառի համարժեքն է:

վինետկա	համակարգ
դիկորբազ	դադար
պրեմիա	բանածև
անկետա	հավաքանկար
աֆիշա	փշախոզ
պաուզա	հարցաթերթիկ
սիստեմ	ազդագիր
ֆորմուլա	պարզև
մասսա	զբոսաշրջիկ
տուրիստ	զանգված

Վարժություն 35: Գտե՛ք, թե յուրաքանչյուր շարքի որ բառում հոդակապ չկա:

1. քննաշրջան, ազգանուն, անցագիր, տևամերձ
2. բարակուփ, բարձրահարկ, նամակագիր, խոզապուխտ
3. գաղթավայր, ծառատունկ, գրոսայգի, ուրվագիծ
4. լեռնաշխարհ, հուշագիրք, ջրաշուշան, ծառատունկ
5. սիգամարգ, վիպասան, գրչատուփ, ինքնաթիռ
6. սուսերամարտ, աշխարհասփյուռ, գծագիր, հյուրառատ
7. բազմերանգ, ծովեզր, վերելակ, ուղեփակոց
8. հարգարժան, անմարդաբնակ, սյունազարդ, գրախանութ
9. ստեղնաշար, ջրաղաց, հեռախոս, թղթապանակ
10. հյուրասենյակ, ջերմաչափ, վատառողջ, ծաղկաթերթ
11. խողովակաշար, դաշտամուկ, ժամացույց, շրջանավարտ
12. սևերես, փութեռանդ, բարեհոգի, լայներիզ
13. մարդաշատ, հուշարձան, հայելապատ, գյուղատնտես
14. լուսամփոփ, մայրաքաղաք, արևադարձային, ջրագիծ
15. մարդամոտություն, քաջառողջություն, մեծամտություն, ձայնագրություն

Վարժություն 36: Գտե՛ք, թե յուրաքանչյուր շարքի որ բառն է միայն երկու արմատից կազմված:

1. բարձրագահ, ծովեզր, գինեվաճառ, հյուրանոց
2. լուսանկար, տոմսարկղ, եռանկյուն, վերնատուն
3. քաջություն, գործարանատեր, հեռագիր, հորեղբայր
4. հացաբույս, խաչապաշտ, տանտեր, կողմնացույց
5. բերքառատ, ձյունառատ, անհեռատես, մարզական
6. լուսամուտ, հյուրանոց, շնածուկ, գիտարշավ
7. սառցալեռ, գնդացրորդ, ջրհոր, մատենադարան
8. մեծություն, ունկնդիր, մարզադպրոց, սյունազարդ
9. գնդաձև, լուսանկարիչ, երթևեկություն, լիառատ
10. քսանհինգ, երեսունհինգ, քառասունհինգ, հիսունհինգ

Վարժություն 37: Յուրաքանչյուր սյունակից ընտրելով մեկական նախածանց և արմատ՝ կազմե՛ք վեցական բառ:

ան	ծանրածող
ապ(ա)	օդորակիչ
դժ	հասունություն
տ	գոհունակություն
արտ(ա)	բարեբախտաբար
գեր	սահմանամերձ

ենթ(ա)	ջերմաչափ
բաղ(ա)	կցորդ
ընդ	ստորակարգ
հակ(ա)	մշտական
համ(ա)	բնապատկեր
հար(ա)	ցածրածայն

մակ	լուսամփոփ
նախ(ա)	դասային
ներ	պնդերես
պար(ա)	ուղղագիծ
ստոր(ա)	հորեղբայր
վեր(ա)	կետադրում

տար	գծապատկեր
տրամ(ա)	արքայանիստ
փոխ	դիմանկար
բաց(ա)	անջատական
ապ(ա)	հանրահայտ
արտ(ա)	բախտախնդիր

նախ	վերադարձ
դժ	ուսումնական
թեր	տեղային
անդր(ա)	մեներգ
գեր	թուլական
համ(ա)	ծանրամարտ

ներ	գունավոր
մակ	կախում
ստոր(ա)	ուժեղ
ան	կետագիծ
տ	բայափմբ
առ	մասնագետ

Վարժություն 38: Յուրաքանչյուր սյունակից ընտրելով մեկական արմատ և վերջածանց՝ կազմե՛ք վեցական բառ:

բարեխիղճ	ակի
տնամերձ	անակ
բարձրադիր	ալի
լայնաշեղք	ային
լեռնաշղթա	ակ
անզուսպ	ածո

ծերունի	ավուն
ձայնագուրկ	անք
թթվասեր	աշ
անօգտակար	եղ
երկարատերև	անոց
գունազարդ	ավետ

երկարապոչ	ացու
մշտավառ	ատ
միակերպ	արան
գործագուրկ	ացի
մայրաբաղաք	արար
ջրահարս	ար

հնավանդ	ենի
ուժաջափ	(ա)բար
մարմարափայլ	եղեն
վիճահարույց	գին
արծաթագօծ	ելի
արքայախնձոր	ե

մրգահյութ
հայրորդի
կապտականաչ
աստղազարդ
ներդաշնակ
սրատես

երես
ի
իկ
ինք
իչ
եղ

երաշխավորություն
խստահայաց
անուշաբույր
պողպատափայլ
սրտաբաց
անծրևորդ

ոտ
իվ
յա
իք
մունք
ովի

Վարժություն 39: Յուրաքանչյուր շարքում գտե՛ք այն բառը, որում չկա տողասկզբում նշված վերջածանցը:

1. *-ոց* – զնգոց, այրոց, թրջոց, ծովածոց
2. *-ոց* – բազմոց, ծածկոց, ցախանոց, սփռոց
3. *-որդ* – լողորդ, վարորդ, ճամփորդ, անծրևորդ
4. *-կան* – վանական, խռովկան, լալկան, վարձկան
5. *-իվ* – խստիվ, երկանիվ, մեղմիվ, շնորհիվ
6. *-ոն* – ջարդոն, ծամոն, կենտրոն, ծեփոն
7. *-ոտ* – թանաթոտ, մրոտ, հավակնոտ, մարդամոտ
8. *-ան* – հրահան, ձգան, փական, շրջան
9. *-ման* – ելման, եռման, վառման, միանման
10. *-ուտ* – ավազուտ, թփուտ, բրուտ, եղեգնուտ
11. *-ակ* – առվակ, դռնակ, պատանյակ, գլխահակ
12. *-ակ* – հյուղակ, թութակ, նավակ, լճակ
13. *-ուկ* – խոզուկ, թզուկ, ձիուկ, աղմուկ
14. *-ատ* – պոչատ, կիսատ, հավատ, գունատ
15. *-որդ* – երիզորդ, բնորդ, որսորդ, ծանրորդ

Վարժություն 40: Դեմ դիմաց գրված բառերից ընտրելով մեկական արմատ՝ կազմե՛ք վեցական բառ:

լեռնային
գրագետ
խճավագ
սառնաշաքար
փոշոտ
միաձայն

լուսամուտ
հորդաբուխ
երկաթաճաղ
մարդասեր
ոսկեգօծ
բարեսիրտ

նորամուտ
ծովաստղ
բարձրաբերձ
համազարկ
արշալույս
ուղևոր

խաչբառ
գրաճանաչ
թիկնեղ
դեղաբույս
գլխավոր
երաշտային

շղթայակապ
զոհասեղան
ուղևոր
եղեգնուտ
ամենակուլ
մտավոր

ամփոփագիր
առատածեռն
ուղեվճար
անսման
հերարձակ
հոգեզավակ

ընծայագիր
ափամերձ
մեղմածայն
ներերակային
առատաբուխ
վիշապագորգ

նոթատետր
տախտակամած
աթոռանիստ
այցետոմս
ցավագրկում
հավանոց

աստղագետ
վերջալույս
բաջորդի
շոգենակ
գայլային
թանաքոտ

շատախոս
Նկարակալ
մարդասիրություն
խմբակային
ձկնորսական
մոխրաման

մնջախաղ
գետահովիտ
թղթախաղ
տոնածառ
կիսադեմ
մաքրաջուր

կիսալուսին
ձիասայլ
դրամանենգ
սնկածև
Նկարչական
աշխարհակալ

Հավելված

Ուղղագրական դժվարություն ներկայացնող բառերի ցանկ

Է-Ե	Օ-Ո	Ը
աերողարոց	ագգօգուտ	ակնբախ
այժմեական	ամանորյա	ակնդետ
անելանելի	ամենօրյա	ակնթարթ
անեանալ	այսօր	ամենաընտիր
աշտե (նիզակ)	անող (դրական լիցքով էլեկտրող)	այլընտրանք
առէչ	անոթ (աման)	անակնկալ
առօրեական	անոթ (աման)	անընդհատ
բազմերանգ	անողնաշար	անընդունելի
գեղուղեշ (գեղեցիկ ճյուղերով)	անորակ	անընդունակ
գոմէշ	անօգնական	անընկեր
գրեթե	անօղ (առանց օղի)	անըստգյուտ (անթերի)
դողերոցք	անօթևան	առընթեր
ելևէշ	անօրեն	առնչվել
երբևէ	ապօրինի	արագընթաց
երբևիցե	արծաթագօծ	գահընկեց
զարկերակ	բախտորոշ	գիրկընդխառն
էլեկտրաէներգիա	բացօրյա (բաց օդում)	գույնզգույն
էմալե	բացօթյա (առանց օթևանի)	դառը
ինչևէ	բնօրրան	դասընթաց
ինչևիցե	գիշերուզօր	դասընկեր
լայնէկրան	գիշերօթիկ	երկընտրանք
ծովահեն	թիկնօթոց	ընդամենը
ծովեզր	կեսօր	ըստ
կիսատի	հանապազորդ (վշտապես)	ինքնըստինքյան
հեկ (սաև ջեկ, աեկ)	հանապազօրյա (ամենօրյա)	լուսնկա
հրեշ	հանրօգուտ	խառը
հյուլե	հնաոճ	խոջընդոտ
հնեաբան	հնօրյա	կորնթարդ
	հօգուտ	

Է-Ե	Օ-Ո	Ը
մանրէ	միջօրէ	հակընդդէմ
մանրեաբան	միօրինակ	համընդհանուր
միջօրէ	Ռդիսես	համընթաց
միջօրեական	ոսկեգօծ	համընկնել
նախօրէ	ով (ովքեր)	հատընտիր
նորեկ	ովևէ	հյուրընկալ
ովևէ	ովևիցէ	ծեռնտու
որևէ	Որմիզդուխտ	դրողզ
որևիցէ	սառնորակ	Ղրղզստան
ջրէջք	վաղորդայն (վաղ առավոտ)	մեկընդմիջտ
վայրէջք	վաղորդյան (վաղ	մեջընդմեջ
վայրկենական	առավոտյան)	մերթընդմերթ
Վարդգես	վաղօրոք	միըստմիոջէ (մեկ
վերելք	Վոլգա	առ մեկ)
ուրևէ	վոլէյբոլ	մթնկա
ուրևիցէ	Վոլոդյա	նախընտրել
ուր որ է	վոլտ	շը'իսկ
փողփողէջ	վոլֆրամ	շրը'իսկ
քիստոնեական	տնօրէն	որոտընդոստ
	օրեցօր	սըընթաց
	օրորել	ունկնդիր
		օրըստօրէ

ՈՅ, ՅՈՒՌ-ԵՌ		ՅՍՒՍ-ԵՍ	
ամբին		ալելուիա	
ամերթա		ակացիա	
ակորդեոն		Ամայա	
ավիացիոն		Ազարիա	
արդյոք		Անանիա	
աբսիոմ		անցյալ	
Բյուզանդիոն		առօրյա	
բրաբին		Ասիա (տեղանուն)	
գիլիոտին		Ասյա (անձնանուն)	
գոյ		Արաբսյա	
գոյապայքար		բամիա	
էքսկուրսիոն		Բեկիամին	
թեորեմ		Բունիաթյան	
իդիոմատիկ		դաստիարակ	
ինդուկցիոն		Եղիա	
լեգեոն		եղյամ	
կոալիցիոն		Երեմիա	
խոյ		Երմոնյա	
խոյակ		էքսկուրսիա	
խոյընթաց		Թաղիադյան	
կոյուղի		իդեալ	
Կրիվոյ Ռոզ		Լիա	
հետիոտն		Ալեքսեյ	
մայրո		արխաիկ	

ՈՒՅ-ՅՈՒ	ՅԳ-ՅԿ-ՅԸ	Յ ԿՍՄ -	ՅԹ-ՅՐ-ՅՏ ՅՎ
ալյուր	ալյուր	բառբար (վարագածառ)	բառբար
արքյուր	արքյուր	բռա (վիշապօծ)	բռա
արյուսակ	արյուսակ	գայիսոն	գայիսոն
աշխույժ	աշխույժ	էակ	էակ
առյուծ	առյուծ	էական	էական
ատամնաբույժ	ատամնաբույժ	էություն	էություն
արդյունք	արդյունք	թելել	թելել
արծաթահնչյուն	արծաթահնչյուն	թիակ	թիակ
արյուն	արյուն	հարայել	հարայել
բյուր	բյուր	լիահույս	լիահույս
բուլլ	բուլլ	լիանալ	լիանալ
բույր	բույր	լիություն	լիություն
գույժ	գույժ	իսնայել	իսնայել
գուժել	գուժել	կակառ	կակառ
դաշույն	դաշույն	կայուն	կայուն
դաշունահարել	դաշունահարել	կաուչուկ	կաուչուկ
դույզն-ինչ	դույզն-ինչ	կինոաստղ	կինոաստղ
երևույթ	երևույթ	կիսաեփ	կիսաեփ
երևութական	երևութական	կոալա (պարկավոր արջ)	կոալա
զգույշ	զգույշ	կուտի	կուտի
զգուշանալ	զգուշանալ	կուրա	կուրա
ընկույզ	ընկույզ	կուրակ	կուրակ
թյուր	թյուր	կուրապուր	կուրապուր
թույն	թույն	կուրապուր	կուրապուր

ՈՅ, ՅՈՒՈՒՆ	ՅՈՒՄՆԵՍ
մարմարիոն	յարդ
մարմարիոնե	խավիար
մեղալիոն	Կիլիկիա
միլիոն	կղզակ
միլիոնավոր	կրիա
մուլտիպլիկացիոն	հրեա
յոդ	հեքիաթ
յոթ	Մարիա
Յոհան	Մարիամ
Նապոլեոն	միլիարդ
Նոյ	միմիայն
Նոյյան	միմյանց
շամպինիոն	մումիա
չեմպիոն	սեանս
պանթեոն	Սիսիան
պանսիոնատ	Սյունյաց
Պյոտր	Սոֆիա (տեղանուն)
ռադիո	Սոֆյա (անձանուն)
ռադիոցանց	Սուբիաս
սենսացիոն	վայրկյան
Սրապիոն	Վիկտորիա (տեղանուն)
տրիլիոն	Վիկտորյա (անձնանուն)
քամելեոն	փասիան
օրիորդ	օվկիանոս
	Օֆելյա

ՌԻՅ-ՅՈՒ	Յ ԿՍՄ -
թունավորել	կոալիցիա
թույր	կոկտեյլ (խմիչքաբույլ)
խյուս	հայելազարդ
համբույր	հայելի
համբուրել	հիանալ
հարյուր	ծիարշավ
հյուր	միակ
հնչյուն (գոյական)	միայն
հնչուն (ածական)	միանալ
ծյութ	միասին
ծյուն	Միքայել
ծուլարան	Նահիրի
մակաբույծ	Նայել
մեղմահնչյուն	պոեմ
մյուս	պոետ
մշակույթ	ռաունդ
մշակութային	Ռաֆայել
մույկ	Սերգեյ
ողկույզ	վայել
ողջույն	վայելել
ողջունել	տիեզերք
պայուսակ	տրամվայ
սյունակ	ուխտադրուժ
սյուբ	Ուկրաինա
սույն	
փութաջան	

Բ-Պ-Փ	Գ-Կ-Ք	Դ-Տ-Թ	Չ-Մ-Յ
աբխազ	անգամ	աղոթք	ամբարձիչ
ալեծուփ	ավագ	անդամ	անցուդարձ
աղբ	գինարբուկ	արդար	ասացվածք
աղբյուր	(ծաղկի տեսակ)	արդեն	ատաղձագործ
ապշել	գինարբուք	արդյոք	արծակ
արբշիռ	(խնջույք)	արդյունք	արծան
արփի	գոգավոր	արթուն	բարձ
Արփիար	երգ	բարդ	բարձել
Գաբրիել	զուգել	Բարդու-	բարձր
դարբին	եգ	դիմեսու	գլուխկոնժի
դարպաս	եգուց	բերդ	դաղձ
դափնեվարդ	թագավոր	բրդել (մանրել)	դարձ
եղբայր	թարգմանել	բուրդ	դեղձ
երբ	ծագել	գաղտնի	դեղձան (խար-
երփներանգ	ծեգ	դադարել	տյաշ)
թարփ (ուռկան)	կարագ	դրդել	դերձակ
թմբկաթաղանթ	կարգ	երդիկ	դերձան (կարի
թպրտալ	հագնել	երդում	թել)
իբրև	հերկել (հողը	երթ	թխվածք
լեփ-լեցուն	վարել)	զարդ	լարծուն
լիրբ	հերթել (ժխտել)	զերդ (ինչպես)	լվացք
խաբել	հոգնել	ընդամենը	խցկել
խարխափել	հոգի	ընդարմանալ	խուրձ
խափշիկ	ձագ	ընդհանուր	կեղծամ
	ձագար		կծիկ
			կծկել

Ք-Պ-Պ	Պ-Կ-Ը	Գ-Տ-Թ	Չ-Մ-Ճ
Հակոբ	ծիգ	ընդունել	կոծկել
Համբարձում	ճիգ	թատերական	կցկտուր
համբերել	ճրագ	լերդանալ	համբարծվել
համբուրել	մարագ	յարդ	հանդերձ
հարբել	մարգարե	խնդիր	հանդիպակաց
հղփանալ	մարգարիտ	խորդուբորդ	հարձակվել
ճամպուռ	մեգ (մառախուղ)	խրտվիլակ	հեծկտալ
ճամփա	մուգ	կարդալ	հիկսավուրց
ճեփ-ճերմակ	նորոգել	կենդանի	հողածածկ
ճողփյուն	շագանակ	հաղորդել	ձևվածք
նուրբ	շաղգամ	հարթ (ողորկ)	ձվածեղ
շաբաթ	շոգ	հարդ (դարման)	մազապուրծ
շամփուր	ոգի	մարդ	ործկալ
ողբ	ոռոգել	նյարդ	ործ
ոսկեծոպ	պատարագ	Նվարդ	պախուրց
որբ	պարգև	որդ (ճիճու)	վարձ
պապակ (ծարավ)	սայթաթել	որդի	վեհապանծ
ջրարբի (ջրվոր)	սուգ	որթ (խաղողի վազ)	վրձին
Սերոբ	վարագույր	պայտ	տրցակ
սպրդել	տարերբ	սպրդել	ցնցուղ
սփրթնել	տեգր	վաղորդայն	ուրց
սուրբ	տրտմաշուք	վաղորդյան	փղծկալ
սրբել	ուրագ	վարդ	փորձ
ուրբաթ	փեղկ	վարդապետ	թաղցր
փափագ (իղձ)	փողք	Վարդևան	օծ
թարակոփ	փղձուկ	Վարդգես	օծիք
	թաշկոտուք	փարթամ	
	օգնել	օր	
		օրիորդ	

Ձ-Ճ-Չ		Չ-Խ	
ակնակապիճ	լաջվարդ	ախտ (հիվանդ.)	կխտար
աղճատել	խառնիճաղանջ	Աղթամար (կղզի)	կմախք
աղջամուղջ	խոխոջ	աղտ (կեղտ)	կողպեք
աղջիկ	խոճկոր	աղքատ	հախճապակի
անպարար	խուրջին	ապուխտ	ճեղք
ամբողջ	կոճկել	բախտ	Նախկին
այծենակաճ	կտրիճ (քաջ)	բախտակ (ծկան	Նախճիր
անուրջ	կտրիչ (կտրող)	տեսակ)	Նախշ
աջ	հաղարջ	բողկ	ողկույզ
առաջ	հարճ	դաղձ	Որմիզողուխտ
առեջ	մարջան	դժոխք	պանդուխտ
առջև	մեջ	դրախտ	պղտոր
արջ	միջև	եղբայր	ջախջախել
բաղարջ	մինչև	երախտիք	սանդուղք
բաճկոն	ողջ	զմրուխտ	սխտոր
Բջևի	ոջիլ	թախտ	Վախթանգ
գաղջ	որջ	թխկի	վախճան
գաճաճ	չղջիկ	թուխպ	վախկոտ
գեղջուկ	պճնանք	թուխս	վխտալ
գոճի	պչրանք	թուղթ	տախտակ
դարջին	վերջ	ժխտել	տաղտուկ
գեղչել	փարչ	խախտել	փախչել
գիջել	քաջք	խեղդել	ուխտ (դաշինք,
գղջալ	քարճիկ	խրոխտ	երդում)
թրջել	թուրջ	ծախս	ուղտ (կենդ.)
		կթղա	

Բ-Ռ			
արհամարհել	կերկերուն	հուռթի	պառկել
բարբառ	կռճիկ	ճռճռալ	սարսուռ
թռվռալ	կռունկ	մարմար	սրթսրթալ
թրթռալ	կրծել	մմմալ (ծայլը)	վառվռուն
ինտերնացիոնալ	կրճտացնել	մրմռալ (ցավը)	փրփուր
կարկառել	կրունկ		

Վ-Ֆ	Հ	Ճ-Ը	ԵՎ
Աղվանք	աշխարհ	բարձրուղեշ	ագեվագ
ասֆալտ	աշխարհայացք	դժխեմ	գերեվարել
ավտո	ապաշխարել	դշխոյական	գինեվաճառ
Աֆղանստան	արհամարհել	դշխուհի	դափնեվարդ
թավշյա	արհավիրք	դրժել	Եվա
խռովք	խոնարհ	երաժշտական	Եվգինե
հարավ	խորհել	ժուժկալ	Եվրոպա
նավթ	խորհուրդ	երաշտահավ	Եվրոպացի
տավիղ	հայթայթել	խորշակ	կարեվեր (ծանր վի-
փլավ	հեղեղ	հուժկու	րավորված)
	հեղիհեղուկ	շնկշնկան	կարևոր
	հովար	պատշգամբ	համաեվրոպական
	հովհար	տույժ	հարևան
	ճանապարհ		հոգեվարք
	նախագահ		ոսկեվագ
	նշխար		սերկևիլ
	շնորհ		վաղը և եթ

ԿՐԿՆԱԿ ԲԱԴԱՅԱՅՆՆԵՐ			
անդորր	չորրորդ	կեցցե՛	տարր
Աբիլլես	ինն (ինը)	մրրիկ	տոննա
բալլադ	լկել	շշուկ	օրրան
բերրի	խշալ	ճռռալ	ֆինն
երրորդ			

ԲՈՎԱՆՂԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶԿԻ ՊԱՏՍՈՒԹՅՈՒՆԻՑ	3
ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ ՑԵՂԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	5
ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՉԱՐԳԱՅՄԱՆ ՓՈՒԼԵՐԸ	8
ԺԱՍՆԱԿԱԿԻՑ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԿԱՌՈՒԹՎԱԾԵՐԸ	10
ԼԵԶԿԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻԱԿՈՐՆԵՐԸ՝ ՀՆԶՅՈՒՆ, ԲԱՌ, ՆԱԽԱՂԱՍՈՒԹՅՈՒՆ, ՏԵՔՍ	10
ԲԱՌԻ, ՆԱԽԱՂԱՍՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՏԵՔՍԻ ԲԱՂԱՂՈՒՂՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	13
ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ	19
ՁԱՅՆԱԿՈՐՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	22
Է - Ե	22
Օ - Ո	22
Ը	23
ԵՐԿՆԶՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ Յ ՁԱՅՆԱԿԱՊԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	27
ՅՈ	27
ՅԱ	27
Յ	28
ԲԱՂԱՁԱՅՆՆԵՐԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	32
Բ - Պ - Փ	32
Գ - Կ - Ը	33
Դ - Տ - Թ	34
Ձ - Ծ - Ց	35

Ձ - Ճ - Չ	37
Ր - Ռ	39
Վ - Ֆ	40
Հ	41
ԵՎ (Ա)Ի ՈՒՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	43
ԿՐԿԱԿ ԲԱՂԱՁԱՅՆՆԵՐ	45
ՄՅՈՒ ԲԱՂԱՁԱՅՆՆԵՐԻ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	47
ԲԱՂԱՂԵՅԱԼ ԲԱՌԵՐԻ ՈՒՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	49
ԲԱՌԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ	54
ԲԱՌԱՊԱՇԱՐ	56
Փոխառություններ	58
ԲԱՌԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐՆ ԸՍՏ ՁԵԿԻ ԵՎ ԻՄԱՍՏԻ	
ՓՈՒՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ	60
Հոմանիշ բառեր	62
Հակահիշ բառեր	68
Հարանուն բառեր	73
ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐՆ ԸՍՏ ԳՈՐԾՈՒՆ ԵՎ ՈՉ ԳՈՐԾՈՒՆ	
ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ	79
Հնաբանություններ	80
Նորաբանություններ	82
Հեղինակային նորաբանություններ	83
ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆ	87
ԱԾԱՆՅՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿ	87
ԲԱՌԱԲԱՐԴՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿ	94
ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿ	97

ՀԱՐԱԴՐՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿ	98
ՀԱՊԱԿՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԲԱՌԱԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿ	100
ԲԱՌԱՐԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ	
ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ	104
Հանրագիտական բառարաններ	104
Բանասիրական կամ լեզվաբանական բառարաններ	105
ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑԻՑ ՕԳՏՎԵԼՈՒ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ	107
ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՆՇԱՆԱԿՈՐ ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐԸ	108
Հանրագիտական բառարաններ	108
Բացատրական բառարաններ	112
Ստուգաբանական բառարաններ	117
Բարբառային բառարաններ	119
Հոմանիշների բառարաններ	120
Դարձվածաբանական բառարաններ	121
Արևելահայ-արեվմտահայ բառարաններ	123
Ուղղագրական և ուղղախոսական բառարաններ	125
Թարգմանական բառարաններ	126
ՏԵԶՍԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾԸ	
ՎԵՐՆԱԳԻՐ ԵՎ ԲՆԱԲԱՆ	132
ԱՌԱՋԱԲԱՆ, ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՎԵՐՋԱԲԱՆ	136
ՊԱՐԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ	138
ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՅԱՆԿԵՐ, ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ, ԱՍՓՈՓՈՒՄՆԵՐ	141
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԺԱՆՐԵՐ	144

Ակնարկ	144
Թղթակցություն	148
Ռեպորտաժ	149
Հարցազրույց	152
ԳՐԻՏԱԿԱՆ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	154
Դիմում	154
Ինքնակենսագրություն	156
Պաշտոնական նամակ	159
Բացատրագիր	163
Բնութագիր	165
Տեղեկանք	166
Արձանագրություն	168
Քաղվածք	170
ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	172
ՀԱԿԵԼՎԱԾ	194

Լևոն Եզեկյան, Արտաշես Սարգսյան, Ռուբեն Սաքապետոյան

ՀԱՅՈՑ ԼԵՉՈՒ 10

ԴԱՍԱԳԻՐԸ ԱՎԱԳ ԴՊՐՈՑԻ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵՎ ԲՆԱԳԻՏԱՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ
ՀՈՍՔԵՐԻ 10-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Շապիկի ձևավորումը՝

Էջադրումը՝

Սրբագրիչ՝

Արտակ Բաղդասարյանի

Միքայել Աբրահամյանի

Պարույր Հակոբյան

Տպագրված է «Տիգրան Մեծ»
հրատարակչության տպարանում::
Պատվեր՝1009 :

«Մակմիլան-Արմենիա» հրատարակչություն
Երևան, Դ. Փարպեցու 9, հեռ. 53-79-82, 53-79-83
E-mail: pmacmill@arminco.com
www.macmillanarmenia.am

Հայաստանի Հանրապետության
Կրթության, գիտության և սպորտի նախարարություն
Երևանի Մարտիրոս Բեկ-Բեկյանի անվան
Հայաստանի Հանրապետության
Կրթության, գիտության և սպորտի
նախարարության կողմից
հաստատված
Հայաստանի Հանրապետության
Կրթության, գիտության և սպորտի
նախարարության կողմից
հաստատված
Հայաստանի Հանրապետության
Կրթության, գիտության և սպորտի
նախարարության կողմից
հաստատված

